

10/11

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

119/87

II

Q

7

OČNÍK 31 (LVIII)
RAHA
ERVENEC
1985
ENA 10 KčS

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÁ
ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Redakční rada

Prof. ing. Karel Svoboda, CSc. (předseda), prof. ing. Milan Brannický, CSc., prof. dr. ing. Alois Grolig, DrSc., doc. ing. Miroslav Grznár, CSc., ing. Zdeněk Hoffmann, CSc., prof. ing. Dimitrij Choma, DrSc., ing. Vladimír Jeníček, CSc., prof. Jaroslav Kabrhel, doc. ing. Mária Kadlečková, CSc., ing. Jaroslav Korbíni, CSc., ing. Jaroslav Kunc, CSc., doc. ing. Juraj Mikita, CSc., prof. ing. Jaroslav Pič, DrSc., ing. Vladimír Vácha, CSc.

Za vedení časopisu odpovídá prof. ing. Karel Svoboda, CSc.
Redaktorka ing. Hedvika Malíková

© Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1985

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozborů a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Československá akademie zemědělská — Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství. Vychází měsíčně. Redakce: 120 56 Praha 2, Slezská 7, telefon 257541, 254451. Celoroční předplatné Kčs 120,—.

Научный журнал ЗЕМЕДЕЛЬСКАЯ ЭКОНОМИКА публикует обзоры, анализы и научные статьи о решенных заданиях по научному исследованию в области экономики сельского хозяйства и пищевой промышленности. Издаёт Чехословацкая сельскохозяйственная академия — Институт научно-технической информации по сельскому хозяйству. Выход в свет ежемесячно. Редакция 120 56 Прага 2, Слезска 7.

The scientific journal ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA publishes studies, analyses and scientific treatises about the solved research tasks in the sphere of the agricultural economics and the economics of food — production industry. Published by the Czechoslovak Academy of Agriculture — the Institute of Scientific and Technical Information for Agriculture. Issued monthly. Editorial office 120 56 Prague 2, Slezská 7.

Die wissenschaftliche Zeitschrift ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA veröffentlicht Studien, Analysen und wissenschaftliche Abhandlungen über die gelösten Forschungsaufgaben auf dem Gebiet der Ökonomie der Landwirtschaft und Nahrungsmittelindustrie. Herausgegeben von der Tschechoslowakischen landwirtschaftlichen Akademie — Institut für wissenschaftlich-technische Information der Landwirtschaft. Erscheint monatlich. Redaktion 120 56 Prag 2, Slezská 7.

NÁRODNÍ KNIHOVNA

1001040966

REPRODUKCE PRACOVNÍCH SIL V ZPoK

V zemědělsko-potravinářském komplexu vzhledem k jeho specifickým podmínkám, daným plošnou realizací výroby, nutností obhospodařovat veškerou zemědělskou půdu, biologickým charakterem výroby, značnou závislostí na povětrnostních podmínkách a nutností denně zásobovat všechny obyvatele potravinami, má problematika lidského činitele mimořádný význam. To bylo zdůrazněno i ve zprávě předsednictva ÚV KSČ na 11. plénu, kde zabezpečení a stabilizace pracovních sil byly stanoveny jako jeden z prioritních úkolů pro řídicí zemědělské orgány, vedení podniků i příslušné národní výbory.

Orientace dlouhodobé politicko-ekonomické strategie na realizaci principu efektivnosti s uplatněním intenzivních faktorů růstu, dynamika změn charakteru práce v zemědělství jako výsledku vstupu vědy a jejich materializovaných prvků do výrobního procesu, kladou zcela nové požadavky na reprodukci pracovní síly.

Lidský činitel se v této nové situaci výrazněji než dosud projevuje nejen jako nositel fyzické a duševní pracovní síly, ale také v nastupujícím období automatizace a robotizace jako organizátor a koordinátor výrobních sil. Nejen na počtu pracovníků, ale zvláště na jejich kvalifikační struktuře a aktivizaci jejich vztahu k práci závisí jejich výkon a tím i rozvoj výroby. Socialistická společnost právě v éře vědeckotechnické revoluce ukazuje svou historicky danou prioritu, protože na bázi sociálních jistot se zárukou práva na práci se bez zábran promítá růst produktivity práce rozvojem výroby do zlepšování obecné životní úrovně.

Plánovitě zabezpečování reprodukčního procesu pracovní síly, podmiňující jako jeden z rozhodujících faktorů realizaci náročných cílů dlouhodobého rozvoje ZPoK, vyžaduje:

- zajištění přiměřeného počtu pracovníků v potřebném teritoriálním a časovém rozložení, biologické, kvalifikační a profesní struktuře;
- vytváření podmínek pro stabilizaci pracovních sil s přednostním řešením v oblastech se specifickými podmínkami výroby;
- realizaci opatření ke zdokonalení účinnosti soustavy hmotné a nehmotné stimulace, zabezpečujících aktivizaci lidského činitele.

Při stanovení základních trendů reprodukce pracovních sil v Dlouhodobém programu rozvoje zemědělství a dalších odvětví zabezpečujících výživu lidu byly vyhodnoceny dostupné údaje o výrobních úkolech a z toho odvozených potřebách v intenzifikaci výroby a o substitučních faktorech působících na celkovou potřebu práce. Bylo přihlédnuto nejen ke globálnímu působení těchto faktorů, ale i k jejich vlivu na jednotlivá odvětví ZPoK, byla konfrontována potřeba práce a pracovních sil s jejich zabezpečením v teritoriálním a sektorovém průřezu i z hlediska sezónního rozložení potřeby práce.

Byly analyzovány faktory působící na stabilizaci pracovních sil, jako jsou pracovní a životní podmínky, úroveň hmotné zainteresovanosti apod. Byl vyhodnocen dosavadní vývoj kvantitativní i kvalitativní stránky pracovních sil v zemědělství a potravinářském průmyslu, zejména trendy projevující se v změnách ekonomických podmínkách konce 70. let a první poloviny této pětiletky.

V úvahu byla vzata i biologická struktura pracovníků v zemědělství, zejména složky, které ovlivňují reprodukční proces pracovní síly dlouhodobě, byl hodnocen vliv předpokládaného demografického vývoje celé společnosti. Posuzovaly se i cesty aktivizace pracovníků jako subjektivního činitele výrobního procesu v souvislosti s uplatněním forem hmotné a morální stimulace a rozvojem brigádních forem odměňování a organizace práce.

Z hlediska očekávaného vývoje lze předpokládat, že substituční proces bude stále ve větší míře spočívat v náhradě zhmotnělé práce technicky dokonalejší prací zhmotnělou, tj. v inovaci uplatňované techniky bez výrazných úspor živé práce. Navíc zdroje úspory živé práce se budou přesouvat do oblastí, kde jsou obtížnější mobilizovatelné, jako je organizace a racionalizace práce, řízení apod. Retardačním způsobem bude na výsledky substitučního procesu působit řada opatření souvisejících s procesem intenzifikace zemědělské výroby. Přednostní zájem společnosti na maximálním dosahování soběstačnosti ve výživě lidu při omezování vkladů, zvláště palivoenergetických, ve spojitosti s úkoly maximálního využívání půdního fondu, s rozvíjením tzv. druhotné intenzifikace, jako je snižování technologických ztrát, za současného respektování potřeb zlepšování životního prostředí, zvýšení výroby tzv. intenzivních plodin, vede ke zvyšování nároků na množství živé práce. Nemá-li v těchto podmínkách docházet k růstu celkové potřeby živé práce, je třeba věnovat mimořádnou pozornost jednotlivým faktorům ekonomie času a zabezpečit maximální růst produktivity práce jako nedílné součásti intenzifikačního procesu.

K hlubšímu poznání podstaty vývoje pracovních sil v ZPoK je nutno připomenout si dva základní procesy, ovlivňující kvantitativní i kvalitativní stránku pracovních sil: reprodukční a flukтуаční pohyb. Reprodukční pohyb na bázi biologické (demografické) generační obměny je založen na vývoji natality, počtu osob v produktivním věku a dalších zdrojích práce schopného obyvatelstva, na faktorech invalidizace a úmrtí a míře přechodu pracovníků do důchodu. Při zkoumání vývoje lidského činitele v zemědělské výrobě je nutno v tomto procesu sledovat specifika tohoto odvětví, která lze shrnout z historického hlediska v dlouhodobě zúženou reprodukci pracovních sil v zemědělství, kdy početně silnější věkové skupiny převážně nejsou ekvivalentně nahrazovány nástupem mládeže do produktivního věku.

Výrazné výkyvy ve vývoji počtu pracovních sil v zemědělství jsou však ještě více ovlivněny flukтуаčním procesem. Vývoj fluktuace byl asi 15 let v poválečném období charakterizován extrémním pasivním meziodvětvovým flukтуаčním saldem na účet zemědělství, které se stalo nejvýznamnějším zdrojem pracovních sil pro rozvoj průmyslu, zatímco zejména v posledních letech v řádově nižší rovině dochází naopak k přílivu pracovníků do zemědělství z jiných odvětví, tj. k aktivnímu meziodvětvovému flukтуаčnímu saldu.

Je třeba připomenout československé specifikum — hustou síť sídlišť, blízkost měst a vesnic. Tento faktor výrazně ovlivňuje okolnost, že obrovská fluktuace ze zemědělství do průmyslu i jiných odvětví nebyla ekvivalentně provázána migrací obyvatelstva z vesnic do měst.

Základním předpokladem efektivního využívání materiálových a technických prostředků a rozhodující podmínkou pro úspěšné zvládnutí organizačních a řídicích procesů je dosažení potřebného stupně kvalifikace. Proto také dalšímu rozvoji struktury i obsahu kvalifikace pracujících musí být věnována mimořádná pozornost. Kvalifikace pracovníků má charakter dlouhodobého výrobního faktoru. Všeobecně vzdělávací proces spolu s profesní přípravou trvají nejméně 10–18 let, kvalifikovaná pracovní síla pak působí ve společenském reprodukčním procesu 35–45 let. To vyžaduje s dostatečným časovým předstihem formulovat na základě

vysoké dynamiky změn charakteru práce a na základě potřebné profesní dělby práce nároky na změny obsahu kvalifikace. Vysoká dynamika těchto změn vyžaduje současně dobudovat systém permanentního vzdělávání dospělých pro rozhodující dělnická povolání a pracovní funkce technicko-hospodářských pracovníků, organicky navazující na školní vzdělání.

Mimořádnou pozornost je třeba věnovat využití kvalifikovaných pracovních sil. K tomu je třeba na jedné straně zabezpečit úpravy profilu absolventů jednotlivých typů škol tak, aby byly akceptovány výrazné změny v koncentraci výroby, technickém vybavení, v úrovni organizačních a řídicích činností, na druhé straně vytvářet ve výrobní sféře pracovní místa s bohatou pracovní náplní, složitostí práce a s přiměřeným zastoupením tvůrčí činnosti, a pracovníky na růstu kvalifikace dostatečně hmotně zainteresovat.

Postupně se zmírňují, avšak dosud trvají disproporce v teritoriálním rozmístění pracovníků. Nedostatek pracovních sil místně působí jako retardační faktor intenzifikace výroby, využití a obnovy úrodnosti půdy.

11. plénium ÚV KSČ znovu připomnělo nutnost využít rezervy zemědělské výroby v tzv. zaostávajících podnicích. Analýzy potvrzují, že mezi hlavní příčiny patří nepříznivá situace v pracovních silách, v jejich počtu, struktuře, jejich využívání a stimulaci.

Zvláštní pozornost bude třeba věnovat stabilizaci pracovníků v živočišné výrobě, zejména v chovu skotu, vzhledem k nepříznivým rysům pracovních podmínek, zvláště pracovního prostředí, charakteru práce a organizace pracovní doby.

Pozornost musíme věnovat i stále palčivé problematice sezónnosti práce v rostlinné výrobě. Mechanizace sice snižuje rozsah potřebné pomoci ve špičkách, nemůže však její potřebu zcela odstranit. Naopak při uplatňování koncentrace a specializace výroby vývoj potřeby sezónní výpomoci vzrůstá.

Značné rezervy v racionalizaci práce jsou v dosud neuspokojivě řešené problematice pomocných provozů a činností (které v zemědělské prvovýrobě včetně přidružené výroby váží více než třetinu manuálních pracovníků), ve vztahu k často paralelním činnostem v organizacích zemědělských služeb, které samy představují komplex s velkým počtem pracovníků. Efektivní uspořádání jednotlivých činností v rámci podniků služeb i jejich hospodárné rozčlenění mezi služby a zemědělskou prvovýrobu je proto důležitým předpokladem pro racionální využití pracovní síly, která je na tomto úseku vázána.

Základním předpokladem efektivní stabilizace pracovních sil v zemědělství je dosažení takové úrovně pracovních a životních podmínek, aby byla v souhrnu plně srovnatelná se stejně významnými výrobními sektory. V oblasti pracovních podmínek bude nutno věnovat zvýšenou pozornost nejen rozvoji účinnosti soustavy hmotné i nehmotné stimulace pracovního chování, ale stejně i zlepšování pracovního prostředí a technického vybavení, časového rozsahu a uspořádání práce, obsahu práce, úrovni mezilidských vztahů, snižování zdravotních rizik práce, zdokonalování systému řízení, organizace práce apod.

V oblasti životních podmínek je třeba si uvědomit, že i ony významně napomáhají řešit problematiku teritoriálního rozmístění pracovních sil. Ke splnění aktuálního úkolu, jímž je vyrovnaní potřebného počtu pracovních sil v oblastech s nízkými početními stavy pracovníků, bude třeba zajistit účinná stabilizační opatření. Kromě zásahů do oblasti odměňování, výrazného zlepšování pracovních podmínek a vhodných náborových zásahů bude třeba dorešit zejména problematiku bytové výstavby a přijmout účinná opatření k dalšímu zlepšení vybavenosti venkovských sídel.

Príspevky uverejnené v tomto monotematickom čísle jsou většinou zpracovány na základě výstupů hlavního úkolu státního plánu ekonomického výzkumu Problémy reprodukce pracovních sil v zemědělství a potravinářském průmyslu a všeobecné principy motivace.

V prvním článku Hlavní tendence vývoje pracovních sil v zemědělství ČSSR je zkoumána jako vstup do celé problematiky periodizace dlouhodobého vývoje počtu pracovníků v zemědělské prvovýrobě. Analýza vývoje biologické (demografické), profesní a kvalifikační struktury a vývoje teritoriálního rozmístění vyúsťuje do stanovení dalších perspektiv vývoje v této oblasti.

Podrobněji je rozpracován očekávaný trend vývoje pracovních sil ve statí ing. J. Koláře, CSc. Opírá se o výstupy dlouhodobého zkoumání vývoje potřeby práce a pracovních sil, založené zejména na variantně normativních metodách a aplikované do Dlouhodobého programu rozvoje zemědělství a dalších odvětví zabezpečujících výživu lidu. Na základě provedené bilance pracovních sil stanovuje perspektivní úkoly v náboru mládeže pro zemědělství.

Dosud nedostatečně prozkoumanou problematikou pomocných a přidružených výrobn se zabývá ing. F. Brabec. Na základě analýzy tendencí počtu pracovníků pomocných a obslužných provozů a činností a vyhodnocení jednotlivých faktorů stanovuje pomocí normativní metody a metodou extrapolace trendu další vývoj jejich počtu a struktury v prognózovaném období.

Aktuální problematice vývoje kvalifikace je věnována stat dr. ing. J. Holečka. Obsahuje dosud ojedinělý přehled prognostických prací od počátku 70. let a formuluje základní tendence vývoje kvalifikační struktury pracovníků v zemědělství do roku 1995.

Článek doc. dr. A. Buriana, CSc., představuje tvůrčí syntézu prací autora v rovině sociálně ekonomické problematiky pracovníků v zemědělství. Dokumentuje výstižnou formou závislosti žádoucí stabilizace pracovních sil na optimálních pracovních a životních podmínkách a předpoklady formování socialistického způsobu života pracovníků v zemědělství žijících na vesnici.

Soubor statí týkajících se pracovníků v zemědělství doplňuje článek Ĥ. Hudečkové, přím. soc., ve kterém je hodnocen vývoj počtu a struktury pracovníků v potravinářském průmyslu. Zabývá se jak dosavadním vývojem, tak i stanovením základních vývojových tendencí v prognostickém období.

Na problematiku prohlubování hmotné zainteresovanosti ve speciálních podmínkách potravinářského průmyslu je zaměřen článek ing. H. Klapkové, CSc. Řeší problémy tvorby a užití mzdových prostředků a zvýšení ekonomické účinnosti mzdové soustavy.

Ing. V. Budík se ve svém článku zabývá problematikou mezinárodního srovnávání vývoje počtu a struktury pracovníků v zemědělství. Poukazuje na příčiny omezených možností podobného srovnávání a naznačuje cesty, jak zajistit větší objektivnost při srovnávání vývoje pracovních sil a produktivity práce v mezinárodním měřítku.

Význam praxe v procesu zvyšování kvalifikace pracovní síly zkoumá ing. J. Klíma, CSc. Zabývá se touto dosud málo prozkoumanou problematikou jednak v obecné poloze, zvláště však se zřetelem k zemědělství. Hlavní pozornost věnuje různým metodám měření a započítávání doby praxe do celkového hodnocení úrovně kvalifikace a jejím vlivům na výsledky práce.

Tento soubor článků z oblasti lidského činitele v ZPoK sleduje cíl podat obraz dosavadního vývoje a stanovit hlavní vývojové tendence v prognostickém období do roku 1995. Rozsah monotematického čísla neumožňuje komplexní

„zmapování“ všech problémů této, v nových ekonomických podmínkách zvlášť významné oblasti.

Při zkoumání celkového stavu poznání problematiky lidského činitele v zemědělsko-potravinářském komplexu se projevila řada „bílých míst“, na které bude třeba pro potřeby řídicí sféry zaměřit ve vědeckovýzkumné základně pozornost již v nejbližší době. Z řady nedostatečně podchycených problémových okruhů upozorňujeme na některé, podle našeho názoru zvlášť aktuální:

— Činnosti nezemědělského charakteru, avšak sloužící zemědělství, jsou paralelně vykonávány v příslušných inputových odvětvích, v organizacích zemědělských služeb, v rámci podniků zemědělské prvovýroby (přidružená výroba a tzv. pomocné výroby a činnosti). Tato organizační triplicita má sice své odůvodnění, ale namnoze je ekonomicky neefektivní a vede k nejrůznějším komplikacím. Tato problematika uniká z velké části pozornosti řídicí sféry i výzkumu. Z hlediska vývoje počtu pracovních sil v zemědělství a jejich efektivního využití je dořešení těchto problémů významným předurčujícím faktorem, protože v zemědělské prvovýrobě představují pracovníci v těchto oborech 38 % manuálních pracovníků (v JZD).

— Pozornost centra a výzkumu v ZPoK je soustředěna na zemědělskou prvovýrobu a na potravinářský průmysl. Rozsáhlá síť organizací zemědělských služeb zůstává dlouhodobě na okraji pozornosti, ačkoliv jde o obrovský komplex s velkým počtem pracovníků. Z hlediska pracovních sil v ZPoK je žádoucí řešit tuto problematiku, kde dochází často k duplicitám v činnostech a k málo hospodárnému organizačnímu uspořádání.

— Složitě pozitivní i negativní důsledky druhé etapy strukturální přestavby zemědělství nejsou dosud komplexně objektivně vyhodnoceny. Mají dalekosáhlý dopad do oblasti pracovních sil, do vývoje jejich počtu a struktury, charakteru jejich práce, do vývoje jejich pracovní motivace a vztahu k podniku a do vývoje produktivity práce. Výzkumná sféra by měla pro řídicí orgány komplexně zkoumat a vyhodnocovat tuto problematiku.

— Ve změněných současných ekonomických podmínkách bude třeba soustavněji zkoumat vývoj sociálně ekonomických podmínek práce i ostatních podmínek práce a života a na tomto základě navrhnout úpravy ekonomických i jiných stimulů nejen pro získávání a udržování pracovníků, ale pro jejich vhodnější motivaci k práci a zájmu o její výsledky a upevnění vztahu k podniku, a to v celém zemědělsko-potravinářském komplexu.

— Dosavadní činnost výzkumné základny nepřihlíží soustavněji k problematice životního prostředí, k funkci tzv. ekologické bariéry pro zemědělskou výrobu. Je žádoucí i v oblasti ekonomiky práce, zvláště v problematice životních podmínek i v hodnocení potřeby práce, respektovat rostoucí význam tohoto faktoru.

— S ohledem na uplatňování prioritního cíle — maximální soběstačnosti ve výživě — je třeba podrobně vyhodnotit faktory zvyšování potřeby živé práce v zemědělství a přihlížet k těmto faktorům ve výpočtech potřeby práce a pracovních sil.

— Z hlediska ekonomiky prostoru, v našich podmínkách omezenosti půdního fondu a s ohledem na jeho význam jako základního výrobního činitele je třeba v oblasti pracovních sil vyhodnotit potřebu živé práce pro optimální využívání veškeré i málo úrodné půdy, pro zvyšování kvality zemědělského půdního fondu a pro jeho rozšiřování.

— V oblasti soustavových problémů — s dopadem i na pracovní síly — je třeba se hlouběji a konkrétněji zabývat otázkami uplatnění pozitivních hodnot podstaty agrokomplexu, tzv. zemědělsko-potravinové vertikály, rozvíjením kooperačních a integračních vztahů mezi zemědělstvím a potravinářským průmyslem.

— Všeobecně je známo, že v zemědělství existují veliké rozdíly ve výrobě i ekonomice mezi jednotlivými zemědělskými podniky hospodařícími ve srovnatelných podmínkách. Mezi hlavní příčiny patří nejen úroveň organizace a řízení, ale také situace v pracovních silách. K těmto otázkám je třeba přihlížet i v propočtech potřeby pracovních sil a v koncepcích využívání rezerv růstu zemědělské výroby.

Ing. Vladimír Vácha, CSc.
vědecký redaktor

V posledních letech dochází k výraznému obratu ve vývoji počtu pracovních sil v zemědělství. Potvrzují to výsledky posledních soupisů k 1. 2. 1980 a k 1. 2. 1984. K vysvětlení a bližší analýze této nové vývojové fáze, zvláště k účelům prognózování dalšího vývoje, je třeba si připomenout hlavní rysy periodizace dlouhodobého vývoje pracovních sil v zemědělství, posoudit působení vnějších a vnitřních determinant vývoje naší ekonomiky, ovlivňujících vývoj pracovních sil v zemědělství, a promítnout změněné vývojové trendy (vyklučující extrapolaci předchozího vývoje) do předpokládaných tendencí prognostického období.

VÝVOJ CELKOVÝCH POČTŮ PRACOVNÍKŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ

V souladu se světovým trendem promítá se dlouhodobě ve vývoji počtu pracovních sil v zemědělství ČSSR proces industrializace především formou substituce živé práce prací zhmotnělou. V socialistickém světě se tento proces v rovině výrobních sil dalekosáhle akceleruje revoluční změnou v oblasti výrobních vztahů, tj. kolektivizací, a později také změnami výrobních vztahů v tzv. druhé etapě strukturální přestavby zemědělství.

Tento přechod k mechanizované socialistické velkovýrobě se v ČSSR projevil poklesem počtu trvale činných osob v letech 1948—1984 z 2 222 tisíc na 891 tisíc. Proměnlivost tohoto vývoje v jednotlivých etapách ukazuje tab. I.

Nejvýraznější úbytek v období 1949—1953, tj. v první etapě kolektivizace a současně nejrychlejšího tempa rozvoje průmyslu, vyplýval především z intenzivní fluktuace ze zemědělství, podporované nejen ekonomickým zvýhodněním práce mimo zemědělství, ale dočasně i administrativně — organizovaným nábořem.

Druhá etapa (1953—1955), charakterizovaná dočasným růstem počtu pracovníků v zemědělství, byla ovlivněna krátkodobou stagnací kolektivizace a místním rozpadem některých JZD a přechodným návratem k soukromému hospodaření. Současně v této době dochází k poznání, že úbytek pracovníků ze zemědělství časově předbíhá substituční proces, což vedlo k usnesení X. sjezdu KSČ získat pracovníky do zemědělství.

Třetí období vývoje je totožné s dovršením kolektivizace v letech 1956 až 1960. Přestože toto období již bylo zajištěno lepšími společenskými a ekonomickými podmínkami, opakovaly se do jisté míry nedostatky známé z první etapy kolektivizace, zvláště nadměrná fluktuace pracovních sil do jiných

I. Průměrné roční úbytky (přírůstky) počtu pracovníků v zemědělství v ČSSR

Období (datum soupisu)	Počet prac. osob			% celkem za období	% ročně
	počátek období	konec období	rozíl		
31. 12. 1948—1. 1. 1953	2 221 691	1 615 061	— 606 630	— 27,3	— 6,8
1. 1. 1953—1. 2. 1956	1 615 061	1 839 044	+ 223 983	+ 13,9	+ 4,6
1. 2. 1956—1. 2. 1961	1 839 044	1 357 485	— 481 559	— 26,2	— 5,2
1. 2. 1961—1. 12. 1965	1 357 485	1 192 242	— 165 243	— 12,2	— 2,4
1. 12. 1965—1. 2. 1970	1 192 342	1 132 353	— 59 989	— 5,0	— 1,3
1. 2. 1970—1. 2. 1978	1 132 353	905 799	— 226 554	— 20,0	— 2,5
1. 2. 1978—1. 2. 1984	905 799	890 998	— 14 801	— 1,6	— 0,3

Prameny: Soupisy osob trvale činných v zemědělství (FSÚ, ČSÚ, SSÚ — dříve SÚS), Houška a kol. 1971
Výpočty ÚRŘP Praha

odvětví, nedostatečně vyrovnávaná úsporami práce v zemědělské velkovýrobě.

V dalších letech (1961—1965) postupně docházelo ve stranických a státních orgánech k přehodnocení významu zemědělství. Nedostatek pracovníků sil se stal limitujícím faktorem růstu zemědělské výroby, což v našich podmínkách narušovalo celkový rozvoj ekonomiky. Snížené tempo úbytku pracovníků v tomto období již převážně nevyplývalo z flukтуаčního procesu, ale z biologického reprodukčního procesu (odchádem početných ročníků přestárých pracovníků, nedostatečně nahražovaných nástupem mládeže). Současně postupně a velmi obtížně probíhal proces konsolidace socialistických zemědělských podniků, zvláště JZD.

Teprve v následujícím období 1966—1969 došlo v plném rozsahu k realizaci nové koncepce společenského přístupu k zemědělství. Uznání zemědělství za prioritní, klíčové odvětví ekonomiky se promítlo jednak ve výrazném přispění státu při budování moderní materiálně technické základny, jednak na bázi dílčího přerozdělení národního důchodu v zásadním postupném zlepšování sociálně ekonomických podmínek práce v zemědělství, zvláště v odměňování i v sociálním zabezpečení. Tento přístup byl umožněn i dosavadním rychlým rozvojem průmyslových odvětví, především strojírenství a chemie.

Kolektivizované zemědělství se v rozhodující chvíli odvděčilo socialistické společnosti za ocenění své společenské pozice. V krizovém období 1968—1969 se nerozpadlo ani jediné JZD a až na nepatrné výjimky nepřešli ani jednotlivci k soukromému hospodaření. Pokles počtu pracovníků se v tomto období velice zpomalil při rychlém rozvoji výroby, který se stal hlavním zdrojem růstu produktivity práce.

Zajímavě probíhal vývoj pracovních sil v letech 1970—1977. Snížování počtu pracovníků se opět zrychlilo. Tato perioda vývoje se však projevovala jinak než léta 1949—1953 a 1956—1960. Rozvoj materiálně technické základny a na této bázi probíhající proces substituce živé práce prací zhmotnělou byl v podstatě v souladu s tempem úbytku pracovníků. Proto v této etapě vyplýval

růst produktivity práce vcelku rovnoměrně z růstu výroby a z úspory živé práce. Vývoj počtu pracovníků byl ostatně provázen poměrně rychlým zlepšováním demografické a kvalifikační struktury. Specifickými prvky vývoje v této etapě bylo dovršení kolektivizace v horských a podhorských oblastech (počet JHR v ČSSR klesl ze 147,4 tis. na 22,2 tis. osob) — a dále jako důsledek pokračující mechanizace zemědělství přeměna profesní struktury, zvláště v rostlinné výrobě, rychlým úbytkem pracovníků v ručních a potažních pracích.

Třetím determinujícím faktorem v tomto (i v následujícím) období se stala realizace tzv. druhé etapy strukturální přestavby zemědělství. Záměry centra směřovaly především k uplatňování koncentrace a specializace výroby (efektivnějším využitím výrobních sil) na bázi změněných výrobních vztahů kooperací zemědělských podniků a dílčích integrací (společné zemědělské podniky). V praxi — do jisté míry živelně — se prioritním prvkem tohoto procesu stala globální horizontální integrace masovým slučováním podniků, zvláště JZD. Ve vývoji pracovních sil v tomto procesu se promítají převážně pozitivní, ale také balastní účinky, které ovlivňují i následující etapu — od roku 1978.

Proces koncentrace a specializace vede jednoznačně k úsporám živé práce v rostlinné i živočišné výrobě. Budování rozsáhlých podniků však současně podporuje růst administrativy, vyžaduje větší počty pracovníků ve vnitropodnikové dopravě, a zákonitě vytváří předpoklady pro rozšiřování (kompletační) systému vlastních pomocných výrob a činností, povzbuzuje zemědělské podniky, zejména JZD, k budování a rozšiřování přidružené výroby.

Tyto retardační faktory byly v letech 1970—1977 překrývány působením zmíněných faktorů úspor pracovníků — dovršením likvidace soukromého sektoru a rychlými úbytky pracovníků v ručních a potažních pracích v RV.

V období let 1978—1984 vyčerpání zdrojů působících na úsporu práce v předchozí etapě spolu s novým pohledem na funkci lidského činitele v zemědělství, a zejména působení nové koncepce — intenzifikace a úspornosti v čs. ekonomice — logicky ústí v relativní stabilizaci počtu pracovních sil v zemědělství.

Výsledky soupisu osob trvale činných v zemědělství k 1. 2. 1984 potvrdily, že tendence vývoje zjišťované již koncem 70. let mají dlouhodobější charakter. V letech 1980—1984 (soupisy k 1. 2.) se obdobně jako již v období 1978—1980 počet pracovníků v zemědělství snížil jen nepatrně, v SSR dokonce mírně vzrostl (tab. II).

II. Vývoj počtu osob trvale činných v zemědělství v letech 1980—1984

	1980	1984	Rozdíl	Index 1984/80
ČSSR	897 567	890 998	— 6559	99,27
ČSR	556 012	546 002	— 9970	98,21
SSR	341 555	344 916	+ 3361	100,98

Pramen: Soupisy osob trvale činných v zemědělství k 1. 2. 1980 a k 1. 2. 1984 (FSÚ, ČSÚ, SSÚ)

Zcela nepatrná míra poklesu počtu pracovníků je obdobná ve státním i družstevním sektoru.

Obrat ve vývoji počtu pracovních sil v zemědělství od rychlých temp jejich úbytku k relativní stabilizaci vyplývá zejména z těchto faktorů:

a) V podstatě je vyčerpán jeden z hlavních dřívějších zdrojů úbytku pracovníků: kolektivizace jednotlivě hospodařících rolníků.

b) Postupně se snižuje také působení dřívějšího druhého hlavního zdroje úspor pracovníků: v důsledku mechanizace rostlinné výroby klesajícího počtu tzv. ostatních pracovníků rostlinné výroby. V JZD klesl počet pracovníků v ručních pracích RV z 227 074 osob v roce 1970 na 99 054 v roce 1980, tj. cca o 55 %, kdežto v období 1980—1983 se již snížil pomaleji — na 85 432 osob, tj. o 13,7 %.

c) V živočišné výrobě při zpomalení tempa investiční výstavby a volbě technologických systémů, respektujících ve větší míře biologické požadavky chovaných zvířat a zaměřených především na intenzifikaci výroby, a při nutnosti podstatného zlepšení pracovních podmínek nelze předpokládat v současné etapě výraznější úbytek počtu pracovníků.

d) Rychleji než v předchozím období se vyvíjí rozvoj přidružené výroby. V podmínkách nového uspořádání velkých sloučených JZD (i státních statků) vzrůstají počty pracovníků v pomocných výroбах a činnostech. Jde o typický důsledek procesu mechanizace, popř. automatizace, projevující se v jiných odvětvích (např. v potravinářském průmyslu) poklesem podílu přímých výrobních dělníků z celkového počtu manuálních pracovníků. S růstem vnitropodnikové dopravy rostou počty řidičů aut a závozníků.

e) Počínají se projevovat některé důsledky nového zaměření naší ekonomiky. Intenzifikace výroby při úsporách ve spotřebě paliv, energie i ostatních materiálů a rozšiřování některých pracovních náročných výrobních oborů vede k růstu potřeby živé práce a snižuje tak celkové výsledky substitučního procesu.

f) Ve změněném klimatu v oblasti zaměstnanosti, kdy se naše ekonomika blíží k rovnováze potřeby a zdrojů pracovních sil, se utlumil zájem jiných odvětví o získávání pracovníků ze zemědělství. Perspektivy dalšího demografického vývoje a prognózy vývoje zaměstnanosti ukazují, alespoň pro období dalších dvou pětiletí, že počet osob v produktivním věku v ČSSR bude vzrůstat průměrně ročně asi o 70—80 tisíc osob a přiměřeně se budou zvyšovat celkové zdroje pracovních sil.

g) Postupně vyrovnávání úrovně odměňování i dalších podmínek práce a života v zemědělství a na venkově výrazně přispělo ke stabilizaci pracovníků v zemědělství a k příznivějším výsledkům získávání mládeže. Zhruba od roku 1967 (kdy začala fungovat soustava příspěvků k získávání a stabilizaci pracovních sil v zemědělství z prostředků fondu stabilizace pracovních sil) postupně vzrůstá počet pracovníků, kteří se vracejí nebo nově přicházejí do zemědělství z jiných odvětví. Zvláště významným stimulem je atraktivita kladných rysů práce v zemědělství a života na vesnici. V posledních letech vzrůstá aktivní saldo meziodvětvové fluktuace ve prospěch zemědělství. Nejvýznamnějším motivačním faktorem se stal zájem o práci v bydlišti nebo jeho blízkosti místo dalekého denního dojíždění, popř. týdenního odloučení od rodiny.

K VÝVOJI TERITORIÁLNÍHO ROZMÍSTĚNÍ

V období nastupující kolektivizace přejímalo socialistické zemědělství značně nevyrovnané územní rozmístění pracovních sil. Na území ČSR se

vytvořil v poválečném období výrazný rozdíl mezi vnitrozemím, dostatečně, až někdy nadměrně vybaveným pracovními silami, avšak s přestárlou věkovou strukturou a značnou převahou žen, a nově osídlovaným pohraničním územím, převážně s nedostatkem pracovníků, avšak s podstatně „mladší“ věkovou skladbou a s přiměřeným, mírně převážujícím podílem počtu mužů. V SSR v celkové atmosféře agrárního přelidnění při nízké úrovni industrializace se zformoval především rozdíl mezi úrodným, pracovními silami dobře dotovaným jihem, a horskými a podhorskými oblastmi severu a středu, s dlouho setrvávajícím silným soukromým sektorem s nepříznivou věkovou strukturou a převahou žen.

Od šedesátých let trvá proces postupného vyrovnávání těchto rozdílů. Zmírňování rozdílů ve vybavení pracovními silami se projevuje také v mezikrajevém srovnání. Větší rozdíly trvají při porovnání okresů. Skryvají veliké nerovnosti a mnohde setrvávající nedostatek pracovních sil v jednotlivých zemědělských podnicích. Tyto nedostatky patří (jak potvrzují analýzy FSÚ) mezi hlavní příčiny rozdílů výrobních a ekonomických výsledků mezi podniky ve srovnatelných přírodních podmínkách. Předmětem postupného hodnocení a uplatňování nápravných opatření k odstraňování místního nedostatku pracovníků jsou v poslední době zejména zemědělské organizace v pánevních oblastech a v osamělých obcích a osadách s horšími životními podmínkami. Otevřeným problémem zůstává snížená atraktivnost práce v zemědělství v okolí velkých měst a průmyslových aglomerací, kde většinou trvá nedostatek zemědělských pracovníků ve srovnání s potřebou společnosti intenzifikovat v těchto příměstských územích zemědělskou výrobu.

V posledních letech se diferenciací v teritoriálním rozmístění zemědělských pracovníků dále zmírňují. Působí zde faktory reprodukčního procesu: v českém vnitrozemí s nadprůměrným podílem starších věkových skupin dochází přechodem do důchodu k rychlejšímu úbytkům, zatímco v nově osídleném pohraničí relativně silnější podíl mladých zajišťuje větší zdroje nástupu mládeže do zemědělství.

I v hrubém měřítku mezikrajských a meziokresních relací jsou zřejmě dále trvající rezervy ve využití přírodních podmínek. Zatímco v ČSR připadá (k 31. 12. 1982) na 1000 ha redukované půdy v JZD 144,2 a ve státních statcích 113,5 trvale činných pracovníků, v SSR v JZD 193,4 a ve státních statcích 149,1. V JZD Středočeského kraje průměrně 103,3, Severomoravského 144,2 trvale činných pracovníků, v JZD okresu Znojmo 130,4, v JZD okresu Gottwaldov 328,6 trvale činných pracovníků.

VÝVOJ DEMOGRAFICKÉ STRUKTURY PRACOVNÍKŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ

Hluboké přeměny charakteru našeho zemědělství v rovině výrobních vztahů (kolektivizace) a výrobních sil (industrializace) determinují nejen vývoj potřeby počtu pracovníků, ale nezbytně současně model jejich žádoucí struktury.

Individuální zemědělská malovýroba s převahou ručních prací vystačila se zcela jinou demografickou a kvalifikační strukturou pracovních sil, než jakou vyžaduje moderní velkovýroba s rostoucí převahou strojních prací a výrazně specializovanou dělbu práce. V uplynulých letech muselo naše zemědělství obtížně překonávat dočasně rostoucí deformaci demografické struktury. Odliv pracovníků ze zemědělství se týkal převážně mladších lidí, zvláště mužů,

zatímco charakter práce v industrializované velkovýrobě vyžaduje větší podíl mužů s vysokou úrovní kvalifikace, pracovníků v mladém a středním produktivním věku.

K výraznějšímu zlomu ve vývoji této struktury dochází teprve v průběhu 60. let. Prohlubující se mechanizace prací v zemědělské velkovýrobě omezuje okruh pracovních příležitostí pro ženy (tab. III), a také pro pracovníky v důchodovém věku. Ke zlepšování této struktury přispívalo, že změněný charakter práce a zlepšování pracovních podmínek a životní úrovně činí současně práci v zemědělství přitažlivější pro mládež a také pro mnohé pracovníky z jiných odvětví.

III. Vývoj podílu žen v procentech z celkového počtu pracovníků v zemědělství

Rok	ČSSR	ČSR	SSR
1950	56,3	57,0	55,4
1960	54,2	56,1	51,2
1965	51,7	54,0	47,8
1970	50,1	51,8	47,6
1975	47,7	48,6	46,1
1980	44,3	45,1	43,1
1984	42,1	42,9	40,7

Pramen: Soupisy osob trvale činných v zemědělství (FSÚ, ČSÚ, SSÚ — dříve SÚS)

Proces optimalizace demografické struktury neustále pokračuje a má další dlouhodobější perspektivy. Z pohledu sektorového členění je trvalým jevem převaha žen pouze v individuální malovýrobě, v sektoru JHR, dnes již zcela nepatrném. Původně podstatně vyšší podíl žen v JZD než ve státním sektoru se v souladu s celkovým vyrovnáváním podmínek v těchto dvou sektorech postupně snižuje. Příznačný je menší podíl žen v SSR než v ČSR. I nadále trvají velké rozdíly v početním zastoupení žen v jednotlivých věkových skupinách následkem zúžené reprodukce, tj. regresivní generační obměny žen ve srovnání s vývojem struktury u mužů. Rozdílný vývoj počtu žen a mužů, zvláště od roku 1970, ukazují indexy jejich počtu v ČSSR (1984/1970: ženy 66,0, muži 91,4). Vcelku se snížil v období let 1970—1984 počet žen v zemědělství ČSSR o 192 944, kdežto počet mužů jen o 48 411.

Tento vývoj pokračuje i v období mezi posledními dvěma soupisy (1980 až 1984), kdy se počty mužů zvyšují, kdežto počty žen dále klesají — o 5,8 %. Důvodem není fluktuace žen ze zemědělství, ale především průběh reprodukčního procesu, kdy nízký podíl děvčat z mládeže nastupující do zemědělství zdaleka nevyrovnává nadpoloviční podíl žen mezi pracovníky odcházejícími do důchodu.

Vcelku sice odpovídá snižování podílu žen v zemědělství měnícímu se charakteru práce v moderní mechanizované velkovýrobě, ale aspekty sociální i populační vyžadují vytvořit optimální rozsah činností vhodných pro ženy

v zemědělství. Jinak by hrozil rostoucí přechod mladých žen do zaměstnání mimo zemědělství a postupně i s perspektivou migrace do měst. V současné době narůstá heterogenost zaměstnání ve venkovských rodinách směrem k setrvání mužů v zemědělství a k odchodu žen. Vývoj zastoupení žen podle jednotlivých oborů činnosti v letech 1980–1984 je charakterizován údaji v tab. IV.

Věková struktura pracovníků v zemědělství, značně deformovaná již v době individuální malovýroby, se v průběhu kolektivizace dále zhoršovala; narůstal podíl pracovníků v poproduktivním věku a klesal podíl mládeže. Postupně se zlepšuje až od poloviny šedesátých let s obratem v hodnocení práce v zemědělství (tab. V).

IV. Vývoj podílu žen v procentech z celkového počtu stálých pracovníků v zemědělství ČSSR podle sektorů a oborů činnosti

Obor činnosti	1980			1984		
	soc. sektor celkem	státní sektor	JZD	soc. sektor celkem	státní sektor	JZD
Celkem	43,9	39,1	45,7	41,8	38,5	43,0
Rostlinná výroba	47,4	36,4	51,3	44,2	36,0	47,2
Živočišná výroba	67,1	61,8	69,0	65,2	60,9	66,6
Přidružená výroba	39,5	36,3	39,8	37,6	35,3	37,6
Ostatní výrobní činnosti	15,4	16,7	14,8	16,5	18,9	15,4
THP	37,6	37,6	37,5	41,3	40,5	41,4

Pramen: Soupisy osob trvale činných v zemědělství k 1. 2. 1980 a 1. 2. 1984 (FSÚ, ČSÚ, SSÚ)

V. Vývoj podílů hlavních věkových skupin v procentech z celkového počtu pracovníků v zemědělství v ČSSR v letech 1970–1984

Rok	15–39 let	40–59 let (ženy 54 let)	Poproduktivní věk
1970	34,8	38,7	26,5
1975	39,4	39,5	21,1
1980	45,8	38,3	16,9
1984	49,0	36,4	14,6

Pramen: Soupisy osob trvale činných v zemědělství (FSÚ, ČSÚ, SSÚ)

Podíl pracovníků v poproduktivním věku se snížil od roku 1970 téměř na polovinu (jejich počet klesl z 299 752 na 130 058 osob). Naproti tomu podíl osob mladších 40 let se zvýšil zhruba z jedné třetiny téměř na polovinu (a vzrostl při celkovém značném poklesu počtu pracovníků i absolutně o 43 382 osob). Probíhající dlouhodobý proces optimalizace věkové struktury je výraznější u mužů než u žen (tab. VI).

VI. Přehled vývoje věkové struktury mužů a žen v zemědělství ČSSR

Věková skupina	Podíl věkové skupiny v % z celkového počtu				Podíl žen v % z celkového počtu ve věkové struktuře	
	muži		ženy		1970	1984
	1970	1984	1970	1984		
15—19	4,2	2,6	2,5	1,9	27,4	34,0
20—29	17,3	22,3	11,7	14,3	40,5	31,8
30—39	16,2	28,8	17,6	26,4	52,2	40,1
40—59 (ženy 54)	39,3	35,6	38,6	37,4	49,5	43,3
Poproduktivní věk	23,0	10,7	29,9	20,0	56,7	57,6

Pramen: Soupisy osob trvale činných v zemědělství (FSÚ, ČSÚ, SSÚ)

V tomto dlouhodobém pohledu je zřejmé, že trvá pokles podílu žen směrem k mladším věkovým skupinám a že tyto rozdíly mají tendenci se zvětšovat. Výrazně větší (nyní téměř dvojnásobný) podíl žen v poproduktivním věku je ovšem zčásti způsoben rozdílnou věkovou hranicí produktivního věku. V posledních letech se sice poněkud zvyšuje podíl žen v náboru mládeže do zemědělství i ve věkových skupinách do 30 let, avšak není dostatečný k udržení v koncepcích a prognózách uvažovaného podílu žen asi 38—40 %.

Velmi diferencovaný je stav podle oborů činnosti a kategorií. Nejvyšší podíly pracovníků v poproduktivním věku jsou u pracovníků v ručních pracích rostlinné výroby (převážně ženy) a v dalších tradičních činnostech (živočišná výroba), daleko nejmladší věková struktura je u THP.

V posledním desetiletí dochází v průměru ke stagnaci podílu mládeže (15—29 let), přitom setrvává podstatně nižší podíl žen. Proti období do roku 1970 se však značně zvyšuje podíl další věkové skupiny mladšího středního věku (s relativně nejvyšší výkonností) — 30—39 let, jednak postupným přechodem početnějších ročníků do této skupiny následkem zvýšeného náboru mládeže zhruba od konce 60. let, a zejména značným podílem pracovníků v mladším středním věku, přecházejících z jiných odvětví do zemědělství.

V 70. letech byly kvóty náboru mládeže do zemědělství (učebních oborů) redukovány v souladu s představami o permanentně regresivním vývoji počtu pracovníků v zemědělství. Naproti tomu zvýšený zájem venkovské mládeže o práci v zemědělství vedl k naplňování, někdy i přepřehňování stanovených kvót. Vývoj počtu mládeže získané do zemědělství (mimo žáky odborných škol) ukazuje tento přehled:

rok	1971	1973	1975	1977	1980	1981	1983
počet osob	18 653	17 721	13 472	12 436	12 746	13 357	12 998

Dosavadní prognostické a plánovací propočty je nutno revidovat z hlediska dvou protisměrných, dosud nedoceněných faktorů: dlouhodobé perspektivy stabilizace potřeby pracovníků a zřejmě ještě na delší dobu setrvávajícího aktivního meziodvětvového flukтуаčního salda ve prospěch zemědělství. Veškeré prognostické propočty však vyžadují řešení v alternativách s ohledem na proměnné faktory růstu výroby i produktivity práce (cestou substituce), a zvláště s ohledem na nutnost vyřešit problematiku narůstajících netradičních oborů činnosti — přidružené výroby a pomocných výrob a činností. Nesporně se však ukazuje potřeba posílit kvóty náboru do učebních oborů. Ve struktuře náboru do učebních oborů je nutné zvýšit a zvýhodnit nábor do ryze zemědělských oborů a účinněji usilovat o zvýšení podílu děvčat.

K VÝVOJI PROFESNÍ A KVALIFIKAČNÍ STRUKTURY

Profesní specializace se všeobecně rozvíjela teprve přechodem od individuální malovýroby k socialistické velkovýrobě. Sdružením výroby se rozvinul proces profesní dělby práce a specializace. Oddělila se administrativní a řídicí činnost a manuální činnost se rozrůznila do jednotlivých oborů činností a postupně tvořených specializovaných profesí.

Průběžně s postupem mechanizace postupoval přechod od ručních prací, převládajících ještě počátkem 60. let, k rostoucímu podílu prací strojních. Stále rychleji roste podíl pomocných a obslužných prací. Ještě v roce 1970 z trvale činných pracovníků v JZD v ČSSR pracovalo v rostlinné výrobě celkem 46,1 %, v živočišné výrobě 29,2 %, THP 9,0 % a zbytek, tj. 15,7 % v ostatních výroбах a činnostech. Pracovníci v ručních pracích rostlinné výroby tvořili tehdy 31,7 % z úhrnu pracujících v JZD. V roce 1984 tvoří v socialistickém sektoru v ČSSR manuální pracovníci v rostlinné výrobě jen 23,9 %, v živočišné výrobě 29,1 a THP 14,2 %.

V souhrnu obory pomocných výrob a činností spolu s přidruženou výrobou zaměstnávají 38,2 % manuálních pracovníků, značně více než rostlinná výroba i než živočišná výroba. Dlouholetý růst jejich podílu dále pokračuje (tab. VII). Podrobnější obraz vývoje profesní struktury lze zjistit porovnáním ročních výkazů (tab. VIII).

VII. Vývoj podílu pracovníků hlavních oborů činností a kategorií v socialistickém sektoru zemědělství v ČSSR v % z celkového počtu pracovníků

Rok (k 1. 2.)	RV	ŽV	Přidružená výroba	Ostatní výroby a činnosti	THP
1980	27,6	30,4	3,9	24,6	13,5
1984	23,9	29,1	4,8	28,0	14,2

Pramen: Soupisy osob trvale činných v zemědělství (FSÚ, ČSÚ, SSÚ)

	Index 1983/1980	Index 1983/1970
Traktoristé a kombajnéri	98,1	93,2
Řidiči nákl. aut a závozníci	99,4	196,1
Kočí	82,3	17,5
Ostatní pracovníci RV (ruční práce)	86,2	37,6
Pracovníci RV celkem	91,9	54,4
Ošetřovatelé dojníc	99,1	102,4
Ošetřovatelé drůbeže	88,9	43,3
Pracovníci ŽV celkem	95,2	84,3
Pracovníci přidružené výroby	130,6	163,5
Pracovníci v dílnách a řemeslníci	111,5	168,6
Pracovníci stavebních čet a skupin	105,6	130,2
Pracovníci přidružené výroby a pomocných provozů celkem	114,1	170,0
THP	104,2	126,6

Pramen: Evidenční výkazy (FSÚ, ČSÚ), zvl. Zem. P 1-04.

Výpočty ÚRŘP Praha

Např. tradiční profese kočích klesá téměř do bezvýznamnosti, z pracovníků v ručních pracích RV zbylo za 13 let o málo více než třetina, rychlý růst počtu řidičů nákladních aut se v současné úsporné atmosféře již zastavuje. Počty traktoristů a kombajnérů se zaváděním výkonnějších mechanismů (i přesouváním dopravy na nákladní auta) pozvolna snižují. V živočišné výrobě je pozoruhodná stabilizace počtu ošetřovatelů dojníc (omezené možnosti výstavby velkokapacitních kravínů, humanizace pracovních podmínek zaváděním dvousměnných provozů atd.). Naproti tomu se výrazně snížily počty ošetřovatelů drůbeže a prasat následkem přechodu na progresivní technologie v nově vybudovaných velkochovech.

Charakter práce v mechanizující se zemědělské velkovýrobě, provázený komplexní dělbou práce a vytvořením specializovaných profesí, nutně vyžadoval nastoupit proces výškolení a vyučení maximálního počtu zemědělských pracovníků v souladu s jejich novým a neustále náročnějším pracovním posláním. Rozšířený a přebudovaný systém zemědělského školství již řadu let připravuje na budoucí povolání nejen žáky vysokých a středních odborných škol, ale s postupnou akcelerací i manuální pracovníky.

V relativně krátké době byla vytvořena mladá kvalifikovaná zemědělská inteligence v obou socialistických sektorech. V tomto procesu se původní zaostávání družstevního sektoru přinejmenším vyrovnalo. Z celkového počtu THP v JZD v ČSSR je nyní 17,5 % odborníků s vysokoškolským vzděláním, 68,3 % s úplným středoškolským nebo středním odborným vzděláním a pouze 14,2 % vyučených nebo se základním vzděláním. Daleko zdoluhavěji probíhá proces růstu kvalifikace manuálních pracovníků. V jeho průběhu se projevují velké rozdíly v úrovni a růstu kvalifikovanosti (vyjadřované podílem počtu vyučených manuálních pracovníků) mezi ČSR a SSR, muži a ženami, donedávna také mezi státním sektorem a JZD, a zvláště mezi jednotlivými obory činnosti a profesemi. V soupisech je zjišťování kvalifikace zařazeno s ostatními ukazateli do jednotné metodiky teprve od roku 1978. Toto období, zvláště etapa let 1980–1984, představuje další vzestup v úrovni kvalifikace, především

manuálních pracovníků, v předstihu proti trendům dosavadních plánů a prognóz (tab. IX).

IX. Vývoj úrovně vzdělání odborníků v JZD (v % z celkového počtu THP)

	1978				1984			
	základní a vyučení	SO	ÚSO	VŠ	základní a vyučení	SO	ÚSO	VŠ
ČSSR	24,6	17,4	47,2	11,5	14,2	12,0	56,3	17,5
ČSR	22,8	19,2	45,4	10,8	14,0	12,8	56,9	16,3
SSR	27,3	14,5	46,5	12,8	14,4	19,6	55,4	19,6

Pramen: Soupisy osob trvale činných v zemědělství (FSÚ, ČSÚ, SSÚ)

Podíl odborníků bez vyššího školního vzdělání se tedy snížil, a téměř o polovinu se v tak krátké době zvýšil podíl odborníků s vysokoškolským vzděláním.

V růstu kvalifikace manuálních pracovníků došlo k rozhodujícímu pokroku zejména v období od roku 1978, zvláště v letech 1980—1984 (tab. X). Přitom se snižují rozdíly v kvalifikaci mužů a žen, rozdíly mezi ČSR a SSR i mezi státním sektorem a JZD (ve většině ukazatelů je dokonce úroveň kvalifikace v JZD nyní vyšší než ve státních statcích).

X. Přehled vývoje podílu vyučených (včetně vyššího vzdělání) v procentech z celkového počtu manuálních pracovníků (v socialistickém sektoru celkem) podle soupisů z let 1978 a 1984

	1978			1984		
	pracovníci celkem	muži	ženy	pracovníci celkem	muži	ženy
ČSSR	27,5	41,6	11,0	46,6	59,8	28,2
ČSR	33,5	50,3	14,9	50,6	65,0	31,5
SSR	17,8	28,4	3,9	40,5	52,2	22,8

Pramen: Soupisy osob trvale činných v zemědělství (FSÚ, ČSÚ, SSÚ)

Příčinou tak velkého zvýšení kvalifikace není zdaleka jen nástup mládeže po vyučení do praxe. Dalším rozsáhlým zdrojem růstu kvalifikace je hromadné doškolení dospělých pracovníků, končící vydáním výučních listů. Třetím zdrojem je rozsáhlá fluktuace do zemědělství, a to zpravidla vyučených nebo výše kvalifikovaných pracovníků z jiných odvětví, zvláště do přidružené výroby a pomocných provozů.

Mimořádně příznivý celkový vývoj zakrývá dosud trvající nedostatky. Jestliže v globálním pojetí lze zdůvodnit výrazně nižší úroveň kvalifikace žen

odlišnou profesní strukturou (ženy pracují z velké části v činnostech a profesích kvalifikačně méně náročných), nelze se smířovat s nízkou úrovní jejich kvalifikace, zvláště v živočišné výrobě ve srovnání s rostoucí náročností na znalosti zootechniky i mechanizace.

ZÁVĚRY

Vnější i vnitřní determinanty vývoje našeho zemědělství v promítnutí do nových podmínek naší ekonomiky spoluurčují spolu s vyhodnocením dosavadního vývoje v oblasti pracovních sil v zemědělství zejména tyto závěry:

1. V nejbližších 10—15 letech (do roku 1995—2000) bude pokračovat prioritní zájem společnosti na rozvoji zemědělské výroby i za cenu celkové stagnace potřeby práce. Při trvalém společenském zájmu na uplatňování vědeckotechnického rozvoje a růstu společenské produktivity práce lze počítat s dočasnou stabilizací dosavadního stavu pracovních sil v zemědělství. V další dlouhodobé perspektivě se však zákonitě musí projevovat tendence růstu produktivity živé práce a úspor potřeby počtu pracovníků v prvovýrobě.

2. Optimalizace struktury pracovních sil bude dále pokračovat. Na podkladě průběhu vývoje v posledních 4—6 letech bude však nutno periodicky verifikovat a upřesňovat kvantifikaci i kvalitativní faktory tohoto vývoje, uvedené v prognózách a koncepcích. Potvrzují to i zkušenosti s diferencovaným vývojem v relativně krátkodobých etapách ve zkoumaném období. Cílové podíly počtu žen i perspektivy věkové struktury (zvláště podíl pracovníků v poproduktivním věku) budou patrně dosaženy dříve než v letech 1995—2000. Naopak bude nutné zaměřit pozornost na udržení přiměřeného podílu žen, zvláště ze společenských a populačních důvodů. Při pokračování dosavadního tempa růstu kvalifikace budou dosud uvažované cílové stavy pro léta 1995 až 2000 asi dosaženy již dříve. Další perspektivy bude proto nutno upravit.

3. Uspokojivá situace v průměrném vývoji počtu i struktury pracovních sil v zemědělství v ČSSR zakrývá hluboké dílčí disproporce. Trvají obtíže v teritoriálním rozmístění, s nedostatky v pánevních oblastech, v odlehlých místech a v okolí velkých měst a průmyslových aglomerací. Trvají obtíže se získáváním mládeže a celkovou stabilizací pracovníků v živočišné výrobě, zvláště v chovu skotu a ovcí. Není uspokojivě vyřešeno zabezpečení potřeby práce v sezónních špičkách.

4. Dosavadní vývoj nasvědčuje, že vedle nástupu mládeže ze škol se v posledních letech stalo významným zdrojem pracovních sil v zemědělství aktivní meziodvětvové flukтуаční saldo. Pokud potrvá dosavadní relativně příznivá pracovní a životní klima v zemědělství a na vesnici, je možno uvažovat s tímto přílivem ještě v nejbližších letech. Této problematice by se měla výzkumná sféra intenzívně věnovat. Při nestabilitě vývoje fluktuace lze s tímto zdrojem dlouhodobě kalkulovat jen podmíněčně v alternativách a bude nutno usilovat o přiměřené zvýšení kvót mládeže pro zemědělství.

Je třeba počítat s rostoucím úbytkem subsidiárního zdroje — celoroční pracovní účasti důchodců. Ve změněných současných podmínkách patrně bude rostoucí část pracovníků přecházejících do důchodového věku dávat přednost práci v osobním hospodářství a vypomáhat zemědělským podnikům nanejvýše ve špičkových sezónních pracích. Je to dalším důvodem pro potřebu úpravy kvót nástupu mládeže do zemědělství. Ostatně zhruba již od posledních

let 8. pětiletky umožní tuto pozitivní úpravu změněná demografická situace, kdy se projeví účinek aktivní populační vlny v 70. letech rostoucím přírůstkem osob v produktivním věku.

Literatura

- HOUSKA, V. a kol.: Vývoj zemědělství a výživy v Československu. Praha, SEVT 1971.
LAMSER, Z., ŠŮRA, J.: Člověk v socialistickém zemědělství. Praha, Svoboda 1978.
VÁCHA, V., VRANÝ, J.: K otázce počtu a struktury pracovních sil v čs. zemědělství, Zeměd. Ekon. 5, 1959, č. 11.

Došlo dne 15. 3. 1985

VÁCHA V., Ústav racionalizace řízení a práce, Tržanovského 173 163 05 Praha 6

Hlavní tendence vývoje pracovních sil v zemědělství ČSSR

Zeměd. Ekon., 31, 1985, č. 7, s. 557—570 — 10 tab., lit. 3, res. čes., rus., angl., něm.

pracovní síly, reprodukce, struktura demografická, struktura kvalifikační, struktura profesní, rozmístění, analýza vývoje, prognóza

V příspěvku jsou analyzovány vývojové trendy pracovních sil v zemědělství ČSSR v poválečném období. Jsou charakterizovány zejména odlišné tendence v posledních letech. Pozornost je věnována především vývoji kvantitativní stránky pracovní síly, její demografické, kvalifikační, profesní, sektorové a územní struktury. Na základě hodnocení změn v podmínkách reprodukce pracovní síly se autor pokouší stanovit další vývojové tendence kvantitativní a kvalitativní stránky reprodukce pracovních sil v čs. zemědělství.

BAHA B., Институт рационализации управления и труда, Тржановского 173, 163 05 Прага 6

Главные тенденции развития рабочей силы в сельском хозяйстве ЧССР

Zeměd. Ekon., 31, 1985, № 7, с. 557—570. — 10 табл., лит. 3, рез. чешск., русск., англ. нем.

рабочая сила, репродукция, демографическая структура, структура квалификаций, профессиональная структура, распределение, анализ развития, прогноз

В статье анализируются тренды развития рабочей силы в сельском хозяйстве ЧССР в послевоенный период. Охарактеризованы, главное, отличительные тенденции последних лет. Внимание уделяется в первую очередь количественной стороне рабочей силы, ее демографической, квалификационной, профессиональной, секторной и территориальной структуре. На основе оценки перемен в условиях воспроизводства рабочей силы автор пытается наметить новые тенденции в ее количественной и качественной структуре в чехословацком сельском хозяйстве.

The Prevailing Trends of Manpower Development in Czechoslovak Agriculture

Zeměd. Ekon., 31, 1985, No. 7, pp. 557–570. — 10 tabs, refs 3, summaries in cs, ru, en, de

manpower, reproduction, demographical structure, qualification structure, professional structure, distribution, analysis of development, prognosis

The trends of agricultural manpower development in Czechoslovakia in the post-war period are analyzed. The different trends which have prevailed in recent years are mainly characterized. Attention is paid to the development of the figures of working population in agriculture, its demographical, qualification, professional, sectorial and territorial structure. On the basis of the evaluation of changes in the conditions for the reproduction of manpower, the author tries to determine future developmental trends in the quantitative and qualitative aspects of manpower reproduction in Czechoslovak agriculture.

VÁCHA A., Institut für Rationalisierung der Leitung und der Arbeit, Trnovského 173, 163 05
Praha 6

Grundtendenzen der Entwicklung der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft der ČSSR

Zeměd. Ekon., 31, 1985, Nr. 7, S. 557–570. — 10 Tab., Lit. 3, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Arbeitskräfte, Reproduktion, Struktur demografische, Qualifikationsstruktur, Berufsstruktur, Standortverteilung, Entwicklungsanalyse, Prognose, theoretische Aspekte

Im Beitrag werden die Entwicklungstendenzen der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft der ČSSR in der Nachkriegszeit analysiert. Charakterisiert werden vor allem abweichende Tendenzen in den letzten Jahren. Aufmerksamkeit wird vor allem der Entwicklung der quantitativen Seite der Arbeitskräfte gewidmet, ihrer demografischen, beruflichen, territorialen, Sektoren- und Qualifikationsstruktur. Auf der Grundlage der Bewertung der Veränderungen unter den Bedingungen der Arbeitskräfteproduktion versucht der Autor die weiteren Entwicklungstendenzen der quantitativen und der qualitativen Seite der Arbeitskräfteproduktion in der tschechoslowakischen Landwirtschaft zu ermitteln.

Adresa autora:

Ing. Vladimír Vácha, CSc., Ústav racionalizace řízení a práce, Trnovského 173, 163 05 Praha 6

Přirozenou podmínkou existence lidské společnosti je nepřetržitá spotřeba a nepřetržitá výroba užitných hodnot. Každá výroba vyžaduje existenci jednak věcných faktorů — výrobních prostředků, jednak živého faktoru — lidské práce — pracovní síly. V zemědělství vzhledem k jeho specifickým podmínkám nabývá lidský faktor disponující výrobními prostředky značného významu, neboť vytváření a udržování optimálního souladu mezi technikou a pracovní silou je mnohem složitější než ve většině ostatních odvětví národního hospodářství.

V minulosti bylo zemědělství jedním z hlavních zdrojů pracovních sil pro ostatní odvětví národního hospodářství. V podstatě docházelo k uvolňování pracovních sil z odvětví s nižší úrovní společenské produktivity do odvětví s její vyšší úrovní. Poslední léta 6. a první roky 7. pětiletky dokazují, že možnosti úbytku pracovních sil jsou v zemědělství vyčerpány a pracovní síla se stává limitujícím faktorem zemědělské výroby. Určitý přesun produkce k výrobkům náročným na lidskou práci způsobuje stagnaci tempa snižování počtu trvale činných pracovníků. Nelze tedy ve výhledovém období očekávat tak výrazný úbytek počtu pracovních sil jako v obdobích předcházejících, ba naopak lze předpokládat, že současné početní stavy pracovníků v zemědělství se budou stabilizovat, případně i zvyšovat. Důvody pro stabilizaci, případně pro zvyšování počtu pracovníků jsou tyto:

— Zemědělství zajišťováním výživy bude i nadále jedním ze strategických odvětví národního hospodářství.

— Plnění výrobních úkolů bude nutno zabezpečit při nižším tempu vývoje substituce živé práce prací minulou, charakterizovaném pomalejším zvyšováním technické vybavenosti práce při téměř stávajících technologických postupech výroby a při zachování vysokého podílu manuální práce v dosud opomíjených, nedostatečně zabezpečovaných a prakticky nemechanizovaných úsecích či činnostech zemědělské výroby.

— V souvislosti se zvyšováním intenzity zemědělské výroby se předpokládá nutnost zabezpečování výroby speciálních a tzv. maloplošných a malobjemových výrobků jak polních (léčivé a aromatické plodiny), ovocnářských a zelenářských (zelenina polní, skleníková, pod fóliemi apod.), tak i živočišných výrobků, jakož i hotových jídel, exkluzivních výrobků apod., náročných na lidskou práci.

— Zvyšování intenzity výroby předpokládá komplexní péči o půdní fond (rekultivace a zúrodnování), zvyšování výroby hnoje ve stelivových provozech, efektivnější hospodaření statkovými hnojivy, zajišťování dodatečných sběrů

po sklizni řady zemědělských výrobků, jejich kvalitní posklizňová úprava, jakož i snižování výrobních ztrát vůbec.

— Je nanejvýš naléhavé odstranit disproporce v teritoriálním rozmístování a bilancování pracovních sil v souladu se strukturou a intenzitou zemědělské výroby (viz rozdíly v počtu trvale činných pracovníků přepočtených na 1000 ha z. p.) v jednotlivých krajích, případně okresech.

— Současný vysoký podíl méně výkonných pracovníků v poproduktivním věku (v zemědělské prvovýrobě 17 %, v potravinářském průmyslu 9,6 %) je třeba soustavně snižovat zvýšeným nábořem mládeže.

Naznačené tendence zajišťování zemědělské výroby byly akceptovány při stanovení výhledové potřeby pracovníků v zemědělství. Počet a struktura pracovních sil podle profesí byla pro prognostické období (1980—1995) vypracována na podkladě rozsahu a struktury společenské objednávky zemědělských výrobků, zpracované a upřesněné v návrhu koncepce rozvoje odvětví zemědělství a výživy pracovníky FMZVž, MZVž ČSR, MPVž SSR a ČAZ (1982 a 1984) a na podkladě předpokládaného technického a technologického vybavení zemědělské výroby, charakterizovaného postupným zponalováním tempa substituce živé práce prací minulou.

Vedle této stěžejní práce bylo pro prognózu pracovních sil v zemědělství čerpáno z dosavadních prognostických prací autora (Kolář 1982, 1983 a zejména 1984). Pro získání přehledu o dosavadním vývoji počtu pracovníků v zemědělství (do roku 1980) byly čerpány podklady ze statistického výkaznictví FSÚ.

Vlastní výpočet současné i výhledové potřeby pracovníků v zemědělství vycházel z rozsahu a struktury výroby (plochy plodin a kultur, početní stavy jednotlivých druhů a kategorií hospodářských zvířat), z technického vybavení práce (počet, struktura a hodnota traktorů a nákladních automobilů, hodnota budov a staveb, rozsah jejich oprav a údržeb apod.) a z předpokládaného uplatnění výpočetní techniky v řídicím procesu a bylo při něm použito především normativní metody (využití normativů pracovníků — traktoristů, ostatních pracovníků rostlinné výroby, norem obsluhy, normativů pracovníků pomocných a obslužných provozů a normativů THP vypracovaných v ÚRŘP), doplněné jinými matematicko-statistickými metodami (extrapolace, korelace aj.).

Prognostická potřeba pracovních sil v zemědělství byla vypracována ve třech variantách:

— varianta základní (I), vycházející z uvedených podkladů a metodického postupu;

— varianta se sníženým počtem pracovníků (II) proti současnému stavu;

— varianta s vyšším počtem pracovníků (III) proti současnému stavu.

V tomto příspěvku je podrobněji uvedena především základní varianta, poukazující i na problémy teritoriální nerovnoměrnosti v rozmístění počtu pracovních sil a sezónnosti práce a charakterizující produktivitu živé práce v souvislosti s technickou vybaveností práce. Ostatní varianty jsou v příspěvku jen naznačeny.

KVANTIFIKACE POTŘEBY PRACOVNÍKŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ DO ROKU 1995 PODLE ZÁKLADNÍ VARIANTY

V roce 1980 pracovalo v ZPoK celkem 1409,5 tis. osob (v průměrných evidenčních počtech), což představuje 18,2 % pracujících v národním hospodářství (v ČSR 16,4 %, v SSR 22,3 %), z toho:

- v zemědělské prvovýrobě (tab. I) 995,5 tis. (v tom 897,6 tis. trvale činných a 97,9 tis. pomáhajících pracovníků), z nichž cca 30 tis. pracuje v ostatních resortech;

- ve službách 183,6 tis.;

- v potravinářském průmyslu (Klaková 1981) 230,4 tis. (v tom 23 tis. pracovníků v pekárnách řízených KNV a 10 tis. pracovníků v průmyslu pochutin).

Vlastní výrobu (tab. I) tedy v roce 1980 zajišťovalo 1179,1 tis. pracovníků (v průměrném evidenčním počtu).

Ve výhledovém období (1980—1995), v souladu s požadovanými výrobními úkoly a v souladu se zjištěným tempem substituce živé práce prací minulou a se šetřenými tendencemi úbytku pracovníků v letech 1980—1983, lze očekávat nepatrné a velmi pozvolné snižování, prakticky stabilizaci celkového počtu pracovníků v zemědělství při poklesu či zvýšení počtu pracovníků jednotlivých odvětví, oborů a profesí.

V zemědělství celkem (zemědělská prvovýroba a ostatní zemědělské organizace včetně ZZN, centrálního řízení a vědeckovýzkumné základny, tj. podniků služeb a jiných hospodářských, rozpočtových, společenských a příspěvkových organizací, jakož i organizací řízených jinými resorty než MZVŽ) je v roce 1995 proti roku 1980 předpokládán úbytek ve výši 22,1 tis. osob (tj. o 1,9 %), takže zemědělskou výrobu bude zajišťovat celkem 1157,0 tis. pracovníků.

V zemědělské prvovýrobě se podle výpočtů předpokládá, že vlastní výrobní úkoly v zemědělství ČSSR v roce 1995 bude na základě předpokládaného vědeckotechnického rozvoje zajišťovat celkem 971,6 tis. průměrných evidenčních pracovníků (úbytek proti roku 1980 o 23,9 tis. tj. o 2,4 %), z toho 881,1 tis. trvale činných pracovníků. Současně lze předpokládat, že část pracovníků těch výrobních úseků, které budou postupně vybavovány zemědělskou technikou, bude přecházet do dosud minimálně mechanizovaných výrobních úseků.

V průměrných evidenčních početních stavech pracovníků zemědělské prvovýroby je zahrnuta i část tzv. přepočtených pomáhajících pracovníků a brigádníků, jejichž počet zahrnoval v roce 1980 v ČSSR celkem 97,9 tis. osob, přičemž do roku 1995 se jejich počet předpokládá ve výši cca 90 tis. Jejich výpomoc v období pracovních vrcholů není zanedbatelná a bude mít nadále značný význam při zajišťování sezónních prací i v období do roku 1995.

Ve vývoji sektorových struktur pracovníků zemědělské prvovýroby lze v období do roku 1995 proti roku 1980 předpokládat nepatrné zvýšení počtu pracovníků ve státním sektoru (o 0,2 %), stabilizaci až mírné snížení v družstevním sektoru (o 0,8 %).

Ve vývoji profesní struktury pracovníků zemědělské prvovýroby (tab. II) lze v podstatě předpokládat stabilizaci celkového počtu pracovníků při mírném úbytku pracovníků ve vlastní zemědělské činnosti a mírné zvyšování počtu pracovníků v pomocných odvětvích (ve vnitropodnikových službách).

Zvýšené úkoly v rostlinné výrobě, zahrnující výrobu dosud málo pěstova-

I. Vývoj pracovních sil v zemědělství (průměrný evidenční počet v tis. osob)

Ukazatel	Území	Skutečnost 1980	Plán 1985	Koncepce		Index
				1990	1995	
Státní sektor (bez ZZN) (státní hospodářské, rozpočtové, příspěv- kové a společenské organizace země- dělství zahrnuté do st. plánu)	1	372,2	371,9	372,5	373,0	100,2
	3	251,8	251,8	252,5	254,0	100,9
	5	120,4	120,1	120,0	119,0	98,0
Družstevní sektor (vč. SZP)	1	746,2	744,2	742,0	740,0	99,2
	3	440,5	438,0	438,0	438,0	99,4
	5	305,7	306,2	304,0	302,0	98,8
JHR	1	22,0	18,0	12,0	5,0	22,7
	3	10,0	8,0	5,0	1,0	10,0
	5	12,0	10,0	7,0	4,0	30,0
ZZN	1	37,5	37,6	37,6	37,6	100,3
	3	25,6	25,6	25,6	25,6	100,0
	5	11,9	12,0	12,0	12,0	100,8
Zemědělství celkem	1	1177,9	1171,7	1164,1	1155,6	98,1
	3	727,9	723,4	721,1	718,6	98,7
	5	450,0	448,3	443,0	437,0	97,1
Řízení a VVZ ve sféře FMZVž	1	1,2	1,2	1,3	1,4	116,7
Zemědělství vč. centrálního řízení a jeho VVZ	1	1179,1	1172,9	1165,4	1157,0	98,1
	3	727,9	723,4	721,1	718,6	98,7
	5	450,0	448,3	433,0	437,0	97,1

z toho	v tom	Zemědělská prvovýroba	1	995,5	988,8	980,7	971,6	97,6
		st. zemědělské organizace	3	612,4	607,8	605,1	602,0	98,3
		hospodařící na půdě — JZD	5	383,1	381,0	375,6	369,6	96,5
		SZP, JHR						
		trvale činní pracovníci	1	897,6	891,5	886,7	881,1	98,2
			3	556,0	554,8	550,5	546,1	98,2
			5	341,6	336,7	336,2	335,0	98,1
		kampaňoví a sezonní	1	97,9	97,3	94,0	90,5	92,4
		(přepoč. pracov.)	3	56,4	53,0	54,6	55,9	99,1
			5	41,5	44,3	39,4	34,6	83,4
		Ostat. organizace vč. ZZN, STS, Ze-	1	172,0	172,5	173,0	173,6	100,9
		děl. stavby, Agroprojekt, Bioveta,	3	109,3	109,4	109,8	110,4	101,0
		Chmelařství, Rašelina, PRŘVT,	5	62,7	63,1	63,2	63,2	100,8
		rozpočtové přísp. a spol. organizace						
		vč. družstevních s nezeměděl. čin.						
		Centrální a územní řízení a VVZ	1	11,6	11,6	11,7	11,8	101,7
			3	6,2	6,2	6,2	6,2	100,0
			5	4,2	4,2	4,2	4,2	100,0

Pramen: Soupis osob trvale činných v zemědělství (FSÚ 1980)
ÚRŘP Praha

1 — ČSSR, 3 — ČSR, 5 — SSR

II. Vývoj počtu pracovníků podle odvětví a profesí (trvale činní pracovníci v tis. osob)

Ukazatel		Úze- mí	Skuteč. 1980	Plán 1985	Koncepce		Index 95/80
					1990	1995	
Zemědělská prvovýroba celkem*)		1 3 5	897,6 556,0 341,6	891,5 554,8 336,7	886,7 550,5 336,2	881,1 546,1 335,0	98,2 98,2 98,1
z toho	Traktoristé a kombajnéri	1 3 5	93,5 57,0 36,5	91,0 55,2 35,8	89,5 54,5 35,0	88,0 53,7 34,3	94,1 94,2 94,0
	Kočí	1 3 5	6,1 3,0 3,1	5,6 2,8 2,8	4,6 2,3 2,3	3,9 1,9 2,0	63,9 63,3 64,5
	Ostatní prac. rostlinné výroby	1 3 5	157,7 88,5 69,2	156,5 91,5 65,0	153,3 88,5 64,8	150,1 85,5 64,6	95,2 96,6 93,4
	Pracovníci rostlin. výroby celkem	1 3 5	257,3 152,1 105,2	253,1 149,5 103,6	247,4 145,3 102,1	242,0 141,1 100,9	94,8 95,4 94,0
	Ošetřovatelé dojníc	1 3 5	133,7 93,1 40,6	131,0 91,0 40,0	128,6 89,1 39,5	125,5 86,4 39,1	93,9 93,2 96,3
	Ošetřovatelé telat a ostatního skotu	1 3 5	58,0 37,9 20,1	57,0 37,3 19,7	54,8 35,7 19,1	52,5 34,1 18,4	90,5 90,0 91,5
	Ošetřovatelé prasnic	1 3 5	21,3 12,4 8,9	20,5 11,9 8,6	19,9 11,5 8,4	19,2 11,1 8,1	90,1 89,5 91,0
	Ošetřovatelé ostatních prasat	1 3 5	16,0 9,0 7,0	15,3 8,5 6,8	14,8 8,2 6,6	14,2 7,9 6,3	88,8 87,8 90,0
	Ošetřovatelé drůbeže	1 3 5	9,1 5,0 4,1	8,8 4,8 4,0	8,5 4,7 3,8	8,2 4,6 3,6	90,1 92,0 87,8
	Ošetřovatelé ovcí	1 3 5	3,5 0,4 3,1	3,6 0,4 3,2	3,7 0,5 3,2	3,8 0,5 3,3	108,6 125,0 106,5

Ukazatel	Úze- mí	Skuteč. 1980	Plán 1985	Koncepce		Index 95/80
				1990	1995	
z toho	Ostatní pracovníci v živočišné výrobě	1 27,1 3 12,9 5 14,2	27,1 13,0 14,1	27,3 13,3 14,0	27,5 13,5 14,0	101,5 104,7 98,6
	Pracovníci živočišné výroby celkem	1 268,7 3 170,7 5 98,0	263,3 166,9 96,4	257,6 163,0 94,6	250,9 158,1 92,8	93,4 92,6 94,7
	Pracovníci v dílnách a stroj. údržbě	1 67,0 3 47,1 5 19,9	67,5 47,2 20,3	68,4 47,4 21,0	69,3 47,6 21,7	103,4 101,0 109,0
	Pracovníci stavebních skupin	1 50,1 3 32,2 5 17,9	50,1 32,2 17,9	50,5 32,5 18,0	50,8 32,7 18,1	101,4 101,6 101,1
	Řidiči nákladních aut	1 36,4 3 22,2 5 14,2	37,2 22,6 14,6	38,1 23,1 15,0	39,0 23,6 15,4	107,1 106,3 108,5
	Pracovníci v přidružené výrobě	1 34,4 3 16,7 5 17,7	34,4 16,7 17,7	35,0 17,0 18,0	35,5 17,2 18,3	103,2 103,0 103,4
	Ostatní	1 64,8 3 39,2 5 25,6	64,9 39,2 28,7	64,9 39,2 25,7	65,0 39,3 25,7	100,3 100,2 100,4
	Pracovníci pomocné a přidružené výroby a ostatní celkem	1 252,7 3 157,4 5 95,3	254,1 157,9 96,2	256,9 159,2 97,7	259,6 160,4 99,2	102,7 101,9 104,1
	Dělníci celkem	1 778,8 3 476,6 5 302,1	770,5 474,3 296,2	761,9 467,5 294,4	752,5 460,7 291,8	96,6 96,7 96,6
	THP	1 118,9 3 79,4 5 39,5	121,0 80,5 40,5	124,8 83,0 41,8	128,6 85,4 43,2	108,2 107,6 109,4

*) Včetně pracovníků ostatních resortů

1 = ČSSR, 3 = ČSR, 5 = SSR

Pramen: Pracovníci a jejich mzdy na státních statcích a v JZD (FSÚ 1980), ÚŘKP Praha
Soupis osob trvale činných v zemědělství (FSÚ 1980)

ných (tzv. maloobjemových) a na lidskou práci náročných plodin a kultur a komplexní péče o půdní fond nedovolí při určité stagnaci technické vybavenosti práce v rostlinné výrobě výrazný úbytek traktoristů a kombajnérů a ostatních pracovníků rostlinné výroby. Znamená to, že lze v prognostickém období 1980—1995 v ČSSR očekávat snížení počtu traktoristů pouze o 5,9 % (z 93,5 tis. na 88,0 tis.) a ostatních pracovníků o 4,8 %. Tímto předpokládaným úbytkem pracovníků se zvýší počet ostatních pracovníků rostlinné výroby na jednoho traktoristu z 1,69 na 1,71, úbytek počtu traktoristů v roce 1995 však bude nahrazen zvýšením počtu řidičů nákladních automobilů.

Důležitým problémem pracovních sil v rostlinné výrobě jsou neustále klesající stavy pracovníků, převážně žen, na úseku nekvalifikovaných ručních prací. V této kategorii pracovníků je nejvyšší počet pracovních sil v poproduktivním věku. I přes vysoký stupeň mechanizace polních prací je v rostlinné výrobě stále velký rozsah nezbytných ručních prací (pletí, jednocení, okopávky, negativní výběry, dodatečné sběry, posklizňové úpravy, skladování aj.), které budou muset být ve značném rozsahu zajišťovány brigádníky, i když jejich výpomoc (z továren, ze škol apod.) nemá potřebnou úroveň kvality.

V živočišné výrobě lze předpokládat minimální pokles počtu ošetřovatelů jednotlivých druhů a kategorií hospodářských zvířat (kromě ovcí) při současném zvyšování počtu ostatních pracovníků živočišné výroby o 6,6 %.

Intenzifikace výroby mléka a masa a preferování vazných stlaných stájí s dojením na stání a přistýlaných stájí pro ostatní kategorie skotu, jakož i předpokládaný objem investičních prostředků neumožní v nejbližších 10 až 15 letech zásadní změny v technologii chovu skotu. Může však částečně vylepšit pracovní podmínky.

Chov prasat dosáhl určitého stupně zprůměrnění. V důsledku předpokládaných technologických a organizačních změn a relativní stálosti početních stavů prasat je možno počítat v následujícím období s naznačeným poklesem počtu pracovníků a s vylepšením jejich struktury.

Určitého stupně zprůměrnění bylo dosaženo i v chovu drůbeže. Další technické zdokonalování až automatizace článků výrobního procesu podmíní vylepšení pracovních podmínek, zkvalitnění struktury pracovníků a minimální snížení jejich počtu.

Chov ovcí se bude podle oborových programů rozšiřovat a početní stavy ovcí zvyšovat, což vede i k úměrnému, byť minimálnímu zvyšování počtu ošetřovatelů.

Ostatní úseky živočišné výroby (včely, ryby, kožesíňová zvířata atd.) zaujímají malý podíl z celkové potřeby práce. Oborové programy předpokládají rozšiřování uvedených výrob o 25—50 %, což se však promítne v potřebě pracovních sil jen minimálně.

V pomocné výrobě se do roku 1995 předpokládá vesměs zvýšení počtu pracovníků, a to: u pracovníků dílen a řemeslníků o 3,4 %, u pracovníků stavebních čet a skupin o 1,4 % a u řidičů nákladních aut a závozníků o 7,1 %. Zvyšování počtu opravářů a údržbářů vychází z předpokladu, že opravy jak strojů a zařízení, tak budov a staveb budou zajišťovány zemědělskými podniky, a také z předpokladu, že údržba výrobních fondů bude zajišťována preventivně. Tato skupina pracovníků bude v sezónách nasazována jako řidiči traktorů a samojízdných strojů a jako pomocníci na mechanismech.

V přidružené výrobě je předpokládáno minimální zvýšení počtu pracovníků (o 3,2 %), vyplývající z předpokladů, že v období pracovních vrcholů budou pracovníci využíváni k zajištění zemědělských prací.

U technickohospodářských pracovníků zemědělské prvovýroby, i přes současné snahy o omezování soustavného zvyšování jejich početních stavů, lze očekávat v ČSSR v roce 1995 asi 8,2% nárůst proti roku 1980, tj. průměrně ročně o 0,546 % (v letech 1970—1980 činil nárůst THP v průměru 2 % ročně), což se promítne i ve snížení počtu řízených dělnických pracovníků jedním THP ze 6,5 na 5,8.

Předpokládané zvýšení počtu technickohospodářských pracovníků je možno považovat za reálné, neboť dosavadní administrativní snižování počtu pracovníků řídicího a správního aparátu (ŘASA) se bude promítat do zvyšování počtu technických pracovníků zabezpečujících přípravu výroby a přímo řídicích vlastní výrobní proces.

U ostatních pracovníků, v nichž jsou evidenčně zařazeni pracovníci, jejichž činnost přímo nesouvisí s výrobní činností (tzv. pomocní a obslužní pracovníci), jako např. vrátní, uklízečky, řidiči osobních vozů, pracovníci hygienických, sociálních a kulturních zařízení (prádelny, jídelny, mateřské školy, zdravotnická střediska, restaurační zařízení, kulturní domy, ubytovny, rekreační zařízení apod.) se předpokládá minimální zvyšování jejich počtu.

Výrobní úkoly v zemědělství zajišťují vedle pracovníků prvovýroby ještě pracovníci ostatních zemědělských organizací, tzv. podniků služeb. Předpokládá se, že jejich počet by měl v roce 1995 dosáhnout 185,4 tis. pracovníků, tj. o 1,8 tis. pracovníků více než v roce 1980.

Zhodnocení dosavadního vývoje a předpokládané koncepce zemědělské výroby do roku 1995 ukazují, že bude pravděpodobně žádoucí realizovat základní variantu prognózované potřeby pracovních sil. V žádném případě nemůže nastat prudký úbytek počtu pracovníků (podle varianty II), neboť v průběhu 6. pětiletky bylo třeba při úbytku každých 10 tis. trvale činných pracovníků v zemědělské prvovýrobě ČSSR zvýšit hodnotu základních prostředků o 4,5 mld Kčs. Naproti tomu však v souvislosti s intenzifikací zemědělské výroby se jeví reálné možnosti zaměstnat v zemědělství dalších cca 100 tis. trvale činných pracovníků (varianta III).

Naznačený a předpokládaný vývoj počtu pracovníků podle této základní varianty nebude probíhat automaticky, ale bude ovlivňován řadou faktorů objektivního a subjektivního charakteru. Bude proto nutné uskutečňovat v přiměřených časových intervalech zpřesňující bilanci, a to jak z hlediska teritoriálního rozmístění výroby a pracovních sil, tak z hlediska jednotlivých profesních a kvalifikačních skupin pracovníků, jakož i z hlediska sezónnosti zemědělské výroby. Poněvadž rozmísťování pracovních sil a řešení sezónnosti jsou poměrně složité a aktuální procesy, je o nich učiněna podrobnější zmínka.

ÚZEMNÍ ROZMÍSTOVÁNÍ PRACOVNÍCH SIL

Teritoriální nerovnoměrnost v současném rozmístění pracovních sil v zemědělství se dosud nepodařilo odstranit.

Rozbor současného stavu teritoriálního rozmístění pracovních sil v přepočtu na jednotku plochy (1000 ha z. p.) v jednotlivých krajích a okresech ČSSR ukázal na značně vysoké rozdíly jak mezi kraji, tak i mezi okresy, a to jak v JZD, tak i ve státních statcích (tab. III).

Zatímco v průměru ČSSR připadá (k 31. 12. 1982) na 1000 ha z. p. v JZD 142,6 (ve státních statcích 104,0) trvale činných pracovníků, v ČSR činí jejich

III. Počet trvale činných pracovníků v JZD a ve státních statcích v jednotlivých krajích na 1000 ha z. p. (k 31. 12. 1982)

Kraj (území)	JZD					Státní statky				
	počet trvale činných pracovníků na 1000 ha z. p.									
	průměr	nejnižší		nejvyšší		průměr	nejnižší		nejvyšší	
		počet	okres (kraj)	počet	okres (kraj)		počet	okres (kraj)	počet	okres (kraj)
Středočeský	126,6	95,7	Beroun	219,0	Praha-západ	108,8	95,7	Beroun	125,0	Praha-západ
Jihočeský	103,7	95,9	Č. Budějovice	117,1	Č. Krumlov	94,9	65,6	Prachatice	110,5	Č. Krumlov
Západočeský	106,3	85,6	Sokolov	114,0	Plzeň-sever	93,4	84,8	Domažlice	109,8	Sokolov
Severočeský	144,7	81,9	Chomutov	306,1	Jablonec n. N.	90,0	79,3	Děčín	101,0	Liberec
Východočeský	133,2	119,7	Ústí n. Orl.	158,7	H. Králové	100,2	83,5	Náchod	105,8	Semily
Jihomoravský	156,6	117,6	Jihlava	263,8	Gottwaldov	106,5	87,2	Jihlava	146,4	Kroměříž
Severomoravský	162,0	130,5	Nový Jičín	230,1	Vsetín	106,9	84,4	Olomouc	155,8	Karviná
ČSR	134,3	103,7	Jihočeský	162,0	Severomor.	99,6	90,9	Severočeský	108,8	Středočeský
Západoslovenský	159,4	147,3	Senica	232,2	Bratislava	137,2	111,7	Trenčín	159,1	Levice
Středoslovenský	147,4	118,2	Lučenec	223,1	Prievidza	105,3	61,1	B. Bystrica	132,6	Povážská B.
Východoslovenský	158,9	119,4	Rožňava	198,2	Svidník	107,0	70,1	Humenné	131,4	Spišská n. V.
SSR	155,9	147,4	Středoslovenský	159,4	Západoslov.	116,2	105,3	Středoslovenský	137,2	Západoslov.
ČSSR	142,6	103,7	Jihočeský	162,0	Severomor.	104,0	90,9	Severočeský	137,2	Západoslov.

Pramen: Výpočty ÚŘŘP Praha z podkladů FSÚ

počet v JZD 134,3 (ve státních statcích 99,6) a v SSR v JZD 155,9 (ve státních statcích 116,2). Typickým příkladem téměř čtyřnásobného rozdílu v počtu trvale činných pracovníků je Severočeský kraj (v průměru všech JZD má 144,7 trvale činných pracovníků na 1000 ha z. p.), v němž JZD okresu Chomutov mají v průměru 81,9 a JZD okresu Jablonec nad Nisou mají v průměru 306,1 trvale činných pracovníků na 1000 ha z. p. K okresům pod 100 trvale činných pracovníků na 1000 ha z. p. patří dále JZD okresu Beroun, České Budějovice a Sokolov a státní statky Jihočeského, Západočeského a Severočeského kraje. V JZD v okresech s vyšším počtem než 200 trvale činných pracovníků na 1000 ha z. p. je značně rozvinutá přidružená výroba s vysokým podílem pracovníků. Zatímco v ČSSR pracuje v přidružené výrobě v JZD v průměru 6,3 % trvale činných pracovníků, v JZD okresu Jablonec nad Nisou činí jejich podíl 30 %, v okrese Gottwaldov 22 %, v okrese Vsetín 33 % apod.

Současný stav rozmístění pracovních sil v jednotlivých okresech a krajích je důsledkem dlouhodobého vývoje ekonomických a sociálních podmínek v jednotlivých teritoriích. Dosažení optimálního rozmístění pracovních sil a vyrovnání rozdílu mezi jednotlivými oblastmi je obtížný a zdoluhavý úkol, který bude třeba v nejbližším období řešit v souladu s ostatními problémy rozvoje zemědělství.

IV. Přehled o počtu pomáhajících pracovníků a brigádníků v zemědělství podle krajů v roce 1982

Kraj území	Počet pomáhajících a brigádníků na 1000 ha z. p.		Procento pomáhajících a bri- gádníků z celkového počtu pracovníků	
	JZD	st. statky	JZD	st. statky
Středočeský	13,4	19,5	9,6	15,2
Jihočeský	11,1	8,6	9,7	8,3
Západočeský	10,0	6,3	8,6	6,3
Severočeský	23,8	16,5	14,1	15,4
Východočeský	12,3	10,4	8,5	9,4
Jihomoravský	18,9	15,1	11,0	12,4
Severomoravský	22,4	17,6	12,2	14,1
ČSR	15,5	13,8	10,3	12,2
Západoslovenský	12,9	11,8	7,5	7,9
Středoslovenský	17,6	17,8	10,7	14,4
Východoslovenský	11,9	15,8	8,2	12,0
SSR	13,9	15,8	8,2	12,0
ČSSR	14,9	14,3	9,5	12,1

Pramen: Výpočty ÚŘŘP Praha z podkladů FSÚ

SEZÓNNOST PRÁCE

Sezónnost práce zůstává stále významným faktorem v oblasti plánování a bilancování potřeby pracovních sil.

V zemědělské prvovýrobě je stále ještě řada odvětví, uplatňujících v určitých obdobích zvýšené nároky na potřebu lidské práce, která musí být zajišťována pomáhajícími pracovníky a brigádníky. Jejich počet se v ČSSR v roce 1980 pohyboval kolem 95 tis. přepočtených pracovníků, z nichž cca 62 tis. pracuje v JZD, cca 25 tis. ve státních statcích a zbytek v ostatních zemědělských organizacích. V průměru připadá v ČSSR v JZD 14,9 a ve státních statcích 14,3 pomáhajících pracovníků a brigádníků na 1000 ha z. p. (tab. IV a V). Jejich podíl z celkového počtu pracovníků v průměru ČSSR činí v JZD 9,5 % a ve státních statcích 12,1 %. Výrazné rozdíly jsou jak mezi jednotlivými

V. Přehled o počtu pomáhajících pracovníků a brigádníků v zemědělství podle výrobních oblastí v roce 1982

Oblast	Území	Počet pomáhajících a brigádníků na 1000 ha z. p.		Procento pomáhajících a brigádníků z celkového počtu pracovníků	
		JZD	st. statky	JZD	st. statky
K	1	12,3	14,0	7,2	10,1
	3	18,7	10,9	10,8	12,2
	5	11,4	15,1	6,7	9,6
Ř	1	17,2	22,1	10,5	16,4
	3	18,5	23,6	11,1	17,6
	5	12,7	14,9	8,3	11,0
B	1	13,4	14,7	9,1	11,7
	3	13,2	14,7	9,6	11,4
	5	14,3	15,0	7,4	13,1
BO	1	14,9	14,3	10,2	10,3
	3	14,1	12,2	10,4	9,1
	5	17,7	23,5	9,4	14,9
H	1	15,6	8,8	9,6	11,1
	3	14,8	6,9	8,8	9,4
	5	18,5	14,2	11,5	14,6
Průměr oblastí	1	14,9	14,3	9,5	12,1
	3	15,5	13,8	10,3	12,2
	5	13,9	15,8	8,2	12,0

1 = ČSSR, 3 = ČSR, 5 = SSR

Pramen: Výpočty ÚŘRP Praha z podkladů FSÚ

výrobními oblastmi, tak i mezi jednotlivými kraji, a jsou způsobené jednak nedostatkem trvale činných pracovníků a jednak strukturou výroby, zejména rostlinné. V neposlední řadě zvyšuje sezónnost v zemědělských podnicích i zvyšující se koncentrace a specializace výroby (ovoce, zelenina, léčivé a aromatické rostliny, len a sadbové brambory).

Na potřebu pomáhajících pracovníků a brigádníků je nejnáročnější 3. čtvrtletí, v němž jsou kumulovány zejména sklizňové práce (chmel, ovoce, zelenina, cukrovka, brambory apod.), vyžadující téměř trojnásobnou potřebu příležitostných pracovníků ve srovnání s 1. čtvrtletím roku.

Řešení sezónnosti zemědělské výroby včetně vertikálního propojení na zpracovatelský průmysl zůstává stále složitým problémem především proto, že není možno mít v zemědělských podnicích stále pracovníky, kteří by pracovní vrchol, představující více než 200 mil. hodin, zabezpečili.

S ohledem na tyto skutečnosti bude třeba v souvislosti s rozmístováním a intenzifikací výroby hledat vhodné způsoby řešení sezónnosti práce.

VÝVOJ TECHNICKÉ VYBAVENOSTI A PRODUKTIVITY ŽIVÉ PRÁCE

Při zkoumání vývoje produktivity práce má technický pokrok jako základní intenzifikační činitel dominantní postavení. Zpravidla je vyjadřována hodnotou základních prostředků na jednoho pracovníka jako ukazatel tzv. technické vybavenosti práce (fondová vybavenost). Její výše (v cenách k 1. 1. 1977) na 1 trvale činného pracovníka spolu s produktivitou živé práce, vyjádřená hrubou zemědělskou produkcí na 1 trvale činného pracovníka (ve stálých cenách roku 1980), je uvedena v tab. VI.

Na základě předpokládaného objemu investic do zemědělství v letech 1980—1995 lze v ČSSR očekávat zvýšení technické vybavenosti práce o 72,4 % a zvýšení produktivity živé práce o 20,4 %. Současně se ukazuje, že rychlejší tempo růstu technické vybavenosti práce při pomalejším tempu růstu produktivity živé práce má za následek zvyšování fondové náročnosti produkce a recipročně snižování účinnosti základních prostředků. Kladným znakem tohoto předpokládaného vývoje produktivity živé práce je, že se zvyšuje rychleji než klesá počet trvale činných pracovníků (o 1,8 %).

BILANCE POTŘEBY PRACOVNÍCH SIL V ZEMĚDĚLSTVÍ

Z bilance pracovníků v celém zemědělství ČSSR v období 1980—1995 vyplývá průměrná roční potřeba nábory mládeže ve výši 28,0 tis. (v současné době se nábor mládeže do zemědělství pohybuje kolem 22 tis. pracovníků).

Při náboru mládeže je však třeba respektovat požadavky na strukturu kvalifikace a pohlaví. To znamená, že by mělo být získáváno v průměru asi 75 % vyučených mladých pracovníků, 11,5 % středoškoláků a 7,5 % vysokoškoláků. Nábor je třeba organizovat s ohledem na snižování feminizace zhruba v poměru 55 % mužů a 45 % žen, přičemž v zemědělské prvovýrobě zabezpečovat cca 40 % žen.

Uvažovaný průměrný roční nábor mládeže, který řeší i problém zkvalitňování věkové struktury pracovníků v zemědělství, je třeba v předstihu usměrňovat z hlediska měnících se podmínek rozvoje celého hospodářství v příštích

VI. Hodnota základních prostředků a produktivita živé práce na 1 trvale činného pracovníka v zemědělství

Období	Území	Na 1 trvale činného pracovníka				Fondová náročnost produkce	Účinnost základních prostředků	Indexy			
		hodnota ZP v tis. Kčs			HZIP (st. c. 1980) v tis. Kčs			bazické		řetězové	
		celkem	z toho					ZP celkem	HZIP	ZP celkem	HZIP
			budov a staveb	strojů a zařízení							
1980	1	242,7	176,4	66,3	115,6	2,10	0,48	100,0	100,0	—	—
	3	267,5	193,1	74,4	126,3	2,12	0,47	100,0	100,0	—	—
	5	202,2	149,2	53,0	98,2	2,06	0,49	100,0	100,0	—	—
1985	1	300,4	222,0	78,4	122,8	2,44	0,41	123,8	106,2	123,8	106,2
	3	320,1	234,7	85,4	133,4	2,40	0,42	119,7	105,6	119,7	105,6
	5	268,0	201,0	67,0	105,4	2,54	0,39	132,5	107,3	132,5	107,3
1990	1	360,9	270,6	90,3	130,6	2,76	0,36	148,7	113,0	120,1	106,4
	3	375,7	280,2	95,5	142,2	2,64	0,38	140,4	112,6	117,4	106,6
	5	336,7	254,8	81,9	111,6	3,02	0,33	166,5	113,6	125,6	105,9
1995	1	418,5	315,3	103,2	139,2	3,01	0,33	172,4	120,4	116,0	106,6
	3	430,7	325,3	105,4	150,9	2,85	0,35	161,0	119,5	114,6	106,2
	5	398,7	299,1	99,6	120,8	3,30	0,30	197,2	123,0	118,4	108,2

1 = ČSSR, 3 = ČSR, 5 = SSR

Pramen: Výpočty ÚRŘP Praha z podkladů FSÚ

VII. Konfrontace zbylého kmene pracovníků s jejich potřebou v roce 1995 (v tis. prac.)

Ukazatel	Zem. prvovýroba			Služby vě. věd. výzk. zákl. centr. a úz. říz.			Zemědělství celkem		
	území								
	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR	ČSSR	ČSR	SSR
Předpokládaná potř. prac. v r. 1995 Zbylý kmen prac. v produkt. věku	881,1 395,8	546,1 255,9	335,0 139,9	185,4 129,8	116,6 81,6	67,4 47,2	1066,5 525,6	662,7 337,5	402,4 187,1
Doplňková potřeba pracovníků Z toho úhrada:	485,3	290,2	195,1	55,6	35,0	20,2	540,9	325,2	215,3
prac. poprodukt. věku počtem	105,7	65,5	40,2	14,8	9,3	5,4	120,5	74,8	45,6
náborem mládeže celkem	379,6	224,7	154,9	40,8	25,7	14,8	420,4	250,4	169,7
Průměrný roční nábor mládeže Z toho:	25,3	15,0	10,3	2,7	1,7	1,0	28,0	16,7	11,3
učňovský dorost	19,2	11,3	7,9	2,0	1,3	0,7	21,2	12,6	8,6
absolventi středních škol	4,3	2,6	1,7	0,5	0,3	0,2	4,8	2,9	1,9
vysokoškoláci	1,8	1,1	0,7	0,2	0,1	0,1	2,0	1,2	0,8
Předpokládaný podíl prac. poproduktivního věku v %	12,0	12,0	12,0	8,0	8,0	8,0	11,3	11,3	11,3

Pramen: Výpočty ÚRŘP Praha z podkladů FSÚ

20 letech, v nichž se budou projevovat zejména do roku 1990 značně omezené zdroje v příslušných populačně slabších ročních mládeže. Příznivější vývoj v této oblasti lze očekávat teprve po roce 1990.

SOUHRN

V souladu se zpracovanou koncepcí perspektivního rozvoje zemědělství v letech 1980—1995 byla vhodnými metodami vypočtena základní varianta kvantifikace vývoje počtu pracovních sil v zemědělství, která předpokládá stabilizaci jejich početních stavů při meziodvětvových, případně meziprofesionálních přesunech. Předpokládá se, že v uvedeném období se sníží počet průměrných evidenčních pracovníků v zemědělství z 1179,1 tis. na 1157,0 tis. (tj. o 1,9 %), z toho trvale činných v zemědělské prvovýrobě z 897,6 na 881,1 tis. při výpomoci cca 90 tis. pomáhajících pracovníků a brigádníků.

Ve výhledovém období nelze předpokládat další snižování počtu pracovníků v zemědělství. Naopak je třeba v souvislosti se zvyšováním intenzity zemědělské výroby zvažovat možnosti zaměstnání vyššího než dosavadního počtu pracovníků v důsledku zvyšování pracovních zdrojů po roce 1990.

Minimální úbytek počtu pracovníků však klade vysoké nároky na nábor mládeže, který by se měl pohybovat kolem 28 tis. pracovníků ročně (dosud činil kolem 22 tis.). Na základě těchto poznatků je třeba zdůraznit, že pracovní síla v zemědělství se stává limitujícím faktorem výroby a zemědělství nelze již považovat za možný zdroj pracovních sil pro další odvětví národního hospodářství.

Literatura

- KOLÁŘ J.: Koncepce vývoje počtu a struktury pracovních sil v zemědělství do r. 2000. [Závěrečná zpráva.] Praha, ÚŘŘP 1982.
- KOLÁŘ J.: K vývoji počtu pracovních sil v zemědělskopotravinářském komplexu. Zeměd. Ekon., 29, 1983, č. 9, s. 173—722.
- KOLÁŘ J.: Vliv ekonomických a sociálních aspektů na hospodaření pracovními silami a na jejich potřebu do r. 2000. [Závěrečná zpráva.] Praha, ÚŘŘP 1984.
- KLAKOVÁ M.: Vliv rozvoje organizace a řízení potravinářského průmyslu na potřebu živé práce a strukturu pracovních sil. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZV 1981.
- Základní hlediska a změny pro přípravu návrhu koncepce rozvoje odvětví zemědělství a výživy do r. 2000. Materiál FMZV a ČAZ. Praha 1982 a 1984.

Došlo dne 13. 9. 1984

KOLÁŘ J., Ústav racionalizace řízení a práce, Smetanova 49, 656 01 Brno

K problematice vývoje počtu a struktury pracovních sil v zemědělství do roku 1985

Zeměd. Ekon., 31, 1985, č. 7, s. 571–588. — 7 tab., lit. 5, res. čes., rus. angl., něm.

zemědělství, pracovní síly, prvovýroba, služby, profese, rozmístění, sezónnost, vybavenost technická, produktivita práce, nábor, výsledky výzkumu

Príspevek uvádí předpokládaný vývoj počtu pracovních sil v zemědělství ČSSR (ČSR a SSR) v letech 1980–1995 jednak celkem a zvláště za zemědělskou prvovýrobu a podniky služeb v profesním členění, naznačuje problémy teritoriální nerovnoměrnosti v rozmístění pracovních sil a problémy sezónnosti práce, hodnotí podíl účasti pomáhajících pracovníků a brigádníků na zemědělské výrobě, dokumentuje předpokládaný vývoj technické vybavenosti pracovní síly a vývoj produktivity živé práce. Potřebu pracovníků konfrontuje s jejich zbylým kmenem a odvozuje potřebu náboru mládeže.

КОЛАРЖ Й., Институт рационализации управления и труда, Сметанова 49, 656 01 Брно

O problematice rozvoje množství a struktury pracovní síly v zemědělství do roku 1995

Zeměd. Ekon., 31, 1985, № 7, s. 571–588. — 7 tab., lit. 5, rez. čes., rus., angl., něm.

zemědělství, pracovní síly, prvovýroba, služby, profese, rozmístění, sezónnost, vybavenost technická, produktivita práce, nábor, výsledky výzkumu

В статье приводятся ожидаемая численность рабочей силы в сельском хозяйстве ЧССР (ЧСР и ССР) на период 1980–95 гг. как в общем, так и в отдельности в с/х производстве, на предприятиях услуг по профессиональному расчленению. Затрагиваются проблемы территориальной неравномерности в распределении работников, сезонности работ. Рассматривается доля участия вспомогательных работников и временно занятых в с/х производстве. Документируется ожидаемое развитие технического их оснащения, развитие производительности труда. Потребность работников сопоставляется с их оставшейся основой, аргументируется необходимость в привлечении молодежи.

KOLÁŘ J. Institute of Management and Labour Rationalization, Smetanova 49, 656 01 Brno

Development of Manpower Numbers and Structure in Agriculture by 1995

Zeměd. Ekon., 31, 1985, No. 7, pp. 571–588. — 7 tabs, refs 5, summaries in cs, ru, en, de

agriculture, manpower, primary production, services, professions, distribution, seasonal nature, technical equipment, labour productivity, recruitment, results of research

The expected development of the figures of working population in the agriculture of Czechoslovakia (CSR and SSR) for the period from 1980 to 1995 is indicated in total figures in primary agricultural production and in the service enterprises in subdivision according to professions. The problems of irregular manpower distribution in the territory and those of the seasonal nature of work are suggested. There is also an evaluation of the involvement of farm helpers and campaign-brigade workers in agricultural production. The expected development of the technical equipment per person working in agriculture and the development of live work productivity are documented. The manpower demand is compared with the remaining labour sources and the requirement for the recruitment of young people is derived.

Konzeption der Entwicklung der Anzahl und der Struktur der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft bis zum Jahre 1995

Zeměd. Ekon., 31, 1985, Nr. 7, S. 571–588. — 7 Tab., Lit. 5, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Landwirtschaft, Arbeitskräfte, Primärproduktion, Dienstleistungen, Berufe, Standortverteilung, Saisoncharakter, Ausstattung technische, Arbeitsproduktivität, Forschungsergebnisse, Neueinstellung

Der Beitrag zeigt die voraussichtliche Entwicklung der Arbeitskräfteanzahl in der Landwirtschaft der ČSSR (ČSR und SSR) auf in den Jahren 1980–1995 und zwar einmal insgesamt und zum anderen geteilt nach landwirtschaftlicher Primärproduktion und Dienstleistungsbetrieben sowie Berufsgruppen. Ferner werden Probleme der territorialen Ungleichmäßigkeit der Standortverteilung der Arbeitskräfte skizziert sowie des Saisoncharakters der Arbeit. Außerdem wird der Anteil der Hilfs- und Brigadearbeiter in der landwirtschaftlichen Produktion bewertet. Abschließend dokumentiert der Autor die voraussichtliche Entwicklung des technischen Ausstattungsgrades der Arbeitskräfte und der Produktivität der lebendigen Arbeit. Den Bedarf an Arbeitskräften konfrontiert er mit dem verbliebenen Stamm der Arbeitskräfte und leitet daraus den Bedarf an Neueinstellungen von Jugendlichen ab.

Adresa autora:

Ing. Josef Kolář, CSc., Ústav racionalizace řízení a práce Praha, pracoviště Smetanova 49, 656 01 Brno

Úkoly dalšího rozvoje našeho zemědělství vyžadují, aby se vyrábělo stále více vysoce kvalitních výrobků, a to se stále nižší měnou spotřebu zvěcnělé a živé práce. Je třeba dbát o nepřetržitý dynamický růst produktivity práce, který je jednou z nezbytných podmínek dalšího zvyšování výroby a její efektivnosti.

Tato situace vyžaduje daleko cílevědoměji usměrňovat vývoj a využívání jednotlivých faktorů růstu produktivity práce na všech stupních řízení našeho zemědělství. Vzhledem k tomu, že budou nadále limitujícím faktorem zdroje pracovních sil, je zapotřebí při optimálním využívání zhmotnělé práce soustředit pozornost především na dokonalejší hospodaření s vynakládanou živou prací. Proto růst produktivity práce by měl být vedle realizace vědeckotechnického rozvoje zabezpečován především důsledným hospodařením s pracovní silou a živou prací vůbec.

Z tohoto důvodu připadá významná úloha i racionalizaci práce včetně jejího normování, která poměrně rychle umožňuje aktivizovat existující rezervy ve vynakládané práci i v efektivnějším využívání ostatních činitelů pracovního procesu v jednotlivých fázích reprodukčního procesu. Tím se vytváří další předpoklady i pro prohloubení plánování práce, usměrňování výrobních prostředků, operativní řízení i odměňování za práci.

Náročné úkoly zemědělské výroby vyžadují zaměřit pozornost mimo jiné i na obslužné a pomocné provozy a činnosti ve výrobě, jejichž technika, technologie, organizace práce a řízení jsou doposud na podstatně nižší úrovni ve srovnání s výrobní sférou. Význam řešení problematiky stanovení optimálních početních stavů pracovníků pomocných a obslužných provozů a činností v oblasti zemědělské prvovýroby vyplývá také z jejich podílu na celkovém počtu pracovníků v zemědělských podnicích, který se pohybuje v průměru od 22 do 28 % a předpokládá se jeho další zvyšování.

Požadavek řešení racionalizace a normování prací spojených s pomocnou a obslužnou sférou vyplývá také z Pokynů ministerstva zemědělství a výživy ČSR ke zdokonalení ekonomické účinnosti mzdových soustav a plánu racionalizace a normování práce (MZVŽ ČSR č. j. 1179/81-223) a z jeho přílohy zvané Koncepce (pětiletý plán) racionalizace a normování práce v odvětví zemědělství na léta 1981–1985.

Príspevek se zabývá zpracováním analýzy dosavadního vývoje počtu pracovníků pomocné a obslužné sféry, včetně stanovení jejich výhledových početních stavů za účelem získání podkladů pro tvorbu norem a normativů této skupiny pracovníků.

Forma a prostředky získávání podkladových materiálů i způsob jejich zpracování byly voleny tak, aby pokud možno co nejlépe charakterizovaly dosavadní vývoj a prognózu v pomocné a obslužné sféře. K těmto účelům byl zjišťován a analyzován:

1. dosavadní vývoj počtu pracovníků pomocné a obslužné sféry,
2. specifické podmínky pomocné a obslužné sféry,
3. analýza faktorů početních stavů pracovníků pomocné a obslužné sféry,
4. tendence vývoje početních stavů pracovníků pomocné a obslužné sféry.

Podkladové materiály byly získány jednak ze statistických informací, jednak vlastním šetřením v zemědělských podnicích zajišťujících v různých přírodních a ekonomických podmínkách služby pro zemědělskou prvovýrobu.

K získání přehledu byly zpracovány statistické informace výkazu P1-04 za JZD za rok 1970, 1975, 1980, 1983 podle zemědělských výrobních oblastí a evidenčních vybraných kategorií pracovníků.

Údaje byly zpracovány na srovnatelnou jednotku, a to na počet pracovníků na 1000 ha z. p. podle těchto kategorií: pracovníci v dílnách a řemeslníci, pracovníci stavebních čet a skupin, ostatní a pomocní a obsluhující pracovníci. Současně je uveden i počet trvale činných pracovníků. K trvalému počtu pracovníků je vypočten index jednotlivých kategorií v rámci zpracovaných roků a index vývoje zpracovaných kategorií za období 1970–1983.

Úvahy o předpokládané výhledové potřebě pracovníků v pomocné a obslužné sféře v JZD ČSSR, ČSR a SSR do roku 2000 vycházely jak z koncepce rozvoje vlastní výroby zemědělských podniků (rozsah a struktura rostlinné a živočišné výroby), z koncepce mechanizace, modernizace a investičních zámerů (rozsah budování nových zařízení) apod., tak z koncepcí rozvoje služeb pro zemědělskou výrobu.

Pro kvantifikaci výhledového počtu pracovníků pomocné a obslužné sféry v zemědělské prvovýrobě bylo použito kombinace normativní metody s metodou extrapolace trendu a jinými, zejména indexními metodami.

DOSAVIDNÍ VÝVOJ POČTU PRACOVNÍKŮ POMOCNÉ A OBSLUŽNÉ SFÉRY

Cílem statistického zpracování vývoje počtu pracovníků zajišťujících pomocné a obslužné provozy a činnosti v podnicích zemědělské prvovýroby bylo zjistit, jak se v průměru projevil za období 13 roků (1970–1983) vliv změn technicko-technologických a ekonomických faktorů na stavy pracovníků obslužných a pomocných činností v JZD ČSSR, ČSR a SSR. Jedná se zejména o tyto rozhodující faktory výroby: koncentrace a specializace výroby, vyšší stupeň mechanizace a technologie výroby, organizace výroby a práce, vědecko-technický rozvoj apod.

Vývoj počtu pracovníků pomocných a obslužných činností v ČSSR, ČSR a SSR za JZD v období 1970–1983 podle kategorií pracovníků je uveden v tab. I.

Vývoj trvale činných pracovníků v ČSSR v průměru při přepočtu na 1000 ha z. p. klesá, a to od roku 1970 z 181,1 pracovníků do roku 1983 na 144,6 pracovníků, pokles činí za uvedené období 36,5 pracovníků, tj. 20,2 %, a průměrný roční pokles představuje 1,88 %. Obdobný pokles trvale činných pracovníků v uvedeném období se projevuje také v jednotlivých republikách.

I. Vývoj počtu pracovníků v pomocných a obslužných provozech a činnostech v JZD ČSSR, ČSR a SSR na 1 000 ha z. p.

Rok	Území	Ukazatel	Kategorie pracovníků				
			trvale činní	v dílnách a řemeslníci	staveb. čet a skupin	ostat. + pomocní a obsluhující	celkem
1970	1	počet %	181,1 100,0	7,9 4,4	7,2 4,0	6,1 3,4	21,2 11,8
	3	počet %	181,6 100,0	8,7 4,8	7,9 4,4	5,5 3,0	22,1 12,2
	5	počet %	180,2 100,0	6,4 3,6	6,2 3,4	6,9 3,8	19,5 10,8
1975	1	počet %	155,3 100,0	9,3 6,0	8,0 5,2	7,5 4,8	24,8 16,0
	3	počet %	152,0 100,0	10,5 6,9	8,1 5,3	6,8 4,5	25,4 16,7
	5	počet %	160,6 100,0	7,4 4,6	7,9 4,9	8,6 5,4	23,9 14,9
1980	1	počet %	142,5 100,0	10,9 7,6	8,2 5,8	5,5 3,9	24,6 17,3
	3	počet %	136,3 100,0	11,9 8,7	7,7 5,6	5,2 3,8	24,8 18,1
	5	počet %	152,1 100,0	9,3 6,1	9,2 6,0	6,0 3,9	24,5 16,0
1983	1	počet %	144,6 100,0	12,4 8,6	8,8 6,1	10,4 7,2	31,6 21,9
	3	počet %	135,5 100,0	13,3 9,8	8,2 6,1	9,7 7,1	31,2 23,0
	5	počet %	156,7 100,0	10,7 6,8	9,5 6,1	11,4 7,3	31,6 20,2
1983 1970 . 100	1	index	79,8	157,0	122,2	170,5	149,1
	3	index	74,6	152,9	103,8	176,4	141,2
	5	index	87,0	167,2	153,2	165,2	162,1
Roční zvýš. + sníž. -	1	počet	-2,81	+0,35	+0,12	+0,33	+0,80
	3	počet	-3,55	+0,35	+0,30	+0,32	+0,70
	5	počet	-1,81	+0,33	+0,25	+0,35	+0,93

1 - ČSSR, 3 - ČSR, 5 - SSR

V rámci výrobních oblastí je větší diferenciací počtu trvale činných pracovníků na 1000 ha z. p. a je v přímé souvislosti s intenzitou zemědělské výroby. V roce 1970 je v ČSSR pokles pracovníků směrem od kukuřičné oblasti (199,4 prac.) k bramborářsko-ovesné (162,1 prac.) a horské oblasti (163,0 prac.). Obdobný trend poklesu počtu trvale činných pracovníků mezi výrobními oblastmi je také v letech 1975, 1980 a 1983.

Naproti tomu dochází k absolutnímu i relativnímu růstu počtu pracovníků v kategoriích pracovníků zajišťujících činnost obslužných a pomocných provozů zemědělské výroby. Největší průměrné zvýšení počtu pracovníků je v kategorii pracovníků v dílnách a řemeslníků. Za období 1970 až 1983 činí zvýšení 57 % při průměrném ročním zvýšení 0,35 pracovníka na 1000 ha z. p.

V rámci výrobních oblastí v ČSSR se stav opravářů v roce 1983 zvyšuje od kukuřičné oblasti (13,0 pracovníků na 1000 ha z. p.) k řepařské oblasti (na 14,0 pracovníků) a dále dochází k poklesu k horské oblasti (až na 8,7 pracovníků). U pracovníků stavebních čet a skupin bylo za hodnocené období dosaženo zvýšení o 22,2 %.

Celkový počet pracovníků obslužných a pomocných provozů a činností v ČSSR v roce 1970 činil 21,2 na 1000 ha z. p., což představuje 11,8 % trvale činných pracovníků a do roku 1983 bylo dosaženo zvýšení o 49,1 %. Toto zvýšení představuje 31,6 pracovníků na 1000 ha z. p. a podíl z trvale činných pracovníků činí 21,9 %. Obdobný trend vývoje počtu pracovníků je i v ČSR a SSR.

SPECIFICKÉ PODMÍNKY POMOCNÉ A OBSLUŽNÉ SFÉRY

V současné době je soustředěna zvýšená pozornost na pracovníky zajišťující práce v pomocných a obslužných provozech a činnostech v podnicích zemědělské prvovýroby, neboť v nich jsou objektivní možnosti dalšího urychlování tempa vědeckotechnického rozvoje, zvyšování výroby a zejména odhalování rezerv v růstu produktivity práce a její efektivnosti.

Je třeba zajistit nezbytnost komplexního posuzování pracovních činností v pomocných a obslužných provozech v návaznosti na výrobní sféru co do včasnosti, kvantity i kvality požadovaných prací. Avšak doposud pro tuto činnost nebylo dostatek kritérií, ukazatelů a normativů, objektivizujících tuto činnost v zájmu zkvalitnění plánování, řízení, organizace a hospodaření s pracovními silami.

Řešení uvedených problémů vyžadovalo v mnoha případech modifikovaný metodický přístup k analýze významných faktorů se specifickými zvláštnostmi (podstatně nižší úroveň techniky, technologie, řízení a organizace), které se projevují ve vztahu k základní zemědělské výrobě. Mezi ně zejména patří:

- nejednotný technologický postup při více činnostech pomocné a obslužné sféry,

- značná variabilita práce neodpovídající možnosti plného použití výkonových norem,

- nižší stupeň technické vybavenosti práce,

- práce zpravidla na mnoha pracovištích,

- značná roztržitost provozů zemědělské výroby se značnými dopravními vzdálenostmi,

- značné přesuny pracovníků zajišťujících pomocnou a obslužnou sféru v rámci pracovní směny (doprava, provozní údržba apod.).

— náhodné požadavky na obsluhu (je specifickým problémem, který je typický například pro okamžité odstranění havarijních poruch vyžadující pracovní pohotovost),

— nedokončená specializace a koncentrace základní zemědělské výroby,

— nižší stupeň řízení a organizace práce pomocné a obslužné sféry apod.

Při stanovení optimálního počtu pracovníků pomocné a obslužné sféry je třeba činit závěry ve vztahu k pracovníkům v základním výrobním procesu. Ve snaze o plné využití času pomocných či obslužných pracovníků se nesmí projevit narůstání ztrátových časů a časů podmíněčně nutných přestávek u pracovníků v základním výrobním procesu. Právě naopak, racionální organizací činností pomocných a obslužných prací se musí vytvořit optimální podmínky pro možnost dosažení maximálních výkonů u přímých výrobních pracovníků.

ANALÝZA FAKTORŮ POČETNÍCH STAVŮ PRACOVNÍKŮ OBSLUŽNÉ SFÉRY

K vypracování podkladů k tvorbě normativní základny a prognostického vývoje potřeby pracovníků v obslužné sféře bylo nutné uskutečnit analýzu významných faktorů. Tyto faktory lze nazvat „přírodně technickými a technicko-ekonomickými parametry“. Z hlediska důležité časové působnosti lze obecně konstatovat, že přírodně technické parametry jsou faktory konstantně působící (zejména přírodní oblast, nadmořská výška, členitost terénu atd.), zatímco faktory technicko-ekonomické jsou v časových úsecích proměnlivé (velikost podniku, výměra zemědělské a orné půdy, stupeň koncentrace a specializace výroby, technické vybavení základními prostředky, stupeň vědecko-technického rozvoje apod.).

II. Počet pracovníků dílen a řemeslníků na 1000 ha z. p. podle výrobních oblastí a procentní podíl jejich činnosti pro jednotlivé výroby

Výrobní oblast	Počet pracovníků na 1000 ha z. p.	Podíl počtu pracovníků dílen a řemeslníků v %			
		rostlinná výroba	živočišná výroba	pomocná výroba	ostatní oprav. a řemesl. činnost
K	13,0	57,8	15,9	12,4	13,9
Ř	14,0	62,2	16,4	12,9	8,5
B	12,0	57,2	18,6	14,6	9,6
BO	11,7	62,1	22,1	8,7	7,1
H	8,7	57,3	17,8	9,3	15,6
Průměr	12,4	60,5	17,9	12,0	9,6

Současný vývoj charakterizovaný zrychleným tempem VTR je provázen zvyšováním početních stavů pracovníků, kteří se přímo nezúčastní hlavní výroby, ale jejich činnost je pro plynulou funkci hlavní výroby zcela nezbytná. Tato skutečnost se projevuje zejména v potřebě servisních a pomocných prací souvisejících se zabezpečováním a co největším využitím práce stále modernějších mechanismů, které zemědělství dostává.

Tyto vysoce výkonné stroje, ale i celé technologické komplexy sice snižují potřebu přímé práce k vytváření cílového výrobku, ale zároveň vyžadují kompletní systematickou péči, která potřebu práce na pomocné a obslužné činnosti naopak zvyšuje.

Ze šetřeného souboru podniků z jednotlivých výrobních oblastí a různého výrobního zaměření byly získané podklady analyzovány. Z těchto podkladů byly mimo jiné též stanoveny procentní podíly počtu pracovníků vybraných kategorií či jejich skupin podle jejich činnosti pro jednotlivá výrobní odvětví a výrobní oblasti.

Počet pracovníků dílen a řemeslníků na 1000 ha z. p. podle výrobních oblastí a jejich procentní podíl podle jejich činnosti pro jednotlivá výrobní odvětví je uveden v tab. II. Rozdělení opravárenské činnosti pro jednotlivá výrobní odvětví je následující:

RV — zajištění údržby a oprav veškeré mechanizace související s provozem RV

ŽV — zajištění údržby a oprav stájové mechanizace ŽV

PV — zajištění údržby a oprav automobilů a speciálních strojů pro ŽV, přidruženou výrobu, stavební činnost a celopodnikovou režii (osobní auta, autobusy apod.)

Ostatní opravárenská a řemeslnická činnost — zahrnuje činnosti spojené s renovací strojních dílů, výrobu strojů a nářadí, práce pro cizí, řemeslnické práce (stolaři, klempíři, natěrači) apod.

Největší počet opravářů zajišťujících údržbu a opravy mechanizace v RV činí v řepařské oblasti 14 pracovníků na 1000 ha z. p., nejnižší je v oblasti horské, kde je pouze 8,7 pracovníků na 1000 ha z. p. Průměr za oblasti činí 12,4 pracovníků na 1000 ha z. p. Podíl počtu pracovníků zajišťujících opravárenskou činnost v rostlinné výrobě je v rámci jednotlivých oblastí od 57,2 do 62,2 % při průměru za oblasti 60,5 %. Pro živočišnou výrobu v rámci oblastí pracuje 15,9 až 21,1 % opravářů při průměrném počtu 17,9 % pracovníků. Pomocná výroba je zajišťována podílem opravářů od 8,7 % do 14,6 % při průměru 12 % pracovníků. Ostatní opravárenská a řemeslnická činnost v rámci podniků je zajišťována v průměru 9,6 % pracovníků z celkového počtu opravářů.

Podíl pracovníků stavebních čt a skupin, pracovníků závodního stravování a ostatních pracovníků podle skupin činností a výrobních oblastí je uveden v tab. III.

U pracovníků stavebních čt a skupin je jejich podíl členěn na činnost spojenou s údržbou, opravami a adaptací budov a na investiční výstavbu, modernizaci a rekonstrukci budov. Podíl pracovníků u jednotlivých činnostech podle výrobních oblastí nepravidelně kolísá, což je ovlivněno především rozsahem investiční výstavby, která je zpravidla v podnicích zajišťována přednostně. Avšak průměr 40 % pracovníků pro údržbu a 60 % pracovníků pro investiční výstavbu zohledňuje současnou potřebu stavební činnosti v zemědělských podnicích při podílovém zajištění investiční výstavby specializovanými stavebními podniky. Ze zpracovaného souboru podniků bylo při údržbě, opravách a adaptacích budov dosaženo průměrné roční produktivity

III. Procentní podíl pracovníků stavebních čet a skupin závodního stravování a ostatních podle skupin činností a výrobních oblastí

Kategorie — skupina pracovníků	Skupina činností	Výrobní oblast					Průměr
		K	Ř	B	BO	H	
Pracovníci stavebních čet a skupin	údržba budov	69,3	35,9	48,8	38,6	38,9	40,3
	investiční výstavba	30,7	64,1	51,2	61,4	61,1	59,7
Pracovníci závodního stravování	výroba a výdej jídel	89,9	79,9	85,3	89,7	89,8	83,8
	výdej jídel sam. v jídelnách	10,1	20,1	14,7	10,3	10,2	16,2
Pracovníci „ostatní“	obsluha na vrátnici a váze	26,0	28,1	27,5	29,2	21,3	27,2
	hlídání	61,1	59,7	62,7	58,4	62,6	61,1
	obsluha topení	12,9	12,2	9,8	12,4	16,1	11,7

práce na jednoho pracovníka 88 200 Kčs a při investiční výstavbě, modernizaci a rekonstrukci budov 138 100 Kčs.

Pracovníci závodního stravování jsou členěni na skupinu pracovníků zajišťujících činnosti spojené s výrobou jídel a jejich přímým výdejem a na skupinu pracovníků zajišťujících výdej jídel v samostatných jídelnách včetně výdeje jídel na poli. Výrobu a přímý výdej jídel zajišťuje v průměru 83,8 % pracovníků z evidovaného počtu pracovníků závodního stravování a výdej jídel v samostatných jídelnách zajišťuje v průměru 16,2 pracovníků. Z hodnoceného souboru podniků bylo dosaženo v závodním stravování produktivity práce na jednoho pracovníka za směnu při výrobě a výdeji 54,2 hlavních jídel a při samostatném výdeji v jídelnách 129,4 hlavních jídel.

V kategorii ostatních pracovníků jsou zpracovány činnosti spojené s obsluhou na vrátnici a váze, hlídání objektů a obsluhou kotlů centrálního vytápění. Tyto činnosti jsou podílově v jednotlivých výrobních oblastech průměrně vyrovnané, pouze v horské oblasti je nižší procento pracovníků při obsluze na vrátnici a vyšší při obsluze centrálního topení. Průměr této skupiny pracovníků činí 27,2 % vrátných a vázných, 61,1 % denních a nočních hlídačů a 11,7 % topičů.

IV. Výhledová potřeba pracovníků pomocných a obslužných provozů a činností na 1000 ha z. p.

Skutečnost a výhled v letech		Území	Kategorie pracovníků na 1000 ha z. p.			
			v dílnách a řemeslníci	stavebních čet a skupin	ostatní + pomocní a obsluhující	celkem
1970		1	7,9	7,2	6,1	21,2
		3	8,7	7,9	5,5	22,1
		5	6,4	6,2	6,9	19,5
1983		1	12,4	8,8	10,4	31,6
		3	13,3	8,2	9,7	31,2
		5	10,7	9,5	11,4	31,6
1985		1	12,9	8,8	11,0	32,7
		3	13,5	8,2	10,5	32,2
		5	12,1	9,4	11,6	33,1
1990		1	13,6	8,7	11,5	33,8
		3	13,9	8,3	11,2	33,4
		5	13,3	9,2	11,6	34,1
1995		1	14,2	8,6	12,0	34,8
		3	14,4	8,3	12,2	34,9
		5	14,0	9,0	11,8	34,8
Index	$\frac{1995}{1970}$	1	179,7	119,4	196,7	164,1
		3	165,5	105,1	221,8	157,9
		5	218,7	145,1	171,0	178,5
	$\frac{1995}{1983}$	1	114,5	97,7	115,4	110,2
		3	108,3	101,2	125,8	111,9
		5	130,8	94,7	103,5	110,1

1 – ČSSR, 3 – ČSR, 5 – SSR

TENDENCE VÝVOJE POČETNÍCH STAVŮ PRACOVNÍKŮ POMOCNÉ A OBSLUŽNÉ SFÉRY

Další předpokládaný vývoj počtu pracovníků pomocných a obslužných provozů a činností v podnicích zemědělské prvovýroby do roku 1995 bude nadále ovlivňován dalšími vklady minulé práce při vyšším stupni uplatňování vědeckotechnického rozvoje. Jedná se o prohlubování specializace a zvyšování koncentrace výroby, další rozvoj mechanizace s prvky automatizace výroby, zavádění progresivních technologií apod. Předpokládá se další zvyšování absolutních i relativních početních stavů pracovníků pomocných a obslužných provozů a činností, neboť vědeckotechnický rozvoj s sebou přináší přesun pracovních sil s bezprostřední účastí na výrobě do oblasti pomocných a obslužných činností.

Vývoj početních stavů pracovníků dílen a řemeslníků, pracovníků stavebních čt a skupin a ostatních manuálních pracovníků byl zpracován pro JZD a státní statky v ČSSR, ČSR a SSR na podkladě předpokládané úrovně technologických postupů a jejich technické vybavenosti s ohledem na minulý vývoj počtu pracovníků a podíl činností podniků služeb. Tento vývojový trend pracovníků za období 1970—1995 dokumentuje tab. IV.

Podle zjištěných údajů o celkovém počtu pracovníků pomocných a obslužných provozů a činností u JZD a státních statků (Brabec 1984) lze usuzovat, že vývoj počtu pracovníků u státních statků bude téměř obdobný, pouze s menšími rozdíly u jednotlivých kategorií pracovníků.

Předpokládané zvýšení početních stavů pracovníků dílen a řemeslníků o 14,5 % do roku 1995 proti roku 1983 bude ovlivněno nejen dalším zvyšováním mechanizace a tím zvýšením požadavků na údržbu a opravy strojů, ale především přesunem pracovníků z řad řidičů (řidič opravář) do kategorie pracovníků dílen. Zde se předpokládá s pracovní náplní těchto pracovníků zajišťovat v mimosezónním období opravy zemědělské techniky v podnikových dílnách a v sezónním období obsluhovat výkonné techniky a technicky dokonalé a na obsluhu náročné pracovní stroje především pro potřebu rostlinné výroby.

U pracovníků stavebních čt a skupin v ČSSR v přepočtu na 1000 ha z. p. se do roku 1995 předpokládá mírný pokles na 8,6 pracovníků. Stagnace počtu pracovníků i v dalším vývoji je stanovena za předpokladu, že další investiční výstavbu, modernizaci a rekonstrukci budov budou zajišťovat z větší části společné podniky pro stavební činnost, kdežto údržbu, opravy a adaptace budov budou nadále zajišťovat zemědělské podniky vlastními pracovníky.

U kategorie ostatních manuálních a pomocných a obsluhujících pracovníků se v ČSSR v roce 1995 předpokládá 12,0 pracovníků. Nárůst počtu pracovníků této kategorie bude nadále ovlivňován dalším zajišťováním sociálních potřeb pracovníků v zemědělských podnicích. Především jsou to činnosti zajišťované pracovníky v závodním stravování, školkách a jeslích, v rekreačních zařízeních, další zlepšování pracovních podmínek apod.

Celkový vývoj uváděných kategorií pracovníků, jak skutečný, tak výhledový, je poměrně vyrovnaný. Přesto výraznější nárůst počtu pracovníků byl v minulém období (1970—1983), kdy činil 49,1 %, kdežto předpokládaný další nárůst (1983—1995) bude činit pouze 10,2 %.

Obdobný vývoj celkového počtu pracovníků, jaký je v ČSSR, lze očekávat také v ČSR a SSR, i když určité rozdíly v rámci jednotlivých kategorií pracovníků se v současném období ještě projevují, avšak předpokládá se jejich značné vyrovnání do roku 1995.

V souladu s požadavky na hospodaření s pracovními silami v oblasti pomocné a obslužné sféry v podnicích zemědělské prvovýroby byly i přes specifické zvláštnosti provozu zpracovány dílčí podklady pro tvorbu normativní základny. Byl analyzován vývoj počtu pracovníků obslužné sféry v období 1970 až 1983 a byla uskutečněna analýza faktorů s vyjádřením podílu počtu pracovníků vybraných kategorií a jejich skupin podle činnosti pro jednotlivá výrobní odvětví a výrobní oblasti.

Předpoklad dalšího vývoje počtu pracovníků v obslužné sféře byl stanoven v rámci dalšího uplatňování VTR pro ČSSR, ČSR a SSR. Jejich nárůst je absolutní i relativní a předpokládá se zvýšení počtu pracovníků do roku 1995 proti současnému stavu v průměru o 10,2 %.

Zpracované údaje lze vhodně použít jako orientačních podkladů pro zvyšování úrovně plánování, bilancování a prognózování pracovních sil v podnicích zemědělské prvovýroby.

Literatura

BRABEC, F.: Předběžné normativy stavů pracovníků pomocných a obslužných provozů a činností v zemědělských podnicích. [Závěrečná zpráva.] Praha, ÚŘŘP 1982.

BRABEC, F.: Vliv vědeckotechnického rozvoje a rozmístění výroby na normativní potřebu nevýrobních dělnických pracovníků a normativy jejich počtu. [Závěrečná zpráva.] Praha, ÚŘŘP 1984.

KOLÁŘ, J.: Koncepce vývoje počtu a struktury pracovních sil v zemědělství do r. 2000. [Závěrečná zpráva.] Praha, ÚŘŘP 1982.

Došlo dne 13. 9. 1984

BRAPEC F., Ústav racionalizace řízení a práce, Smetanova 49, 656 01 Brno

Analýza a vývojové tendence počtu pracovníků pomocných a obslužných provozů a činností v podnicích zemědělské prvovýroby

Zeměd. Ekon., 31, 1985, č. 7, s. 589—600. — 4 tab., lit. 3, res. čes., rus., angl., něm.

zemědělství, pracovní síly, analýza vývoje, prognóza, výsledky výzkumu

Práce se zabývá vývojem počtu pracovníků v pomocné a obslužné sféře v podnicích zemědělské prvovýroby v období 1970 až 1983 v ČSSR (ČSR a SSR) podle zemědělských výrobních oblastí na 1000 ha zemědělské půdy a specifickými zvláštnostmi provozu obslužné sféry v zemědělských podnicích. Autor dále analyzuje faktory ovlivňující počet a strukturu pracovníků obslužné sféry a uvádí předpokládané tendence jejich vývoje podle kategorií pracovníků v ČSSR, ČSR a SSR do roku 1995.

БРАБЕЦ Ф., Институт рационализации управления и труда, Сметанова 49, 656 01 Брно

Анализ и тенденции в количественном развитии работников на вспомогательных и обслуживающих рабочих местах, работы на предприятиях первичного с/х производства

Zeměd. Ekon., 31, 1985, № 7, с. 589—600. — 4 табл., лит. 3, рез. чешск., русск., англ., нем.

сельское хозяйство, рабочая сила, анализ развития, прогноз, достижения научного исследования

В работе рассматривается положение в численности работников обслуживающей и вспомогательной сфер на предприятиях первичного с/х производства в период 1970—83 гг. в ЧССР (ЧСР и ССР) по производственным с/х областям на 1000 га с/х земли, а также специфические особенности работ в обслуживающей сфере на с/х предприятиях. Автор анализирует и факторы, обуславливающие численность и структуру работников сферы обслуживания, приводит ожидаемые тенденции их развития по категориям работников до 1995 г.

BRAPEC F., Institute of Management and Labour Rationalization, Smetanova 49, 656 01 Brno

The Analysis and Developmental Trends of the Numbers of Persons Engaged in the Tertiary Sphere on Farms

Zeměd. Ekon., 31, 1985, No. 7, pp. 589—600. — 4 tabs, refs 3, summaries in cs, ru, en, de

agriculture, manpower, analysis of development, prognosis, results of research

The development of the numbers of persons engaged in the tertiary sphere on farms in Czechoslovakia (and the CSR and SSR separately) is investigated for the period from 1970 to 1983, using the data per 1000 ha of agricultural land with regard to the agricultural production regions. The peculiarities of the service operations in agriculture are also taken into account. The factors underlying the numbers and structure of manpower engaged in services are analyzed and the expected trends of development in each manpower category in the CSSR, CSR and SSR by 1995 are suggested.

Analyse und Entwicklungstendenzen der Anzahl der Beschäftigten in Hilfs- und Dienstleistungsbranchen sowie in Betrieben der landwirtschaftlichen Primärproduktion

Zeměd. Ekon., 31, 1985, Nr. 7, S. 589–600. — 4 Tab., Lit. 3, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Landwirtschaft, Arbeitskräfte, Entwicklungsanalyse, Prognose, Forschungsergebnisse

Die Arbeit befaßt sich mit der Anzahl der Arbeitskräfte in der Hilfs- und Dienstleistungssphäre in den Betrieben der landwirtschaftlichen Primärproduktion im Zeitraum von 1970–1983 in der ČSSR (ČSR und SSR) nach landwirtschaftlichen Produktionsgebieten sowie pro 1000 ha LN und spezifischen Betriebsbesonderheiten der Dienstleistungssphäre in der Landwirtschaft. Weiter werden die Faktoren analysiert, die Anzahl und Struktur der Arbeitskräfte in der Dienstleistungssphäre beeinflussen und die voraussichtliche Tendenz ihrer Entwicklung nach Beschäftigtenkategorien in der ČSSR (ČSR und SSR) bis 1995 aufgezeigt.

Adresa autora:

Ing. František Brabec, Ústav racionalizace řízení a práce Praha, pracoviště Smetanova 49, 656 01 Brno

Vzrůstající dynamičnost procesů rozvoje jednotlivých článků vědeckotechnické revoluce a zejména jejího určujícího faktoru — lidského činitele — klade v rámci plánovitého řízení všestranného rozvoje socialistické společnosti neustále se zvyšující nároky na prognózování. Složitost interakcí vzájemně se podmiňujících složek, článků a faktorů rozvoje společnosti, a to nejen v jejich intenzitě, kapacitě, ale zejména také v čase, vyvolávají nezbytnost permanentního vědeckého předvídání nejpravděpodobnějšího utváření jejich proporcí a vztahů v diferencovaných horizontech bližší nebo vzdálenější budoucnosti.

Mezi faktory ekonomického růstu má stále rozhodnější význam kvalita lidského činitele. Jedním z určujících znaků kvalitativních stránek socialistické rozšířené reprodukce pracovní síly je její vzdělanost a v širším slova smyslu kvalifikace pracovníků, která má povahu dlouhodobého výrobního faktoru. Je tedy samozřejmé, že v etapě vědeckotechnické revoluce je dlouhodobé plánování a prognózování kvalifikačního vývoje pracovní síly, zejména od druhé poloviny šedesátých let, pravidelnou součástí plánovací činnosti centrální řídicí sféry a předmětem výzkumu ekonomiky práce.

Rozšířená socialistická reprodukce pracovní síly je proces, v němž se v národním hospodářství neustále:

- zvyšuje počet pracovních sil na základě trvalého zlepšování jejich hmotných a kulturních podmínek,

- zvyšuje průměrná úroveň kvalifikace a kulturní a technická úroveň všech pracujících,

- pracovní síly efektivně využívají a plánovitě rozmisťují v souladu s potřebami společnosti, tj. v souladu se zákonem plánovitého a proporcionálního rozvoje národního hospodářství.

Rozšířená reprodukce pracovní síly v zemědělství v období vědeckotechnické revoluce se v podstatě týká jen zvyšování úrovně kvalitativních ukazatelů, jako je kvalifikace (vzdělanost), věkové složení a zastoupení pohlaví ve skladbě pracujících a jejich efektivního rozmístění a využití při trvalém zvyšování životní úrovně.

Orientace tohoto strategického odvětví na dosažení maximálního stupně soběstačnosti v zásobování hlavními potravinami a ve výrobě krmiv (zejména objemných) bude napříště realizována v podmínkách přechodné stabilizace celkového počtu pracovních sil a důsledného zvyšování intenzity všech reprodukčních procesů.

Problematika dlouhodobé prognózy ekonomického rozvoje ČSSR se stala součástí programu Výzkumného ústavu národohospodářského plánování v Praze od roku 1965. Prognóza vývoje čs. zemědělství (Havlíček a Jeníček 1969) byla založena na rozboru výrobně ekonomických souvislostí vyjádřených soustavou produkčních funkcí, jejichž proměnné reprezentovaly věcné faktory výroby. Vývoj počtu pracovníků v zemědělství byl vyjádřen jako klesající funkce času při poklesu se zmenšující se rychlostí. Nejjednodušší výraz odpovídající této tendenci je rovnice rovnosé hyperboly. K roku 1985 se podle toho předvídal celkový počet pracovníků v zemědělství 870 nebo 700 tisíc.

Po prognóze vývoje pracovních sil do roku 1985 ze druhé poloviny šedesátých let, zpracované sektorově resortem MZVŽ, byl dán usnesením vlády ČSSR č. 73/71 bezprostřední podnět k rozvinutí prognostických prací v oblasti zemědělství a výživy na širší základně. V září a v říjnu roku 1971 byly vypracovány interdisciplinárním kolektivem pracovníků tehdejšího pracoviště VÚEZVŽ v Brně, VÚEZVŽ Praha a Bratislava za koordinace tehdejšího Střediska prognóz FMZVŽ Praha, za účasti pracovníků FMZVŽ, SAV a FSÚ dva monografické globální prognostické materiály Prognóza vývoje pracovních sil v zemědělství do roku 1990. Druhý, říjnový elaborát, obsahoval tři varianty řešení prognózy, a to s poklesem počtu trvale činných pracovníků z 1287,4 tis. v roce 1970 v I. na 826,6 tis., v II. na 766,3 tis. a v III. na 735,3 tis. v roce 1990.

V odvětvové poloze byla prognóza vývoje pracovních sil v zemědělství definována jako výslednice průsečíku růstu zemědělské produkce a optimalizace národohospodářských substitučních procesů (k zajištění proporcionality tohoto růstu) s cílem současně minimalizovat vázání živé práce v tomto národohospodářském odvětví.

Při konstruování variant prognózy byly použity v podstatě tři hlavní metody, z nichž vycházejí všechny dosud vypracované prognostické materiály tohoto druhu v ZPoK:

1. extrapolace trendu minulého vývoje (též na bázi rovnice rovnosé hyperboly),
2. parametrická při použití Cobb-Douglasovy substituční produkční funkce (SAV a VÚEPP Bratislava),
3. normativní, jež zjišťuje budoucí potřebu pracovních sil globálně i dezagregovaně podle pracovních funkcí a podle kvalifikace na základě norem a normativů potřeby práce s přihlédnutím k vývoji objemu a struktury výroby, k technické úrovni a organizaci (VÚEZVŽ Brno, nyní ÚŘŘP Brno).

Při aplikaci parametrické metody byla věnována zvýšená pozornost parametru ukazatele vývoje fondové náročnosti produkce. Cílem bylo zejména zdůraznění závěrů o nutnosti kvalitativních změn v procesu uplatňování technického pokroku a substituce živé práce prací minulou. Realizace III., tzv. nejtvrďší varianty by znamenala např., že objem základních fondů by v roce 1990 převýšil téměř o 200 mld Kčs úroveň odvozenou z plánovaného trendu vývoje fondové náročnosti a dosáhl by nerealizovatelné výše 525,5 mld Kčs.

Na úseku prognózy vzdělanostní struktury bylo cílem vyrovnání historicky vzniklých disparit, zejména zaostávání zemědělství SSR ve vyučenosti dělnických pracovníků a částečně též v počtu pracovníků s úplným středoškolským vzděláním, a dále vyrovnání vzdělanosti populace činné v zemědělství

na úroveň ostatních odvětví národního hospodářství. Za předpokladu relativně mírně zrychleného úbytku celkového počtu pracovních sil v zemědělství SSR ve srovnání s úbytky pracovních sil v zemědělství ČSR mohla být zvolena metoda vyrovnávání procentních podílů jednotlivých vzdělanostních kategorií.

Problematicčnost vyjadřování jakýchkoli kvantifikačních cílů ve struktuře pracovních sil v procentech spočívá v proměnlivosti, nebo naopak v neočekávané stagnaci početního stavu populace, z níž se podíl vypočítává. Právě skutečnost, že celkový počet trvale činných pracovníků v zemědělství SSR se nevyvíjel podle předpokladů prognóz z roku 1971, snižoval se pomaleji nebo ve vícevrcholové křivce, vede při aplikaci podílového vyrovnávání kvalifikačních struktur mezi republikami ke vzniku disproporcí opačného charakteru. Je tedy nanejvýš účelné a nutné vyjadřovat cíle a úkoly ve strukturách lidského činitele absolutními čísly a procentní podíly používat jen jako dokreslující pomocnou charakteristiku.

Tak např. I. varianta prognózy z roku 1971 zachovává důsledně relaci mezi ČSR a SSR v jednotlivých vzdělanostních kategoriích 2 : 1,25, jak to odpovídá poměru celkového počtu pracovníků v zemědělství ČSR k zemědělství SSR, stejně jako varianta II. si zachovává ve všech kategoriích přibližnou relaci 2 : 1,24 a tvrdá varianta III. relaci 2 : 1,21. Podle těchto tří variant prognózy měly v roce 1990 dosáhnout počty vyučených v ČSSR 396,8 tis. až 414,7 tis., v ČSR 244,9 až 258,3 tis., v SSR 151,9 tis. až 156,6 tis., tj. v obou republikách 49,3 až 56,4 %, počet pracovníků se středoškolským vzděláním měl činit v ČSSR 119,2 tis. až 144,8 tis., v ČSR 74,2 tis. až 89,4 tis., v SSR 45,0 tis. až 55,4 tis., tj. v obou republikách 16,2 až 19,0 %, a počet pracovníků s vysokoškolským vzděláním v ČSSR 45,1 tis. až 54,1 tis., v ČSR 27,8 tis. až 33,7 tis. a v SSR 17,3 tis. až 20,4 tis., tj. 5,5 až 7,4 %.

V každé následující pětiletce, a to v roce 1977, 1978 a v letech 1980 a 1982 bylo pokračováno v upřesňování prognostických elaborátů v souvislosti se změnami parametrů výchozích demografických podmínek a předpokladů.

První dezagregace globálních prognóz vývoje lidského činitele v zemědělství podle území (krajů) podle profesních, činnostních a kvalifikačních struktur byly vypracovány v letech 1971 až 1973 (Holeček, Kolář, Kovář, Parfus 1971, 1972, 1973).

V páté a šesté pětiletce se připravovalo průměrně ročně na profesi v odvětví zemědělství 70 až 75 tis. učňovského dorostu, středoškoláků a vysokoškoláků a nastupovalo do zaměstnání v zemědělství v pětiletkových kvótách cca 52 tis. vyučených, 21 tis. středoškoláků a 9,9 tis. vysokoškoláků, tedy v přibližné relaci 5 : 2 : 1. Nejenže tyto nástupové kvóty měly restriktivní charakter a v kategorii dělnických pracovníků nezajišťovaly ani prostou reprodukci, ale v každé z těchto pětiletěk odešlo ze zemědělství do jiných odvětví národního hospodářství cca 120 tis. trvale činných pracovníků, z toho nejméně 25 tis. vyučených.

Na základě demografické metody „zbylého kmene“ bylo záhy jasné, že k dosažení přibližně padesátiprocentní vyučenosti v roce 1990 by bylo za těchto podmínek zapotřebí nikoli čtyř prognózovaných, ale čtrnácti až šestnácti pětiletěk, a že zlepšení kvalifikační struktury dělnických pracovníků v zemědělství nebude reálné bez širokého uplatnění vzdělávání dospělých.

Varianty prognóz vývoje kvalifikační struktury pracovníků v zemědělství, vypracované počátkem osmdesátých let, byly zaměřeny na realizaci usnesení vlády ČSSR č. 128/79 ze dne 31. května 1979 k dlouhodobému výhledu rozvoje československé ekonomiky do roku 2000 a vládního usnesení č. 42/80 k souboru opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980. Jejich tvorba byla nezbytně ovlivněna v dubnu 1980 formulovaným požadavkem diferencovaného snížení počtu pracovníků nedělnických pracovních funkcí (THP a ŘASA) od dvou do deseti procent ve státní správě a v hospodářských organizacích a přetrvávajícím postulátem, aby i v šesté pětiletce uvolnilo zemědělství dalších 100 tisíc trvale činných pracovníků.

Zejména první, globální prognóza z roku 1980, jež byla prodloužena k prognostickému horizontu roku 2000, je limitována uvedenými obecnými směrnicemi. Na základě analýzy nárůstu hodnoty základních fondů a úbytků pracovníků za poslední desetiletí bylo orientačně zjištěno, že substituční účinek dodatečných investičních vkladů se v ČSR snížil od roku 1970 více než desetkrát a v SSR cca šestkrát (začátkem sedmdesátých let bylo lze substituovat 1 pracovníka v zemědělství dodatečným vkladem materiálových výrobních prostředků v hodnotě cca 75 tis. Kčs). Tato varianta, jak ukazuje tab. I, je velmi zdrženlivá v cílových nápočtech vyučených, protože se dosud nezformovaly předpoklady pro vzdělávání dospělých dělnických pracovníků s cílem získat výuční list nebo obdobný kvalifikační doklad.

Další dvě „sprážené“ varianty z roku 1982 — a) a b), sahající rovněž k roku 2000, usilují o maximální odvětvovou a pracovní funkční dezagregaci se zvláštním zaměřením na sféru služeb v širším slova smyslu, představovanou vesměs tzv. přímo řízenými organizacemi. Obě tyto varianty jsou progresivnější, zejména pokud se týče rozvoje vyučenosti dělnických pracovníků. Varianta b) spočívá v ilustraci uplatnění restrinkčních, resp. stabilizačních opatření v reprodukci tzv. odborníků, tj. pracovníků se středoškolským a s vysokoškolským vzděláním, a to v důsledku prvních náznaků potíží s jejich adekvátním uplatňováním na místech 6.—9. třídy JKZ.

Je přehlédnuto ke dvěma koncepcím řešení problému dalšího tempa vývoje počtu pracovníků s úplným středoškolským a pracovníků s vysokoškolským vzděláním, tedy tzv. odborníků. Koncepce, kterou označíme jako politicko-sociální, propaguje neomezený vývoj produkce nositelů úplného středoškolského a vysokoškolského vzdělání s cílem poskytovat co největšímu počtu členů socialistické společnosti maximální vzdělání podle jejich schopností (tvorba všestranně fyzicky a duševně rozvinuté a kultivované osobnosti), kdežto koncepce, kterou nazveme politicko-ekonomickou, je zatím ochotna poskytovat toto vzdělání jen podle potřeb a možností ekonomiky společnosti.

Pro realizaci koncepce zastávající vývoj vzdělanosti bez ekonomických omezení by bylo třeba vytvořit předpoklady zejména v sociologicko-psychické přípravě frekventantů a absolventů zmíněných škol a v kvalifikačních katalózech.

Obě zmíněné varianty prognóz se snaží respektovat poznatek, že vyšší než potřebná kvalifikace má přibližně stejné nepříznivé sociálně ekonomické následky jako podkvalifikace. Obě mají v případě živelného vývoje tendenci se rozšířeně reprodukovat.

I. Přehled hlavních cílových kvantifikací čtyř variant prognóz vývoje vzdělanostní struktury pracovní síly v zemědělství, vypracovaných počátkem osmdesátých let podle republik do roku 1995, resp. 2000 v tis. osob

Pracovníci Vzdělání	Území	Varianty							
		z r. 1980		z r. 1982 a)		z r. 1982 b)		z r. 1983/84	
		1995	2000	1995	2000	1995	2000	1995	2000*)
Vyučení (V)	ČSSR	382,6	426,0	446,8	472,6	446,8	472,6	478,3	510,5
	ČSR	247,0	277,0	292,2	306,3	292,2	306,3	303,3	321,0
	SSR	135,6	149,0	154,6	166,3	154,6	166,3	175,0	189,5
Vyučení s maturitou (VM)	ČSSR	18,2	34,0	12,6	14,1	12,6	14,1	22,0	29,0
	ČSR	12,1	22,1	9,2	9,4	9,2	9,4	11,0	15,1
	SSR	6,1	11,9	3,4	4,7	3,4	4,7	11,0	13,9
Středním odborným (SO)	ČSSR	17,8	12,3	26,4	22,6	26,4	22,6	20,8	18,2
	ČSR	12,8	8,3	19,0	16,5	19,0	16,5	15,6	13,7
	SSR	5,0	4,0	7,4	6,1	7,4	6,1	5,2	4,5
Úplným (ÚSV) středním všeobecným	ČSSR	3,8	3,4	8,0	6,0	8,0	6,0	14,0	14,5
	ČSR	2,4	2,2	4,0	3,2	4,0	3,2	7,8	8,1
	SSR	1,4	1,2	4,0	2,8	4,0	2,8	6,2	6,4
Úplným středním odborným (ÚSO)	ČSSR	139,8	150,7	141,5	147,6	130,0	134,8	141,0	147,1
	ČSR	91,5	97,7	90,2	93,7	83,0	86,8	92,1	96,3
	SSR	48,3	53,0	51,3	53,9	47,0	48,0	48,9	50,8
Středoškolským Celkem	ČSSR	179,6	200,4	188,5	190,3	177,0	177,5	197,8	208,8
	ČSR	118,8	130,3	122,4	122,8	115,2	115,9	126,5	133,2
	SSR	60,8	70,1	66,1	67,5	61,8	61,6	71,3	75,6
Vysokoškolským (VŠ)	ČSSR	55,0	57,3	62,1	67,0	54,2	55,0	56,5	60,4
	ČSR	35,1	37,2	37,3	40,0	33,0	33,8	34,9	38,4
	SSR	19,9	20,1	24,8	27,0	21,2	21,2	21,6	22,0
Středoškolským a vysokoškolským celkem	ČSSR	234,6	257,7	250,6	257,3	231,2	232,5	254,3	269,2
	ČSR	153,9	167,5	159,7	162,8	148,2	149,7	161,4	171,6
	SSR	80,7	90,2	90,9	94,5	83,0	82,8	92,9	97,6

*) do roku 2000 prodlouženo pro potřebu cílového ekonomického programu koordinovaného VÚSRP Bratislava

II. Vývoj kvalifikační struktury pracovníků v zemědělství v letech 1970/71, 1973/74, 1978/79, 1983/84 podle republik

Kategorie vzdělání	Území		1970/71	Rozdíl 1970-73	1973/74	Rozdíl 1973-78	1978/79	Rozdíl 1978-83	1983/84	Index 1983 1970
Pracovníci celkem	ČSSR	abs. %	1 287 400 100,0	-85 510 6,6	1 201 890 100,0	-120 812 10,0	1 081 078 100,0	-26 020 2,4	1 055 058 100,0	82,0
	ČSR	abs. %	790 500 100,0	-42 043 5,3	748 457 100,0	-74 491 9,9	673 966 100,0	-22 394 3,3	651 572 100,0	82,4
	SSR	abs. %	496 900 100,0	-43 467 8,7	453 433 100,0	-46 321 10,2	407 112 100,0	-3 626 0,9	403 486 100,0	81,2
Vysokoškolské (VŠ)	ČSSR	abs. %	20 745 1,6	+5 951 28,7	26 696 2,2	+5 567 20,8	32 263 3,0	+10 668 33,1	42 931 4,1	206,9
	ČSR	abs. %	13 609 1,7	+3 863 28,4	17 472 2,3	+2 920 16,7	20 392 3,0	+5 851 28,7	26 243 4,0	192,8
	SSR	abs. %	7 136 1,4	+2 088 29,3	9 224 2,0	+2 647 28,7	11 871 2,9	+4 817 40,6	16 688 4,1	233,8
Úplné střední*) odborné (ÚSO)	ČSSR	abs. %	66 008 5,1	+7 706 11,7	73 714 6,1	+24 692 33,5	98 406 9,1	+24 946 25,3	123 352 11,7	186,9
	ČSR	abs. %	45 976 5,8	+5 820 12,7	51 796 6,9	+15 260 29,5	67 056 10,0	+14 472 21,6	81 528 12,5	177,3
	SSR	abs. %	20 032 4,0	+1 886 9,4	21 918 4,8	+9 432 43,0	31 350 7,7	+10 474 33,4	41 824 10,4	208,8
Úplné střední všeobecné (ÚSV)	ČSSR	abs. %	. .	. .	6 589 0,6	+3 673 55,7	10 262 0,9	+1 406 13,7	11 668 1,1	177,1 (**)
	ČSR	abs. %	. .	. .	3 951 0,5	+1 680 42,5	5 631 0,8	+895 15,9	6 526 1,0	165,2 (**)
	SSR	abs. %	. .	. .	2 638 0,6	+1 993 75,5	4 631 1,1	+511 11,0	5 142 1,3	194,9 (**)
Střední odborné (SO)	ČSSR	abs. ab%	31 745 2,5	-552 1,7	31 193 2,6	-1 396 4,5	29 797 2,8	-1 134 3,8	28 663 2,7	90,3
	ČSR	abs. %	23 921 3,0	-671 2,8	23 250 3,1	-785 3,4	22 465 3,3	-1 050 4,7	21 415 3,3	89,6
	SSR	abs. %	7 824 1,6	+119 1,5	7 943 1,8	-611 7,7	7 332 1,8	-84 1,1	7 248 1,8	92,6

Vyučení s maturitou (VM)	ČSSR	abs. %	×	×	×	×	×	×	9 237 0,9	×
	ČSR	abs. %	×	×	×	×	×	×	3 861 0,6	×
	SSR	abs. %	×	×	×	×	×	×	5 376 1,3	×
Středoškolské celkem	ČSSR	abs. %	97 753 7,6	13 743 14,1	111 496 9,3	+ 27 969 25,3	138 465 12,8	+ 34 455 24,9	172 920 16,4	176,9
	ČSR	abs. %	69 897 8,8	+ 9 100 13,0	78 997 10,5	+ 16 155 20,4	95 152 14,1	+ 18 178 19,1	113 330 17,4	162,1
	SSR	abs. %	27 856 5,6	+ 4 643 16,7	32 499 7,2	+ 10 814 33,3	43 313 10,6	+ 16 277 37,6	59 590 14,8	213,9
Středoškolské a vysokoškolské celkem	ČSSR	abs. %	118 498 9,2	+ 19 694 16,6	138 192 11,5	+ 32 536 23,5	170 728 15,8	+ 45 123 26,4	215 851 20,5	182,9
	ČSR	abs. %	83 506 10,5	+ 12 963 15,5	96 469 12,8	+ 19 075 19,8	115 544 17,1	+ 20 029 20,8	139 573 21,4	167,1
	SSR	abs. %	34 992 7,0	+ 6 731 19,2	41 723 9,2	+ 13 461 32,3	55 184 13,5	+ 21 094 38,2	76 278 18,9	217,9
Vyučení (V)	ČSSR	abs. %	238 468 18,5	+ 14 566 6,1	253 034 21,0	+ 65 895 26,0	318 929 29,5	+ 67 496 21,2	386 425 36,6	162,0
	ČSR	abs. %	159 478 20,2	+ 4 604 2,9	164 082 21,9	+ 49 629 30,2	213 711 31,8	+ 43 761 20,5	257 472 39,5	161,4
	SSR	abs. %	78 990 15,9	+ 9 962 12,6	88 952 19,6	+ 16 266 18,3	105 218 25,9	+ 23 635 22,5	128 953 32,0	162,3
Základní vzdělání (Z)	ČSSR	abs. %	930 434 72,3	- 119 770 12,9	810 664 67,5	- 219 243 27,0	591 421 54,7	- 138 639 23,4	452 782 42,9	48,7
	ČSR	abs. %	547 516 69,3	- 59 610 10,9	487 906 65,3	- 143 195 29,3	344 711 51,1	- 90 184 26,2	254 527 39,1	46,5
	SSR	abs. %	382 918 77,1	- 60 160 15,7	322 758 71,2	- 76 048 23,6	246 710 60,6	- 48 455 19,6	198 255 49,1	51,8

V lomených letopočtech je vždy první z nich rok soupisu tzv. odborníků (k 31. 10.) a druhý je rok soupisu kvalifikovaných dělníků (k 30. 9.)

*) včetně vyššího odborného (VO)

**) údaj roku 1973/74 = 100

Prameny: Kádr 2-01, Kádr 3-01, Čs. statistika FSÚ, ČSÚ, SSÚ, MZVZ ČSR, MPVZ SSR

Pro kvalifikovanou pracovní sílu je třeba v ekonomické sféře připravit pracovní místo s progresivní pracovní náplní, která by umožňovala využití kvalifikační úrovně pracovní síly a její seberealizaci potřebným zastoupením pracovních činností s přiměřeně tvůrčím charakterem.

Informaci o skutečném vývoji kvalifikační struktury pracovní síly v zemědělství od roku 1970/71 do roku 1983/84 podává tab. II. Nestejnost časových intervalů určují termíny soupisu odborníků a soupisu kvalifikovaných dělníků a provozních pracovníků, které jsou od sebe posunuty o rok. Tyto termíny se nekryjí s konci nebo s počátky pětiletých, takže vyčíslení početních stavů k těmto závažným časovým bodům se uskutečňuje více nebo méně přesnými odhady a interpolacemi. Vypočtené rozdíly početních stavů mezi jednotlivými obdobími soupisů kvantifikují názorně dynamiku změn, i když je nutno přihlídnout k nestojné délce intervalů. Zatímco dynamika snižování celkového počtu pracovníků se zmenšuje, dynamika nárůstu počtu pracovníků se středoškolským vzděláním a pracovníků s vysokoškolským vzděláním se výrazně zvyšuje, stejně jako dynamika růstu počtu vyučených pracovníků, i když ta poněkud pomaleji.

Pohled na podíly a na absolutní počty vyučených pracovníků nás utvrzuje v poznatku o chronickém zaostávání zemědělství ve vyučenosti dělnických a provozních (manuálních) pracovníků. V roce 1970/71 bylo v zemědělství ČSSR vyučeno pouze 18,5 %, v ČSR 20,2 % a v SSR dokonce jen 15,9 %, v roce 1978/79 v ČSSR 29,5 %, v ČSR 31,8 % a v SSR 25,9 % z trvale činných pracovníků. Koncem sedmdesátých a začátkem osmdesátých let zaostávalo zemědělství ve vyučenosti dělnických pracovníků o 30 až 60 % za ostatními rozhodujícími odvětvími národního hospodářství. V polovině sedmdesátých let bylo v živočišné výrobě vyučeno cca 7 % dělnických pracovníků a žen v dělnických pracovních funkcích v živočišné výrobě necelá tři procenta.

V téže etapě vývoje zemědělské výroby byla dosažena v kategorii technicko-hospodářských a obdobných pracovníků kvalifikační úroveň srovnatelná s ostatními výrobními odvětvími národního hospodářství, až na stále nepřiměřeně vysoký podíl THP se základním vzděláním a s kvalifikačním stupněm „vyučen“. Téměř pětina (23 tis.) technicko-hospodářských pracovníků ve výrobní sféře zemědělství neměla odpovídající odbornou kvalifikaci v období, kdy se začalo šířit mínění o nadprodukcii středoškolsky a částečně též vysokoškolsky vzdělaného dorostu.

Významný mezník v úsilí o zvyšování kvalifikace populace činné v zemědělství představuje usnesení 13. zasedání ÚV KSČ o plnění závěrů XV. sjezdu KSČ a dalších úkolech zemědělství a potravinářského průmyslu z března 1979, které ukládá „... do roku 1985 zvýšit podíl kvalifikovaných dělníků z dosažitelných 40 % na 50 % a pracovníků s vysokoškolským a středoškolským vzděláním na 20 % z celkového počtu pracujících v zemědělství...“.

Protože normálními náborovými kvótami nelze dosáhnout zásadního obrátu v kvalifikaci dělnických a provozních pracovníků činných v zemědělství, bylo umožněno pracovníkům této kategorie ve věku nad 45 let získat výuční listy nebo resortní osvědčení (nahrazující v rámci resortu výuční list) profesní přípravou při zaměstnání. Této možnosti využily a ještě do konce 7. pětiletky využijí desetitisíce (od roku 1977 do roku 1983 v ČSSR 50 013 osob, z toho v ČSR 18 634 a v SSR 31 379 osob) vykonavatelů dělnických pracovních funkcí, zejména chovatelských, mechanizačních a opravárenských oborů.

V důsledku realizace zmíněného usnesení dochází v 7. pětiletce k absol-

ventské explozi jak u absolventů vysokých škol, jichž se podle realizovaných nástupů do studia v minulé pětiletce očekává jen v zemědělských studijních oborech (včetně veterinárních a zemědělské ekonomiky na VŠE) 18,2 tis., z toho v ČSR 10,7 tis., v SSR 7,5 tis., což je dvojnásobek počtu absolventů v 5. pětiletce, tak také u absolventů středních (technických) odborných škol zemědělských, jejichž počet dosáhne cca 36 tis. (ve srovnání s 20 tis. v 5. pětiletce), z toho v ČSR 24 tis. a v SSR něco přes 12 tis.

Tím se dříve uvedená relace struktury nastupujícího dorostu (vyučení : středoškoláci : vysokoškoláci = 5 : 2 : 1) změnila výrazně v neprospěch dělnických pracovníků, a to v poměru 6 : 3,5 : 2, což znamená, že na jednoho vyučeného připadne téměř jeden (0,91) absolvent vysoké nebo střední školy.

Od roku 1970 do roku 1983 klesl počet trvale činných pracovníků v zemědělství ČSSR z 1287,4 tis. na 1055,1 tis., tj. na 82 %, v ČSR ze 790,5 tis. na 651,6 tis., tj. na 82,4 %, a v SSR ze 496,9 tis. na 403,5 tis. na 81,2 % stavu z roku 1970. Počet pracovníků s vysokoškolským vzděláním se za stejné období zvýšil v ČSSR ze 20,7 tis. na 42,9 tis. (index 206,9), v ČSR ze 13,6 tis. na 26,2 tis. (index 192,8) a v SSR ze 7,1 tis. na 16,7 tis. (index 233,8). Počet pracovníků se středoškolským vzděláním, který činil v roce 1970 v ČSSR 97,6 tis., stoupl v roce 1983 na 172,9 tis. (index 176,9), v ČSR stoupl ze 69,9 tis. na 113,3 tis. (index 162,1) a v SSR ze 27,9 tis. na 59,6 tis. (index 213,9). Za touto dynamikou nárůstu odborníků poněkud zaostává růst vyučenosti. Stavby vyučených se ve stejném období zvýšily v ČSSR z 238,5 tis. na 386,4 tis. (index 162,0), v ČSR ze 159,5 tis. na 257,5 tis. (index 161,4) a v SSR ze 79,0 tis. na 129,0 tis. (index 163,2).

Nepříznivým jevem tohoto vcelku progresivního procesu je skutečnost, že ve funkcích THP pracovalo v zemědělské prvovýrobě pracovníků se stupněm vzdělání základním a vyučen:

k 1. 2. 1980

ČSSR	22 741	19,3 %
ČSR	14 675	18,49 %
SSR	8 066	20,43 %

k 1. 2. 1984

16 325	13,08 %
10 922	13,11 %
5 403	13,02 %

V tom vyučených:

k 1. 2. 1980

ČSSR	6 831	30,0 %	(5,7%)*
ČSR	4 917	33,5 %	(6,2%)
SSR	1 914	23,7 %	(4,8%)

k 1. 2. 1984

6 022	36,9 %	(4,8%)*
4 227	38,7 %	(5,1%)
1 755	32,5 %	(4,2%)

*) podíl z celkového počtu THP

V dělnických a provozních pracovních funkcích (manuálních pracovníků) pracovalo v zemědělské prvovýrobě:

k 1. 2. 1980

ČSSR	20 886	2,73 %
ČSR	14 992	3,10 %
SSR	5 894	2,01 %

k 1. 2. 1984

38 137	5,05 %
21 266	4,64 %
16 871	5,65 %

tzv. cdčrníků, tj. pracovníků se středoškolským a vysokoškolským vzděláním. Jen zlomek tohoto počtu dělnických pracovních míst obsazených tzv. odborní-

III. Vývoj kvalifikační struktury trvale činných pracovníků v zemědělství ČSSR do roku 1995 podle republik v tis. osob (bez JHR) — varianta prognózy

Kategorie pracovníků, vzdělání	Území	Skutečnost				Prognóza					
		1980		1983/84		1985		1990		1995	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Pracovníci celkem	ČSSR	1 080,0	100,0	1 055,06	100,0	1 050,0	100,0	1 048,0	100,0	1 045,0	100,0
	ČSR	671,5	100,0	651,57	100,0	648,0	100,0	647,0	100,0	645,0	100,0
	SSR	408,5	100,0	403,40	100,0	402,0	100,0	401,0	100,0	400,0	100,0
Vysokoškolské	ČSSR	31,9	2,9	42,93	4,1	46,3	4,4	51,8	4,9	56,5	5,4
	ČSR	19,2	2,9	26,24	4,0	28,1	4,3	31,6	4,9	34,9	5,4
	SSR	12,7	3,1	16,69	4,1	18,2	4,5	20,2	5,0	21,6	5,4
Úplné střední odborné (ÚSO*)	ČSSR	93,7	8,7	123,35	11,7	127,5	12,1	134,7	12,9	141,0	13,5
	ČSR	61,4	9,1	81,53	12,5	83,4	12,8	88,0	13,6	92,1	14,3
	SSR	32,3	7,9	41,82	10,4	44,1	11,0	46,7	11,7	48,9	12,3
Úplné střední všeobecné (ÚSV)	ČSSR	10,3	1,0	11,67	1,1	12,6	1,2	13,5	1,3	14,0	1,3
	ČSR	6,6	1,0	6,53	1,0	7,0	1,1	7,5	1,2	7,8	1,2
	SSR	3,7	0,9	5,14	1,3	5,6	1,4	6,0	1,5	6,2	1,5
Střední odborné (SO)	ČSSR	40,3	3,7	28,66	2,7	27,2	2,6	23,8	2,3	20,8	2,0
	ČSR	29,0	4,3	21,41	3,3	20,3	3,1	17,8	2,7	15,6	2,4
	SSR	11,3	2,8	7,25	1,8	6,9	1,7	6,0	1,5	5,2	1,3
Vyučení s maturitou a ŠŠP	ČSSR	.	.	9,24	0,9	11,1	1,1	16,1	1,5	22,0	2,1
	ČSR	.	.	3,86	0,6	4,7	0,7	7,7	1,2	11,0	1,7
	SSR	.	.	5,38	1,3	6,4	1,6	8,4	2,1	11,0	2,7

Středoškolské celkem	ČSSR ČSR SSR	144,3 97,0 47,3	13,4 14,4 11,6	172,92 113,33 59,59	16,4 17,4 14,8	178,4 115,4 63,0	17,0 17,8 15,7	188,1 121,0 67,1	18,0 18,7 16,8	197,8 126,5 71,3	18,9 19,6 17,8
Středoškolské a vysokoškolské celkem	ČSSR ČSR SSR	176,2 116,2 60,0	16,3 18,3 15,2	215,85 139,57 76,28	20,5 21,4 18,9	224,7 143,5 81,2	21,4 22,1 20,2	239,9 152,6 87,3	22,9 23,6 21,8	254,3 161,4 92,9	24,3 25,0 23,2
Vyučení	ČSSR ČSR SSR	298,2 203,7 94,5	27,6 30,3 23,1	386,42 257,47 128,95	36,6 39,5 32,0	415,2 269,5 145,7	39,5 41,6 36,2	453,7 292,6 161,1	43,3 45,2 40,2	478,3 303,3 175,0	45,8 47,0 43,8
Základní (Z)	ČSSR ČSR SSR	605,6 351,6 254,0	56,1 52,4 62,2	452,79 254,53 198,26	42,9 39,1 49,1	410,1 235,0 175,1	39,1 36,3 43,6	354,4 201,8 152,6	33,8 31,2 38,0	312,4 180,3 132,1	29,9 28,0 33,0
Dělníctví (manuální) pracovníci	ČSSR ČSR SSR	895,5 549,2 346,3	82,9 81,8 84,8	851,65 517,18 334,47	80,7 79,4 82,9	844,2 511,9 332,3	80,4 79,0 82,7	837,2 507,9 329,3	79,9 78,5 82,1	829,4 503,9 325,5	79,4 78,1 81,4
Vyučení a vyučení s mat. a jejich podíl z dělnických pracovníků	ČSSR ČSR SSR	298,2 203,7 94,5	33,3 37,1 27,3	395,66 261,33 134,33	46,5 50,5 40,2	426,3 274,2 152,1	50,5 53,6 45,8	469,7 300,3 169,5	56,1 59,1 51,5	500,3 314,3 186,0	60,3 62,4 57,1

*) včetně vyššího odborného (dipl. techn.)

ky s úplným středoškolským a vysokoškolským vzděláním se vyznačuje takovou pracovní náplní, která by odpovídala realizaci procesu vyrovnávání rozdílů mezi duševní a fyzickou prací.

PROGNÓZA VÝVOJE KVALIFIKAČNÍ STRUKTURY DO ROKU 1995 V PODMÍNKÁCH STABILIZACE POČTU PRACOVNÍKŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ

Generální politicko-ekonomická linie orientace na intenzivní faktory růstu a na přednostní uplatňování kvalitativních ukazatelů ve všech sférách společenské činnosti, stanovená již v podstatě XIV. a potvrzená XV. a XVI. sjezdem KSČ, vyžaduje nové metody realizace. Z převážně kvantitativních ukazatelů bezprostřední výroby se přesunuje těžiště do vědeckotechnické přestavby národního hospodářství a do sociálního rozvoje lidského faktoru, do rozvoje lidských schopností a sil.

Kvalifikace a vzdělanost by se měla stát efektivním nástrojem plánované profesní a mezioborové mobility a adaptability pracovních sil a základem možnosti realizace strukturálních přeměn v našem národním hospodářství.

V těchto podmínkách bylo třeba proporcionalně přizpůsobit do značné míry jednostranně urychlený vývoj vzdělanostní struktury „odborníků“ v československém zemědělství průběhu a rozsahu inovačního procesu, uskutečňovaného cestou investičních vkladů.

Velké úkoly ve výchově a vzdělávání odborných kadrů v posledním období vývoje naší společnosti vedly k jistému „zprůmyslnění“ profesně vzdělávacího a výchovného procesu a ke zdůraznění kvantitativních stránek výkonů výchovně vzdělávacího subsystému. Kvalifikační exploze v počátku této pětiletky skrývá v sobě, kromě jiného, nebezpečí rozšířené reprodukce stávajících profilů absolventů, které nepochybně v některých oborech nejsou zcela na úrovni potřeb společnosti v období na přelomu tisíciletí.

Všechny tyto závažné okolnosti vyvolaly nezbytnost vypracování programu rozvoje zemědělsko-potravinářského komplexu do roku 1995, a to ve všech jeho člancích, jež by se stal kvalifikovaným podkladem určující politické směrnice.

Součástí tohoto programu je též varianta prognózy vývoje kvalifikační struktury pracovní síly v zemědělství ČSSR do roku 1995, vypracovaná v letech 1983 a 1984. Potřebný přehled jejích charakteristik nám podává tab. III s vyznačeným uzlovým bodem roku 1983/84. Se stručným výtahem hlavních cílových kvantifikací této prognózy jsme se již setkali v tab. I.

Ke konci prognostického období má dosáhnout počet pracovníků s vysokoškolským vzděláním v ČSSR 56,5 tis., v ČSR 34,9 tis. a v SSR 21,6 tis., pracovníků se středoškolským vzděláním celkem má být v ČSSR 197,8 tis., v ČSR 126,5 tis. a v SSR 71,3 tis. a vyučených v ČSSR 478,3 tis., v ČSR 303,3 tis. a v SSR 175,0 tis.

Jedním z podstatných problémů mezirepublikového vyrovnávání kvalifikační úrovně pracovníků v zemědělství je skutečnost, že v zemědělství SSR je relativně o 23,8 % více pracovníků než v zemědělství ČSR. V roce 1980 se podílela SSR na celostátní výměře zemědělské půdy 36,2 % a na výměře orné půdy 31,5 %. Naproti tomu na evidenčním stavu pracovníků v zemědělství se podílela SSR v roce 1975 38,0 % a v roce 1980 37,7 %. V průměru let 1974 až 1980 činil podíl SSR na hrubé zemědělské produkci 32,8 %, při průměrné produktivitě práce ve výši 83,1 % produktivity práce v zemědělství ČSR.

Z toho vyplývá, že rámcová (směrná) relace počtu pracovníků v jednotlivých kategoriích mezi ČSR a SSR by měla být velmi přibližně 2 : 1 s případným mírným zvýšením vzhledem k výměře zemědělské půdy, jejíž podíl v SSR je o 2,9 % vyšší než by odpovídalo naznačenému třetinovému podílu. Tato relace by měla být citlivě dodržována, zejména v kategoriích „odborníků“, protože významnější odchylky směrem k zúžení poměru mohou přinést závažné problémy sociálně politického a ekonomického rázu při odpovídajícím uplatnění nepřiměřeně vysokého počtu vysoce kvalifikovaných pracovníků. V kategorii dělnických pracovníků znamená případná disproporce podstatně menší rizika.

K vytvoření potřebných kvalifikačních struktur pracovní síly v zemědělství a k urychlené likvidaci zaostávání vzdělanostní úrovně dělnických pracovníků v podmínkách stabilizace celkového počtu pracovníků je třeba uplatnit nárok strategického odvětví zemědělství na takový podíl celostátních zdrojů pracovních sil, který odpovídá podílu populace činné v zemědělství na celkové ekonomicky činné populaci v národním hospodářství, tj. 14–13 %.

Přitom je nutno:

- změnit strukturu náboru do zemědělství na 8. pětiletku na relaci 8 : 1,8 : 0,75, tj. 96 až 100 tisíc vyučených, 19 až 21,5 tis. středoškoláků a 9 až 10,5 tis. vysokoškoláků;

- ve výhledovém období do roku 1995 usměrňovat nábor na proporce 75 % učňovského dorostu, 17,5 % středoškoláků a 7,5 % vysokoškoláků pro prvovýrobu, kdežto pro obslužnou, řídicí a výzkumně vývojovou sféru 60 %, 30 % a 10 %, tj. průměr 72 % učňovského dorostu, 20 % středoškoláků a 8 % vysokoškoláků.

Po absorbování výsledků absolventské exploze středních a vysokých škol koncem minulé pětiletky a během 7. pětiletky je nutno prosadit nezbytné zklidnění.

Je zřejmé, že celostátní vzdělávací model cca s 60 % nastupující mladé generace do dělnických povolání a se 40 % studujících a budoucích tzv. odborníků (relace 3 : 2) sotva umožní adekvátní, ekonomické potřebě odpovídající reprodukci struktury pracovníků zemědělsko-potravinářského komplexu s 80 až 83 % dělnických (manuálních) pracovníků a se 17 až 20 % odborníků na odpovídajících funkčních místech.

Nástupy absolventů vysokých škol v příštích dvou pětiletkách by se měly ustálit v ČSSR na cca 9,5, max. na 10,5 tis. za pětiletku, v ČSR na 7 až 8,3 tis. a v SSR přechodně na 2 až 2,5 tis., středoškoláků v ČSSR na 19,0 tis., v ČSR na 12 tis. a v SSR na 6,5 až 7 tis. Vyučených by mělo být získáno v ČSSR 98 tis., v ČSR 65,0 tis. a v SSR 33,0 tis. za pětiletku.

Je třeba mít na zřeteli, že oborově zajišťují zemědělské učební a studijní obory odpovídající stupeň reprodukce kvalifikovaných dělnických a provozních pracovníků ve všech republikách přibližně na 85 %, zatímco reprodukci odborníků s vysokoškolským vzděláním (bez veterinářů) v ČSSR na 64,2 %, v ČSR na 66 % a v SSR na 61,3 % (s veterináři by se tyto podíly zvýšily ve všech republikách cca o 12 %) a odborníků se středoškolským vzděláním v ČSSR cca na 67,5 %, v ČSR na 69,6 % a v SSR jen na 61,4 %. Zbývající část připadá na tzv. profilující obory či profese, jejichž podíl v populaci činné v zemědělství má tendenci k dalšímu růstu.

Vzdělanost v populaci činné v zemědělství je distribuována značně diferencovaně, a to podle:

- území (republik, krajů, okresů, zpravidla platí, že kde je škola, je i kvalifikace),

IV. Prognóza vývoje kvalifikace v intervalu 1981—2000 v ČSSR ve fyzických osobách

Rok		Pracovníci celkem	V tom:					
			vyučení	odborníci SO	odborníci SOÚ	odborníci VŠ	středoškoláci a VŠ celkem	nekvalifikovaní a ostatní
1970	abs.	6 617 418	1 850 452	337 457	741 035	276 962	1 355 454	3 411 512
	%	100,00	27,96	5,10	11,20	4,19	20,49	51,55
1975	abs.	6 923 777	2 072 135	351 340	928 774	375 329	1 655 443	3 196 199
	%	100,00	29,93	5,07	13,41	5,42	23,89	46,17
1980	abs.	7 233 281	2 348 337	334 746	1 154 738	473 140	1 962 624	2 922 320
	%	100,00	32,47	4,63	15,96	6,54	27,13	40,40
1985	abs.	7 407 334	2 560 769	277 024	1 335 003	576 615	2 188 642	2 657 923
	%	100,00	34,57	3,74	18,02	7,79	29,55	35,88
1990	abs.	7 624 836	2 770 171	218 632	1 504 726	660 687	2 384 045	2 470 620
	%	100,00	36,33	2,87	19,73	8,67	31,27	32,40
1995	abs.	7 940 671	3 028 573	168 741	1 733 662	779 237	2 681 640	2 230 458
	%	100,00	38,14	2,13	21,83	9,81	33,77	28,09
2000	abs.	8 290 229	3 319 238	128 058	1 970 336	911 015	3 009 409	1 961 582
	%	100,00	40,04	1,54	23,77	10,99	36,30	23,66

- sektorů (státní a družstevní, jež se značně vyrovnaly),
- oborů (odvětví, činností : rostlinná výroba, živočišná výroba, pomocná výroba, přidružená výroba, služby aj.),
- pohlaví (s výrazným zaostáváním kvalifikace vykonavatelek dělnických pracovních funkcí).

Analýza takto mnohofaktorově determinované distribuce vzdělanosti by mnohonásobně překročila plánovaný rozsah statě.

Odpovědnost tvůrců koncepcí, modelů a prognóz odvětvových vzdělanostních a kvalifikačních struktur spočívá jednak v bezprostředním ovlivňování struktury výchovně vzdělávacího systému a struktury jeho výkonů (jejichž hodnotové charakteristiky mají tendenci dynamicky stoupat), jež má dlouhodobý charakter, a jednak ve spoluvytváření globálního celostátního modelu vzdělanostních struktur, do nichž se musí odvětvová struktura organicky začleňovat se zaměřením na vyrovnání hlavních kvalitativních rozdílů mezi duševní a fyzickou prací a mezi městem a venkovem.

Porovnáme-li celostátní prognózu vývoje kvalifikace populace činné v národním hospodářství v intervalu 1981 až 2000 (ČsVÚPSV, nyní VÚSRP Bratislava 1982) v tab. IV s prognózou odvětví zemědělství v tab. III, zjistíme opodstatněnost formulace úkolu, aby podíl vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaných pracovníků v zemědělství dosáhl v roce 1985 dvaceti procent, který byl prakticky splněn již v roce 1983, protože podíl stejně vzdělaných odborníků v populaci činné v celém národním hospodářství činil již v roce 1980 více než 27 % a má ke konci tisíciletí dosáhnout více než 36 %, při stále stoupajícím počtu ekonomicky činných.

ZÁVĚRY

V podmínkách stabilizace početních stavů pracovních sil v zemědělství přísluší vzdělání významná úloha intenzifikačního faktoru společenského reprodukčního procesu a určujícího prvku reprodukce pracovní síly.

Oblast profesně vzdělávací sféry se musí výrazně přeorientovat z kvantitativních na kvalitativní ukazatele (profily absolventů).

Se zvýšenou citlivostí a v souladu se společenskými cíli a možnostmi je třeba řešit otázku reprodukce vzdělaných a kvalifikovaných pracovních sil.

Rozhodující úlohu zde musí sehrát kvalifikovaně stanovené oborové proporce s respektováním územního činitele (a tomu proporcionálně odpovídající distribuce kapacit výchovně vzdělávacího systému), stejně jako dosažení vysokého stupně profesní a teritoriální mobility kvalifikované pracovní síly.

„Je nezbytné zabezpečit zásadní soulad výchovy kvalifikovaných odborníků a dělnických profesí s potřebami národního hospodářství, jeho prioritami, dlouhodobě se prosazujícími strukturálními změnami a zejména s potřebami vyplývajícími z převádění ekonomiky na intenzivní typ rozvoje“ (ze zprávy předsednictva, přednesené místopředsedou vlády ČSSR a předsedou SPK S. Potáčem na 9. zasedání ÚV KSČ v listopadu 1983).

Literatura

- HAVLÍČEK, J. — JENÍČEK, V.: Pojetí prognózy zemědělství v ČSSR. *Trend*, 1, 1969, č. 4.
- HOLEČEK, J.: Analýza kvalifikační struktury pracovníků zemědělsko-potravinářského komplexu ČSSR a prognóza jejího vývoje do roku 2000. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚŘRP 1984.
- HOLEČEK, J.: Analýza vývoje a prognóza kvalifikační a profesní struktury pracovníků v zemědělství k roku 2000. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚŘRP 1980.
- HOLEČEK, J.: Nástin profesní a kvalifikační struktury pracovníků dělnických povolání v zemědělství k roku 1990. *Zeměd. Ekon.*, 20, 1974, č. 8–9.
- HOLEČEK, J.: Vliv změny charakteru, obsahu a dělby práce na kvalitativní strukturu pracovních sil v zemědělství ČSSR do roku 2000. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚŘRP 1982.
- HOLEČEK, J.: Vývoj kvalifikační struktury pracovní síly v zemědělství ČSSR. *Zeměd. Ekon.*, 24, 1978, č. 6, s. 391–416.
- HOLEČEK, J. — KOVÁŘ, F. — PARFUS, L.: Prohloubení prognózy kvalifikační a profesní struktury a stanovení profilů pracovníků v zemědělství do r. 2000. [Závěrečná zpráva.] Brno, VÚEZVŽ 1973.
- KOLÁŘ, J.: Koncepce vývoje počtu a struktury pracovních sil v zemědělství do roku 2000. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚŘRP 1982.
- KUBÍK, J. — KUNST, P.: K prognózování kádrů pro rozvoj vědy a techniky. *Trend*, 10, 1975, č. 1, s. 1–3.
- VRTIAK, V. a kol.: Prognóza vývoje v oblasti práce. [Závěrečná zpráva.] Bratislava, ČSVÚPSV 1982.
- Kolektiv autorů VÚEZVŽ, VÚEPP, EÚ SAV, VÚSEI, FMZVž: Prognóza pracovních sil v zemědělství do roku 1990. [Závěrečná zpráva.] Brno, VÚEZVŽ, SPZVŽ 1971, 210 s.

Došlo dne 13. 9. 1984

HOLEČEK, J. Ústav racionalizace řízení a práce, Smetanova 49, 656 01 Brno

Prognózy vývoje vzdělanostní struktury pracovníků v zemědělství a současná skutečnost

Zeměd. Ekon., 31, 1985, č. 7, s. 601–617. — 4 tab., lit. 11, res. čes., rus., angl., něm.

pracovní síly, reprodukce, vzdělání, kvalifikace, prognóza, výsledky výzkumu

Od začátku sedmdesátých let byla vypracována desítka variant prognóz vývoje vzdělanostní (kvalifikační) struktury pracovních sil v zemědělství ČSSR k horizontům let 1990, 1995 a 2000 s cílem poskytovat centrální sféře řízení podklady pro kvalifikované rozhodování v oblasti reprodukčních procesů pracovní síly a k formulaci objektivizovaných požadavků na systém profesního vzdělávání a výchovy. Kvalifikační exploze počátkem 7. pětiletky a potřeba strukturální přestavby ekonomiky s orientací na zvyšování intenzity a kvality vyvolala nutnost nových cílových kvantifikací struktur vzdělanostní úrovně v zemědělství, upřesnění náborových kvót a stanovení temp dynamiky růstu vzdělanostní úrovně k roku 1995.

ГОЛЕЧЕК Й., Институт рационализации управления и труда, Сметанова 49, 656 01 Брно

Прогнозы развития структуры образования у работников сельского хозяйства и настоящая действительность

Zeměd. Ekon., 31, 1985, № 7, с. 601—617. — 4 табл., лит. 11, рез. чешск., русск., англ., нем.

рабочая сила, репродукция, образование, квалификация, прогноз, результаты обследований

С начала 70-х годов разработали десяток вариантов прогнозов образованности (квалификации) в структуре рабочей силы в сельском хозяйстве ЧССР по горизонтам 1990, 1995 и 2000 гг., чтобы предоставить центральной сфере управления отправной материал для квалифицированных разработок в области воспроизводственных процессов рабочей силы и для формулирования объективных требований к системе профессионального обучения и воспитания. Квалификационная эксплозия в начале 7-й пятилетки и потребность в структурном преобразовании экономики по направлению к интенсивности и качеству потребовали новых целевых квалификаций структур в уровне с/х обучения, уточнения количественных квот рабсилы и темпов динамики роста образованности к 1995 г.

HOLEČEK J., Institute of Management and Labour Rationalization, Smetanova 49, 656 01 Brno

Prognosis of the Development of the Education Structure of Persons Working in Agriculture and the Present State

Zeměd. Ekon., 31, 1985, No. 7, pp. 601—617. — 4 tabs, refs 11, summaries in cs, ru, en, de

manpower, reproduction, education, qualification, prognosis, results of research

About ten variants of the prognosis of the development of the education (qualification) structure of manpower in Czechoslovak agriculture with the time horizons of 1990, 1995 and 2000 have been worked out since the early seventies. The prognoses are aimed at providing the central executive authorities with data for adequate decisions on the processes of manpower reproduction and for the formulation of the objectivized requirements for the system of professional education and training. The qualification explosion at the start of the 7th Five-Year Plan period and the need of the re-structuralization of the economy, aimed at increasing production intensity and quality gave rise to the need of new target structures of education standards in agriculture, of precise recruitment quotas, and determination of the growth rate of qualification levels by 1995.

HOLEČEK J., Institut für Rationalisierung der Leitung und der Arbeit, Smetanova 49, 656 01 Brno

Prognosen der Entwicklung der Bildungsstruktur der Beschäftigten in der Landwirtschaft sowie der gegenwärtige Stand

Zeměd. Ekon., 31, 1985, Nr. 7, S. 601–617. — 4 Tab., Lit. 11, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Arbeitskräfte, Reproduktion, Bildung, Qualifikation, Prognose, Forschungsergebnisse

Seit Beginn der 70er Jahre wurden Dutzende Varianten von Prognosen der Entwicklung der Bildungs- (Qualifikations) struktur der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft der ČSSR ausgearbeitet mit den Zeithorizonten 1990, 1995 und 2000 mit dem Ziel, der Zentralen Leistungssphäre Unterlagen für qualifizierte Entscheidungen auf dem Gebiet der Reproduktionsprozesse der AK zu liefern, sowie zur Formulierung objektiver Forderungen an das System der Berufsbildung und -erziehung. Die Qualifikationsexplosion am Anfang des 7. Fünfjahrplans und die Notwendigkeit einer strukturellen Umgestaltung der Wirtschaft mit der Orientierung auf höhere Intensität und bessere Qualität erforderte neue gezielte Quantifikationen des Niveaus der Bildungsstruktur in der Landwirtschaft sowie die Präzisierung des Tempos der Dynamik des Wachstums des Bildungsniveaus bis 1995.

Adresa autora:

Ing. Dr. techn. JUDr. Jaroslav Holeček, Ústav racionalizace řízení a práce Praha, pracoviště Smetanova 49, 656 01 Brno

Strategická linie zvyšování soběstačnosti ve výrobě potravin, vytyčená XV. sjezdem KSČ a dále rozvinutá XVI. sjezdem, postavila před naše zemědělství náročný úkol — intenzívně zvyšovat zemědělskou výrobu k zajištění výživy lidu z domácí produkce v podmínkách stagnace růstu investičních prostředků, nižší výměry zemědělské půdy, snižujícího se dovozu obilí i s nižšími přírůstky průmyslových hnojiv a s omezenými palivoenergetickými vklady (K současným úkolům 1981, s 10—14). Jediným zdrojem, skýtajícím ještě zdaleka nevyužitě možnosti socialistické společnosti, je lidský faktor, přiměřeně početná, angažovaná, iniciativní a náležitě kvalifikovaná pracovní síla, schopná produkovat podstatně více, než zatím produkuje.

Přitom je třeba brát v úvahu tu skutečnost, že lidský faktor v našem zemědělství reprezentuje nejen nejsložitější a nejprogresivnější součást výrobních sil sektoru, ale i nejvyšší hodnotu, již disponuje, neboť jen v reprodukčních nákladech představuje tento faktor dvojnásobek hodnoty základních fondů.

Problém kvantity, kvality i angažovanosti a iniciativy pracovní síly je úzce spojen s její stabilizací.

Stabilizace pracovních sil je jedním ze základních předpokladů úspěšného rozvoje každého podniku, instituce, organizace i resortu. Stabilizace pracovníků totiž vytváří nezbytný časový prostor pro celou řadu důležitých procesů, bez nichž nelze dosáhnout cílových hodnot lidského faktoru.

Mezi rozhodující procesy, utvářející požadované „vlastnosti“ lidského činitele, patří:

1. Zvládnutí pracovních ev. výrobních specifík příslušného pracoviště (znalost pracovních procesů a jejich návazností v horizontálních i vertikálních vazbách, zvládnutí potřebných technik i technologií v přiměřeném rozsahu i u těch procesů, do nichž pracovník není bezprostředně zapojen, znalost lidí, jasná představa o personálním obsazení funkcí a organizačních míst, o prostorovém uspořádání daného útvaru a o jeho technickém vybavení, o jeho cílech, úrovni a způsobech jejich dosahování).

2. Náležitá míra homogenizace pracovníka s podnikem (organizací, institucí), spočívající v přijetí jeho cílů, ve ztotožnění se s cestami, jimiž jsou plněny, i s pracovním (výrobním) a sociálním prostředím.

3. Schopnost kriticky hodnotit dosažené a dosažitelné a konstruktivně přispívat k hledání cest optimalizujících chod pracoviště a plnění jeho úkolů.

Teprve po naplnění těchto požadavků se stává pracovník náležitě kvalifikovaným vůči svému pracovnímu začlenění do struktury konkrétního

podniku a splňuje subjektivní podmínky úspěšného fungování v daném systému.

Přiměřená časová dimenze (jež může mít podle úrovně pracovního začlenění značný rozptyl) dává pak podniku (jeho vedení a bezprostřednímu nadřízenému) možnost kvalifikovaně hodnotit pracovníka, jeho pracovní výkon a sociální profil, vytvářet možnosti pro jeho nejvhodnější využití, pro jeho další růst ev. pro jeho funkční postup — nabídnout mu perspektivu odpovídající jak objektivním podmínkám podniku, tak i vlastnostem subjektu.

Stabilizaci pracovníků je proto třeba chápat nikoliv jako rigidní stav, ale jako dynamický proces, v němž lidský faktor reprodukuje svoje kvalifikační i sociální parametry ve vzrůstající úrovni, v souladu s nároky kladenými organizačními, technickými, technologickými i ekonomickými požadavky rozvíjející se organizace v socialistické společnosti. Proto také sama stabilizace musí být provázána potřebnou obměnou kádrů, zbavováním se nevhodných pracovníků a těch, kteří se neosvědčili, doplňováním mladými pracovními silami a potřebnými specialisty. V tom právě spočívá ona dynamika, která je nutná, prospěšná a žádoucí.

Kritériem pro hodnocení úspěšnosti stabilizačního procesu by měla být pozitivní odpověď na tyto otázky:

— Má podnik (organizace, resort) počet pracovníků odpovídající požadavku efektivního plnění uložených úkolů?

— Odpovídá demografická a zejména profesní kvalifikační struktura pracovníků nárokům výrobních, pracovních, organizačních a řídicích procesů?

— Udržuje si „kvalita“ lidského faktoru přiměřený předstih před „technickou“ úrovní těchto procesů?

— Jsou prostředky, jimiž se dosahuje těchto stabilizačních parametrů, úměrné ekonomickému efektu?

Pokud je kterákoliv z uvedených otázek zodpovězena negativně, zákonitě se projevuje (nebo projeví se) jako patologické narušení funkcí daného útvaru, omezující nejen plnění jeho pracovních (výrobních) úkolů, ale umrtvující i hodnotu základních prostředků a investic a paralyzující úroveň všech řídicích a organizačních činností.

Stabilizace pracovních sil v tomto dynamickém pojetí se proto stává podmínkou, bez níž nelze naplnit požadavek efektivního fungování žádné výrobní (ani jiné) organizace.

VŠEOBECNÉ PODMÍNKY STABILIZACE PRACOVNÍCH SIL

Historie zná nejrůznější formy stabilizace pracovních sil: od variabilních typů jejich „vlastnění“ (poddanství a nevolnictví) přes „svobodný“ prodej pracovní síly na kapitalistickém „trhu práce“ (Marx a Engels 1950, s. 169) až po socialistické plánování společenské výroby — tedy i společenské práce, zaručující každému právo na práci, jakož i právo na nabídku pracovního uplatnění, respektujícího schopnosti každého subjektu (Barvík a kol. 1980, s. 73).

Jednotícím znakem všech historických forem „stabilizace pracovní síly“ je zájem daného společenského systému na fungování konkrétních sociálně ekonomických (výrobně důležitých či dokonce „životně nepostradatelných“) útvarů.

Diferencujícím znakem jsou prostředky použité ke „stabilizaci“, které

jsou jednoznačně odvozeny z třídního uspořádání společnosti, z úrovně jejich výrobních sil a z „nastolených“ výrobních vztahů.

Obecně platné pravidlo, jež lze pro oblast stabilizace pracovních sil vyvodit z historického kontextu, spočívá v průkaznosti sociálního „tlaku a odporu“: čím násilnější prostředků k udržení pracovních sil v konkrétní výrobní a společenské sféře bylo použito, tím větší odpor proti jejímu fungování vznikal. Neschopnost překročit „kontrolovatelné minimum výkonu“ (Burian 1974, s. 574–575), vyplývající z totálního odloučení vlastnictví výrobních prostředků základní masy pracovních sil, byla pak každou vyšší sociálně ekonomickou formací úporně „překonávána“ — leč zákonitě pouze v rozpětí jejích možností, spočívajících právě ve velikosti rozporu mezi společenským charakterem práce a individuálním vlastnictvím výrobních prostředků.

Pro socialistickou společnost, která antagonistický rozpor mezi společenskou prací a individuálním vlastnictvím výrobních prostředků definitivně překonala, spočívá problém stabilizace pracovních sil v jednotlivých resortech a na jednotlivých úsecích práce ve vyvážené nabídce pracovních a životních podmínek, respektujících aspirace člověka jako diferencovaného subjektu, vstupujícího vesměs dobrovolně do pracovního procesu s cílem dosáhnout odpovídající spektrum satisfakcí.

I v socialismu je nezbytně nutno počítat s relativně širokým hodnotovým systémem jednotlivých kategorií pracovníků, orientovaným vůči práci (Burian 1977, s. 36), vytvářejícím značně se lišící požadavky na uspokojení nejen peněžní odměnou, ale i samotnými podmínkami práce i podmínkami života, jež jsou na typ práce, její časové i prostorové uspořádání bezprostředně vázány.

Je-li posláním socialismu přeměnit práci z pouhého prostředku k uchování života v rozhodující životní cíl, pak její charakter musí překročit hranici nutnosti (nebo dokonce „nezbytného zla“) a vstoupit výrazně do oblasti sebe-realizace, v níž obsah práce, úroveň jejího řízení, organizace a mezilidských vztahů, prostor pro nejširší rozvoj znalostí, schopností, dovedností atd., tlak „nutnosti“ zmírní a postupně eliminuje.

Není pochyb o tom, že půjde o proces, který nebude vyřešen jedinou generací. Leč každá generace, má-li splnit svoje „historické poslání“, by měla k jeho naplnění učinit výrazný krok. Tento krok musí nutně spočívat v kultivaci pracovních podmínek v nejširším slova smyslu, tedy i v kultivaci člověka, v „osvobození práce“ — a tedy i v nových podmínkách pro stabilizaci pracovních sil.

Z hlediska stabilizace pracovní síly je optimální situace tam, kde nabídka převyšuje poptávku, kde flukuační pohyb odpovídá plně nárokům na dynamické zkvalitňování úrovně lidského činitele a kde se tedy žádná stabilizační opatření činit nemusí.

Naopak nedostatek pracovních sil nebo vznik disproporce v jejich kvalitativní struktuře, projevující se lokálně, resortně či profesně signalizuje, že došlo k narušení rovnováhy mezi podmínkami práce (příp. i životními podmínkami) a nabízenými satisfaktory.

Řešení problému stabilizace pracovní síly může být pak úspěšné jen při splnění těchto zásadních podmínek:

1. Jsou zjištěny základní rozpory mezi pracovními nároky (požadavky, očekáváními, aspiracemi) jednotlivých skupin pracovníků a jejich uspokojováním.

2. Tyto rozpory jsou včas překonány, nebo alespoň je zpracována kon-

cepcí jejich překonávání, obecně akceptovaná, reálná a postupně realizovaná.

3. Jsou přijata „náhradní řešení“, spočívající v substituci neodstranitelných nedostatků jinými žádoucími výhodami.

4. Stejným způsobem je řešena oblast rozporů mezi požadovanými a dosahovanými životními podmínkami.

Přitom nutno vycházet z prokazatelného poznatku, že tzv. „náhradní řešení“ má zpravidla jen dočasnou platnost, že vyžaduje kontinuální sledování působnosti substitučních faktorů a že může být (jsou-li substitučním faktorem „jen“ peníze) ekonomicky neefektivní.

PRACOVNÍ PODMÍNKY V NAŠEM ZEMĚDĚLSTVÍ A JEJICH STABILIZAČNÍ EFEKT

Přestože naše současná zemědělská velkovýroba ve srovnání s bývalou individuální malovýrobou představuje obrovský pokrok v tvorbě „moderních“ pracovních podmínek, zůstala a patrně ještě dlouho zůstane nositelem atributů neoddelitelných od její podstaty, spočívajících v nutnosti respektovat přírodní zákonitosti a biologické požadavky pracovního předmětu. Jím se musí podřizovat časové i prostorové uspořádání práce, ony v podstatě určují a mění kritéria náročnosti práce i dosaženého efektu, i když vstup vědeckých poznatků do zemědělské výroby postupně eliminuje jejich absolutní dosah.

Proto také lidský činitel v zemědělství bude ještě dlouho zápolit s negativními vlivy počasí, s ekologickými problémy, se sezónností práce danou vegetačními parametry jednotlivých plodin i s nároky zvířat, jejichž produkčních schopností plně využívá a rozvíjí je, ale o něž musí nepřetržitě pečovat, často ve zvláště obtížných podmínkách časových i hygienických.

Náročnost práce, daná biologickou podstatou zemědělské výroby a jejím teritoriálním uspořádáním, vyžaduje od pracovníků podstatně vyšší míru „ztotožnění“ s jejím vykonáváním, než vyžadují odvětví nezátížená přírodními a biologickými vlivy, a klade mimořádný důraz na úroveň řídicích a organizačních činností.

Proces potřebné reprodukce a stabilizace pracovních sil v zemědělství, zejména v těch úsecích práce, kde je rozdíl mezi pracovními a životními podmínkami ve srovnání s jinými sektory výraznější, se stává stále více jednou z rozhodujících podmínek jejich dalšího rozvoje nebo alespoň udržení jejich dosavadních výrobních parametrů.

Často se namítá, že otázka stabilizace pracovních sil nebyla pro oblast zemědělství nikdy vznášena. (Počítalo se „s neustálým poklesem počtu pracovníků v zemědělské prvovýrobě“ jako se žádoucím procesem, vyjadřujícím průmyslovou a technickou vyspělost národního hospodářství.) Problém stabilizace pracovních sil v zemědělství nabyt totiž zcela nové kvality: zatímco soukromá zemědělská malovýroba „si stabilizovala“ automaticky přinejmenším vlastníky zemědělských závodů včetně členů jejich rodin (jiný zdroj obživy nebyl a doplňkové zdroje se obtížně obstarávaly — Křenek a kol. 1968, s. 9), socialistická zemědělská velkovýroba, ať státního či družstevního sektoru, zrušila většinu „dědických i nástupnických posloupností“, a protože byla provázena rychlým nástupem techniky, uvolňovala statisíce pracovních sil, jichž mohlo být využito k potřebné industrializaci našich zemí.

Tím došlo uvnitř bývalé zemědělské populace ke dvěma závažným procesům:

— Pracovní síly, které setrvaly v zemědělství, byly vystaveny tlaku na

urychlené zvládnutí nových kvalifikačních nároků. Po jejich osvojení se však značné části těchto pracovníků otevřela nabídka „stejně práce“ v jiných sektorech, za výhodnějších podmínek.

— Pracovní síly, které odešly do jiných sektorů, ale zůstaly nadále členy zemědělských rodin, měly konkrétní možnost porovnávat podmínky práce v zemědělství a v průmyslu a podmínky života ve městě a na vesnici.

Urychlený odliv pracovních sil ze zemědělství se začal projevovat jako výslednice těchto procesů a po čase začal nežádoucím způsobem narušovat výrobu právě v těch oblastech, kde disproporce mezi souhrnem pracovních a životních podmínek vůči srovnatelným populacím byla nejhorší: začaly se masově zvyšovat věkové průměry některých kategorií pracovníků, ale i pracovníků některých typů podniků, nebo dokonce i větších ekologicky narušených územních celků, a poněvadž zejména pro mladou generaci se daná pracovní místa stala neatraktivními, začalo zde docházet k akutnímu nedostatku pracovních sil.

Řešení problému reprodukce a stabilizace pracovních sil v zemědělství (především v „ohrožených oblastech“) se tak stalo závažným nejen výrobním, ale i ekonomickým a politickým úkolem.

Chceme-li definovat pracovní podmínky utvářející základní stabilizační efekt, musíme vzít v úvahu hodnotovou orientaci zemědělské populace vůči práci — tedy i základní aspirace (nároky, požadavky), které jsou vůči „práci“ vztaženy a jejichž neuspokojení vyvolává destabilizační tendence. Tyto aspirace se však neustále vyvíjejí a odrážejí stav materiální vybavenosti svých nositelů, dosaženou životní úroveň a zvyšující se nároky na typ životního způsobu. Sociální vývoj, jímž naše zemědělská populace prošla, je mimořádně rychlý. Vždyť v průběhu života jediné generace se stali ze soukromých malovýrobců socialističtí velkovýrobci, se všemi důsledky v oblasti charakteru a obsahu práce, pracovních i společenských vztahů, pracovního i společenského postavení.

Rychlost těchto změn zaznamenala řada sociologických výzkumů. Tak např. kontinuální výzkum zemědělských žen (Burian 1970), registrující (kromě jiného) i dominantní požadavek vůči práci, určuje jako potřebu č. 1 v roce 1967 „dosažení vyšší peněžní odměny“, v roce 1972 „zlepšení mezilidských vztahů na pracovištích“, v roce 1977 „zlepšení pracovních podmínek a pracovního prostředí“, v roce 1983 „zvýšení úrovně organizační a řídicí práce“, přičemž předchozí „hodnoty“ (potřeby, požadavky) si ponechaly relativně vysokou pozici.

Výzkum vývoje hodnotových orientací zemědělské populace z roku 1984 ve významné korelaci s výsledky obdobných šetření prováděných v rámci resortu MZVŽ prokázal (Burian 1984, s. 6), že v současnosti z hodnot bezprostředně vázaných k pracovní satisfakci dosahuje nejvyššího postavení:

- úroveň mezilidských vztahů spojená s úrovní řízení;
- obsah práce a kultura pracovního prostředí;
- časová dimenze práce, poskytující dostatečný prostor pro zájmovou činnost;
- úroveň výdělku, garantující vysokou životní úroveň.

Co z těchto zjištění vyplývá pro oblast stabilizace pracovních sil?

— Rozhodujícím „stabilizátorem“ se stává úroveň řízení a organizace práce, vytvářející základní předpoklad dobrých mezilidských vztahů v pracovním procesu i ostatních podmínek práce, zejména úrovně technické a sociální vybavenosti pracovišť, úrovně hmotné i nehmotné motivace a sti-

mulace pracovního a společenského chování a ve vztahu k obsahu práce a jejím časovým dimenzím i ke zvyšování seberealizační hodnoty práce, jež je výslednicí všech jejích technických i lidských parametrů.

Úroveň řízení a organizace práce

V zemědělství sehraává úroveň řízení a organizace práce ještě významnější úlohu než v resortech, v nichž není nutno řešit nepředvídatelné a „neplánované“ vstupy do výrobních procesů v podobě neustále se měnících přírodních podmínek a biologických vlastností pracovního předmětu, problémy teritoriálně širokého rozložení výroby a demograficky nestejnorodého lidského činitele.

Navíc struktura zemědělských podniků prošla (a v některých směrech prochází a bude procházet) výraznými změnami, jež řada jiných sektorů téměř nepocítila. Jen velikost zemědělských podniků vzrostla od ukončení socializace zemědělství více než desetinásobně. V průběhu necelých dvaceti let byli téměř všichni vedoucí pracovníci zemědělských podniků několikrát postaveni do nové situace, dané novou dimenzí podniku, potřebou jiné struktury organizace, jiných řídicích systémů apod. Výrazně se měnily i parametry výroby, vyvolávané nejen rostoucí velikostí podniků, ale i procesy specializace, vývojem zemědělské techniky a změnami technologií. Sám charakter práce v zemědělství vyžaduje od řízení mimořádně vysokou operativnost, schopnost okamžitě reagovat na povětrnostní situace a biologické „poruchy“. Na druhé straně však narůstá i význam vysoce kvalifikované koncepční činnosti, schopné realizovat složité genetické programy a dlouhodobé výrobní záměry.

Z uvedených skutečností vyplývá, že se mění jak řízený objekt (vznikají nové a zanikají stávající technologické a pracovní procesy, ve výrobních procesech se zvyšuje podíl zhmotnělé práce, zavádí se výkonnější a často kvalitativně odlišná technika, ve stále větším měřítku nastupují automatizované výrobní prvky a celé systémy, roste koncentrace výrobních prostředků, specializací se mění výrobní programy, stále významnější roli hrají dodavatelско-odběratelské vztahy, v zemědělství mimořádně náročné a komplikované, roste celková kvalifikační úroveň pracovníků dělnických profesí, mění se jejich hodnotové systémy, pracovní i životní aspirace), tak i nástroje řízení, jež musí respektovat změny technických podmínek výroby i vlastností lidského faktoru. Je nutno stále více používat místo silových forem řízení formy organizační a motivační, místo převážně autokratických převážně demokratické systémy řízení.

I subjekt řízení by měl dosahovat nových parametrů, nových vlastností. Zde však dochází ke značnému zaostávání. Přípravenost vedoucích pracovníků na řízení, vedení a organizaci pracovních kolektivů je mimořádně slabá: ještě v roce 1983 byla funkční místa v zemědělství vyžadující vysokoškolské vzdělání z 38 % obsazena pracovníky s nižším vzděláním a pracovníci na úseku řízení vykazovali jen 48 % plnění vysokoškolského kvalifikačního požadavku (Výkaz ... 1983). Vysoké školy zemědělské, navzdory zjištěním tradujícím se více než deset let (Křenek a kol. 1969, Pilišek a Horalíková 1977, Grořig 1978, Burian 1979), nejsou schopny strukturu studia přizpůsobit potřebám praxe. Do jisté míry to platí i o středních technických školách, které vychovávají kádry pro I. organizační stupeň, jehož kvalita — tedy i schopnost řídit a organizovat kolektivy manuálních pracovníků — sehraává stále významnější roli.

Úroveň technické a sociální vybavenosti pracovišť

Přeměna zemědělské malovýroby v socialistickou velkovýrobu podstatně změnila zejména technickou vybavenost práce. Část fyzicky nejnámáhavější práce byla odstraněna výkonnou mechanizací, značná část však ještě čeká na vhodná technická a technologická řešení.

I tam, kde byla zavedena moderní technika a nové technologie, se však objevují nemalé problémy: nových technologických prvků je nedostatek, chybí náhradní díly a pohotový servis.

Antropometrická šetření ukázala, že mechanizační prostředky neodpovídají v řadě parametrů reálným rozměrům čs. populace. Jelikož se odebrává vše vyrobené, neexistuje zpětný tlak uživatele na výrobce, aby vyráběli ergonomicky optimální stroje. Důsledkem jsou nevhodné pracovní polohy a zvyšování zátěže, čímž se porušují hygienické předpisy, mnohdy bez možnosti nápravných opatření.

Stavby nových zemědělských objektů namnoze nerespektují nároky a potřeby lidského činitele (jakoby nešlo o rozhodující výrobní sílu, jejíž pracovní projekce teprve určuje skutečný efekt každé investice). Sociální vybavenost zastaralých, ale i značné části „moderních“ provozů je často v ostrém rozporu s nároky na kulturní pracovní prostředí a přijatelné podmínky práce. Nezřídka jsou postrádány umývárny, sprehy, záchody, šatny, odpočívny prostory, ohřívárny i stravovací možnosti. Nevhodné fyzikální faktory pracovního prostředí nepříznivě ovlivňují výkonnost i zdravotní stav pracovníků.

Rizikovitost prací v zemědělství vzhledem k charakteru práce i k úrovni technického a sociálního vybavení je poměrně vysoká. Kromě rizika úrazů při manipulaci s mechanismy v nerovném terénu a se zvířaty přicházejí v úvahu značná rizika působení chemických škodlivin a riziko infekce v nečistém prostředí. V živočišné výrobě přináší styk člověka s hospodářskými zvířaty v uzavřených prostorách stáji značné riziko přenosu infekčních chorob ze zvířat na člověka i nebezpečí úrazů. O výši tohoto rizika svědčí fakt, že zemědělství je dlouhodobě na prvním místě v počtu pracovních úrazů na 100 pracovníků (4,38), před dopravou (3,90) i hornictvím (3,53). Riziko chorob z povolání je v zemědělství stejné (0,36) jako v chemickém průmyslu (0,36) (podle materiálu ministerstva zdravotnictví ČSR k 31. 12. 1982).

Úroveň hmotné i nehmotné motivace a stimulace pracovního a společenského chování

Úroveň těchto procesů, v nichž jde nejen o dosahování vysokého výkonu, ale i o utváření pozitivního vztahu k práci, k vedoucím, ke spolupracovníkům, k podřízeným, k podniku a k jejich projekci do společenské angažovanosti v nejširším slova smyslu, je přímo závislá nikoliv na množství stimulačních nástrojů, jež má stimulující subjekt k dispozici (i když právě ony sehrávají svoji nezastupitelnou roli), ale především na způsobu, jakým jsou využívány. I sebevětší množství prostředků na odměny za pracovní výkon může působit proti výkonu, budou-li tyto odměny rozděleny bez ohledu na vykázané pracovní výsledky, nebo dokonce budou-li přiznány pracovníkům s nejnižším výkonem.

V současné době došlo již v souladu se záměry mzdové politiky k vyrovnání

úrovně odměny za práci v družstevním sektoru na úroveň mezd pracovníků národního hospodářství. Zbývá zajistit srovnatelnou úroveň mezd i v organizacích státního sektoru zemědělství, pochopitelně při zabezpečení žádoucího růstu produktivity práce.

Při hodnocení vykazovaných výdělků je však třeba brát v úvahu i skutečnost, že těchto výdělků je dosahováno v pracovní době cca o 20 % vyšší než činí průměr národního hospodářství.

Významnou a v zemědělství značně využívanou vlastností peněžní odměny je její substituční schopnost. Tam, kde jsou podmínky práce nadměrně obtížné, nepřitažlivé nebo rizikové, pokoušíme se o „vyrovnání“ obtížností, odpudivostí či rizika přiměřenými příplatky nebo mzdovými preferencemi. Podobně si počínáme při vyrovnávání životních podmínek spočívajících v ekologických nerovnováhách (páneví oblasti), ve výrazné nevybavenosti sídelního prostoru, nebo dokonce v izolovanosti obytných míst (pohraniční oblasti) a v místech, kde konkurence nabídky pracovních míst s vyššími výdělkovými možnostmi (příměstské oblasti) odsává kvalifikované pracovní síly — tedy tehdy, když podmínky práce a života nabídnuté zemědělstvím jsou v nepřijatelné relaci vůči aspiracím lidí, jejichž udržení nebo získání je nezbytné.

Poněvadž substituce nedostatků pracovních a životních podmínek jinými hodnotami (nejen penězi) nepomáhá odstraňovat tyto nedostatky, považujeme toto řešení za „náhradní“, dočasné, s omezenou platností a působností.

Jejich „nedostatečnost“ spočívá v tom, že se nevytváří tlak na odstraňování substituovaných nedostatků, tyto nedostatky se svým způsobem „konzervují“ a předávají dalším generacím. Pro ně však substituční faktor nemusí již vyvažovat handicap pracovních (ev. životních) podmínek a je třeba peněžní zvýhodnění dále (často neúměrně) zvyšovat, nebo hledat nové substituční možnosti.

Peněžní zvýhodnění (zejména v podobě příplatků nebo přídavek) jako substituce horších podmínek práce (nebo života) nese s sebou totiž nepopomenutelná nebezpečí:

- nefunguje, nedosáhne-li přitažlivé výše;
- dosáhne-li výrazné působivosti a tedy i významného podílu na mzdě, oslabuje působnost ostatních druhů peněžních odměn za pracovní výkon, za kvalitu, za úspory atd.;
- pomáhá tedy k udržení výroby ve složitých podmínkách, ale současně oslabuje naději na vysoký ekonomický efekt.

Lze tedy považovat za podstatně efektivnější provádět substituci horších pracovních a životních podmínek výhodami „bezpříplatkového“ typu — ať již materiálními (levné nebo bezplatné byty, zvýhodnění výstavby rodinných domků apod.), nebo nemateriálními (delší dovolená, kratší pracovní doba, zvýšený rozsah zásobovacích, kulturních, rekreačních a jiných zařízení atd.), a zejména cílevědomým úsilím o postupnou eliminaci samotných zdrojů, nebo alespoň dopadů zhoršených podmínek.

Pravidlo účinné a efektivní motivace (vyplývající z řady empirických výzkumů i teoretických analýz) můžeme shrnout do stručné definice: subjekt motivace (řídící pracovník), znající hodnotovou orientaci objektu motivace (podřízených pracovníků), používá kvalifikovaně motivačních (ev. stimulačních) nástrojů, které zaujímají v hodnotovém systému motivovaného objektu nejvyšší místa.

Přitom již víme, že objekt motivace je široce strukturovaný a že i jeho hodnotová orientace vůči práci je značně diferencovaná.

Obecně tradované tvrzení, že každý pracuje proto, „aby si vydělal“ neobstojí, jakmile začneme zkoumat míru úsilí, které jsou různí pracovníci ochotni vynaložit k tomu, aby si vydělali více, množství a kvalitu času, který jsou schopni obětovat k získání dalšího výdělku, a typ práce, kterou jsou ochotni k dosažení tohoto cíle přijmout.

Zdánlivě jednoduchá masa objektu naší motivace se rozpadne na tři dominantní skupiny:

- na skupinu, jež je ochotna za „přiměřený nadvýdělek“ vynaložit jakékoliv úsilí, bez ohledu na to, kdy bude práce od ní vyžadována, a bez výhrad vůči jakémukoliv typu práce;

- na skupinu, jež je ochotna za „přiměřený nadvýdělek“ vynaložit zvýšené úsilí, ale jen v určitých časových dimenzích a ve vymezených pracovních činnostech;

- na skupinu, která o nabízený nadvýdělek nejeví zájem.

Těmto „vlastnostem“ objektu motivace musejí pak odpovídat nástroje, jichž použijeme: jednak by měly směřovat co nejbezprostředněji k dominantním cílům pracovníka, jednak je nutné, aby individuální a společenské zájmy nestavěly do nežádoucích konfliktů.

Jedním z takových „problematických“ motivačních nástrojů jsou peníze. V praxi se obvykle počítá s tím, že právě ony jsou neúčinnějším, obecně platným a se zárukou fungujícím stimulatorem výkonu, že ony jsou rozhodujícím atributem pracovního vztahu, dokonce se jim přisuzuje i role základního motivátoru, jedné z nejdůležitějších potřeb člověka. Přitom víme, že peníze jsou jen prostředníkem k uspokojení potřeb, jež mají charakter zboží, že v socialismu mají jinou funkci než v kapitalismu a že velkou část nejžádanějších hodnot (zdraví, přátelství, vzdělání, dobrou práci, volný čas apod.) si za peníze koupit nelze.

Výrazná orientace pracovní motivace i na nemateriální objekty pracovní satisfakce se stává stále aktuálnějším požadavkem etapy budování rozvinuté socialistické společnosti: nevyvolává nadměrný růst kupní síly ani inflační tendence, nevyžaduje rozsáhlé investice, nesnižuje práci do funkce pouhého „nástroje“, který se opouští, jakmile je dosaženo materiálního cíle, nýbrž činí z ní postupně jeden z požadovaných cílů.

Subjekt motivačního procesu — pracovník disponující motivačními nástroji k ovlivňování pracovního chování svých podřízených (a to by měl být každý vedoucí), má-li splnit své poslání, musí umět s těmito nástroji v daném prostoru kvalifikovaně zacházet.

Poslední výzkum úrovně motivace, stimulace a odměňování v zemědělství (Burian 1984) nás však informuje o přetrvávající nedostatečnosti těchto procesů. Rozhodující vlna na kritizovaném stavu je zjištěna v nedostatku odvahy vedoucích pracovníků k diferenciaci odměn podle výkonu, v neschopnosti náležitě využívat i jiných než peněžních odměn, ve složitosti předpisů překračující úroveň kvalifikace pracovníků, kteří je mají realizovat, a zejména v nedostatečné kvalifikaci subjektu procesů motivace, stimulace a odměňování na jejich zvládnutí.

Seberealizační parametry práce

Pod pojmem seberealizace chápeme obvykle souhrn „činností, vztahů a prostředí“, jež poskytují člověku pocit životního naplnění. Jednou z nejvýznamnějších seberealizačních činností může (a podle Marxe jednou i musí)

být práce. Čím více její charakter nabývá pro nejširší masy seberealizační hodnoty, čím více nabývá funkce „přirozené potřeby“, tím blíže je daná společnost komunismu.

Seberealizační obsah práce je dán tím, že právě práce, shrnující v sobě působení technických i lidských parametrů, je schopna:

- Poskytnout člověku prostor pro uplatnění jeho schopností, znalostí, dovedností a nadání. Ona také je může (za určitých podmínek) optimálně dále rozvíjet, její obsah se tím stává zajímavým, přitažlivým, atraktivním.

- Nabídnout sociální status, který je dán každé profesi ve vazbě na podmínky, za nichž je vykonávána. Se sociálním statutem pak úzce souvisí povědomí společenské příslušnosti (společenské užitečnosti, důležitosti), stojící na vazbě individuálního i společenského hodnocení profese, resortu, výsledků práce, ev. jejího produktu. Zde má významnou úlohu i uplatňovaný systém řízení, motivace a stimulace, rozvíjející buď pocit participace (spoluúčasti), nebo alienace (odcizení).

- Začlenit člověka do kolektivu, do sociálního prostředí. Nabídnout mu tak okruh spolupracovníků, interakcí a komunikací, určitou úroveň mezilidských vztahů, mezi nimiž hrají významnou roli i vztahy podřízenosti a nadřízenosti — úroveň organizace a řízení práce.

- Poskytnout určitou úroveň materiálního, pracovního prostředí, spočívajícího v modernosti nebo zastaralosti pracovních prostředků, v úrovni sociálního vybavení pracovišť.

- Nabídnout pracovníkovi perspektivy (pracovního a funkčního vzestupu) a jistoty (nejen určité úrovně zabezpečení v případě nemoci a stáří, ale i jistoty setrvání ve funkci, na pracovišti, v podniku, při splnění standardních podmínek).

- Dát možnost výhodných nebo zhoršených časových parametrů práce, poskytovat více nebo méně volného času, vyžadovat druhé nebo i třetí směny a přesčasy a striktní dodržování pracovní doby, nebo naopak poskytovat volnou pracovní dobu s prodlouženými možnostmi dovolené atd.

- Vytvářet předpoklad atraktivního nebo neatraktivního životního stylu. Moderní výrobní prostředky, kulturní pracovní prostředí, dobré mezilidské vztahy, vysoká úroveň řídicích činností, výhodně rozvržená pracovní doba a práce poskytující rezervu sil při dosažení solidního výdělku — to je onen nejčastěji požadovaný „ideální“ předpoklad životního stylu, orientovaný na sladění „kulturní práce“ s atraktivním „mimopracovním zázemím“, orientovaným stále intenzivněji i na kulturní trávení volného času, plného zájmových aktivit.

Zhodnotíme-li seberealizační úroveň práce v zemědělství, dojdeme k těmto závěrům:

- Práce poskytuje prostor pro uplatnění schopností, znalostí, dovedností i talentu, odpovídající většině ostatních resortů. Jsou zde i objektivní podmínky širšího prostoru, dané přírodním a biologickým charakterem práce, ale ty jsou vesměs snižovány nepostačující úrovní řídicích procesů.

- Sociální status pracovníků v zemědělství je na jedné straně zvyšován společenskou důležitostí výroby potravin a jejich strategickým významem, na druhé straně však je oslabován povědomím zaostalého až odpudivého pracovního prostředí, nevýhodného rozložení pracovní doby a relativně nízkých výdělků ve státním sektoru.

- Úroveň mezilidských vztahů je podrobena vlivu řady sfér, mezi nimiž

dominují: úroveň řízení a organizace pracovních procesů, skladba pracovních kolektivů (vzdělanostní a věková homogennost nebo heterogennost) a prostorové uspořádání výroby. Teprve v poslední době se objevují pokusy o tvorbu homogenních kolektivů. V řadě profesí však převažuje individuální práce nebo práce v podmínkách ztěžujících komunikaci spolupracovníků.

— Úroveň pracovního prostředí i jeho sociální vybavenost stále ještě zůstává jednou z nejpodstatnějších nevýhod zemědělství vůči většině ostatních resortů.

— Problém pracovních perspektiv je rovněž nedořešenou záležitostí, zejména u některých profesí. Např. u traktoristů se stále ještě s předstihem nevytváří předpoklady pro jejich kvalifikované uplatnění v případě zdravotních potíží, u většiny manuálních pracovníků i THP není náležitě plánován a realizován kvalifikační (funkční) vzestup. Problém pracovních jistot se řeší současně se stabilizací organizačních struktur a s ukončením integračních procesů.

— Časová „nevýhodnost“ práce často závisí nejen na charakteru práce (návaznost, sezónnost, nepřetržitost, stres z práce v časové tísní), ale i na úrovni řízení. Zatím je jen málo podniků, které dokáží „časové nevýhody“ zvýhodnit jinými „časovými výhodami“. Většinou se sahá ke kompenzaci časových nevýhod peněžními odměnami, jež však (u některých kategorií pracovníků) volný čas nesubstituuji.

— Pokud jde o vytváření předpokladů atraktivního životního stylu, který by měl přerůst do socialistického životního způsobu, má zemědělství rozporné postavení: na jedné straně poskytuje zajímavou práci s živými organismy a v přírodě, jejíž výsledky jsou nositelem bezprostředních satisfakcí a společenského uznání, na druhé straně jde o práci relativně namáhavou, často provázenou rizikovými, odpudivými a časově nevýhodnými faktory. Tyto negativní faktory nejsou zvládnuty úrovní řízení tak, aby byly vyvažovány pozitivními prvky práce, a úroveň odměňování nevyvažuje nárok požadované kompenzace. Tím se nabídka požadovaného životního stylu nachází často pod úrovní očekávanou mladou generací, o jejíž získání usilujeme.

ŽIVOTNÍ PODMÍNKY ZEMĚDĚLSKÉ POPULACE

Poněvadž absolutní většina pracovníků našeho zemědělství žije na vesnici, sehrává úroveň životních podmínek, daná sídlištní lokalitou tohoto typu, svoji nezanedbatelnou funkci vůči stabilizaci (často i destabilizaci) pracovních sil.

Nahlíženo městskou populací, dojíždějící do odlehlých venkovských míst jen na víkendy, jeví se právě ty „nejzapadlejší vesnice“ ideálním životním prostředím.

Nahlíženo očima populace, která má v těchto vesnicích prožít přes tři sta dní v roce, dochází k výraznému nesouladu s pohledem prvním.

Faktem je, že náš venkov prošel nebývale rychlým tempem sociálního, ekonomického i technického rozvoje. Zmizela informační zaostalost vesnického obyvatelstva, úroveň vybavenosti bytového fondu i domácností se výrazně zhomogenizovala s úrovní měst. Rozdíly mezi materiálními znaky životní úrovně zemědělské populace (zejména její mladší generace) vůči ostatním téměř úplně zmizely.

Zůstaly však ještě nezanedbatelné rozdíly v oblasti životního způsobu, limitované nejen charakterem zemědělské práce (nepřetržitost v živočišné výrobě a sezónnost v rostlinné výrobě), ale i občanskou a technickou vybaveností venkovských sídlišť

Dochází k jistým rozporům mezi nároky zemědělské výroby, která vzhledem ke svým specifickým potřebuje pracovní síly co nejbližší místu pracovního výkonu (kravíny, telešníky, porodny atd.), a mezi názory na uspořádání venkovských obcí, preferujícími ve svých důsledcích odlidnění nejmenších vesnic.

Nároky na kulturní životní způsob (stále výrazněji uplatňované zejména mladší částí zemědělské populace) vyžadují od místa bydliště i náležitou zajištěnost službami, obchodní sítí, jeslemi, školkami, kulturními a oddechovými zařízeními. Jejich efektivní realizace je však možná jen za předpokladu dostatečného počtu uživatelů. Proto přijatelným východiskem může být zřejmě přiměřené uvolnění možností bytové výstavby (ev. modernizace bytového fondu) i v nejmenších sídlišťích v rozsahu nutném k zajištění potřeb zemědělské výroby, s optimalizací komunikací vůči dobře vybaveným střediskovým obcím.

Složitým problémem malých venkovských sídel zůstává kompenzace jejich nedostatečné vybavenosti. Absence předškolních zařízení (nebo jejich nedostatečná kapacita) nedovoluje včasný návrat žen po mateřské dovolené do zaměstnání, závodní zdravotnická zařízení v zemědělství se rozvíjejí (vzhledem ke striktní normě 1400—1600 pracovníků na jednoho lékaře) velmi pomalu, takže péče o zdraví u zemědělské populace je v tomto ohledu znevýhodněna, absence stravovacích možností zhoršuje podmínky zejména dojíždějícím pracovníkům, vzniká problém pitné vody, někde i dostatku užitkové vody atd.

Poněvadž řešení nedostatků venkova jako trvalého „životního prostoru“ zemědělských pracovníků zasahuje jak oblast ekonomického uplatnění členů zemědělských rodin, tak i oblast jejich volného času, vzdělávacích, kulturních, zájmových činností a limituje dimenze jejich životního způsobu, vyžaduje stejnou péči jako řešení jejich pracovních podmínek.

ZÁVĚRY

Má-li být zajištěna potřebná stabilizace pracovních sil v našem zemědělství, musí být věnována zvýšená pozornost především těm faktorům, které znevýhodňují pracovní a životní podmínky zemědělské populace vůči pracovníkům ostatních resortů.

V oblasti pracovních podmínek lze považovat za nejdůležitější:

— Zvýšení kvalifikace řídicích pracovníků všech organizačních stupňů na řízení výrobních a sociálních procesů. Znamená to vybavit je potřebnými poznatky z teorie řízení, ale i z psychologie práce, sociologie řízení, pedagogiky dospělých, pracovního práva, mzdových předpisů, bezpečnosti práce a ochrany životního prostředí v diferencovaném rozsahu výuky na vysokých i středních zemědělských školách, i ve všech typech dalšího vzdělávání.

— Zlepšení úrovně technické a sociální vybavenosti práce. Tomu podřídit projekci, výstavbu, rekonstrukci a modernizaci zemědělských provozů, vybavenost osobními ochrannými i hygienickými pomůckami. Vědeckotechnický rozvoj orientovat na odstraňování nadměrně namáhavých, neatraktivních a zdravotně rizikových prací. Rozvíjet a zkvalitňovat zdravotnickou péči, úroveň stravování a kulturnost pracovního prostředí. K tomu

směřovat i plány sociálního rozvoje i FKSP (náležitě materiálně zabezpečené).

— Zvyšování úrovně hmotné i nehmotné motivace a stimulace pracovního a společenského chování. K tomu kvalifikovat řídicí pracovníky všech organizačních stupňů na správné zacházení s těmi typy a formami odměn, jimiž disponují. Zajistit srovnatelnou úroveň mezd v organizacích státního sektoru zemědělství i vyvážené relace mezd stejných profesí mezi zemědělstvím a komparabilními odvětvími národního hospodářství. Aby mzdová soustava motivačně působila, musí být co nejjednodušší, musí využívat progresivní formy i posilující princip zásluhovosti. Nemateriální typy odměn je třeba náležitě propracovat, kodifikovat a kvalifikovat na jejich využívání celou oblast řídicí práce. Podniky (a bezprostřední nadřízené) musí být pak vybaveny dostatkem pravomocí k používání všech efektivních typů a forem odměn.

— Rozvíjení seberealizačních parametrů práce. Mezi nimi posilovat jak oblast participace na rozhodování a řízení, identifikace s prací a s podnikem, tak i oblast samotného obsahu a charakteru práce. Věnovat náležitou pozornost zejména tvorbě satisfakčních mezilidských vztahů, zvýhodňování časových parametrů práce (řešení problémů sezónnosti v rostlinné výrobě i směnnosti v živočišné výrobě) a tvorbě perspektiv i jistot pro všechny kategorie pracovníků, vykazující požadované pracovní výsledky.

V oblasti životních podmínek vyžadují nejaktuálnější řešení zejména pánevní a pohraniční oblasti, v nichž deficit žádoucích prvků zdravého a kulturního životního prostoru je nejvýznamnější; jejich substituci bude nutno zatím řešit systémem jiných výhod (stabilizačními příspěvky, levnými byty atd.) a pak i postupným odstraňováním příčin nebo důsledků ekologické či sociální nerovnováhy.

Pro stabilizaci mladých pracovních sil na vesnici bude však nutno vyřešit:

— možnosti vhodné bytové výstavby v dostatečné blízkosti zemědělských pracovišť,

— rozvoj vybavenosti obcí službami a obchodní sítí (vytvářející větší prostor pro volný čas),

— dosažitelnost kulturních, vzdělávacích a sportovních zařízení (nabízejících volnému času atraktivní náplň).

Na rozvoji životního prostředí venkovských sídlíšť bude třeba zainteresovat přiměřeně i ty nezemědělské podniky, jejichž zaměstnanci na vesnici žijí a tvoří dnes již většinu venkovské populace.

Literatura

BARVÍK, J. a kol.: Politická ekonomie socialismu. Praha, SPN 1980.

BURIAN, A.: Hodnotové systémy pracovníků čs. zemědělství a diferenciací nároků na pracovní satisfakci. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚVSH 1977.

BURIAN, A.: Návrh zefektivnění motivace požadovaného pracovního a společenského chování zemědělské populace. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚŘŘP 1984.

BURIAN, A.: Osobnost studenta a výsledky výchovného a vzdělávacího procesu na VŠZ v Brně. [Závěrečná zpráva.] Brno, VŠZ 1979.

BURIAN, A.: Problematika pracovních motivací v čs. zemědělství. Zeměd. Ekon., 20, 1974, č. 8–9.

BURIAN, A.: Vliv industrializace na postavení žen pracujících v našem zemědělství. [Závěrečná zpráva.] Brno, VŠZ 1970 (a následující periodické šetření).

GROLIG, A.: Uplatnění absolventů VŠZ v Brně v praxi. [Závěrečná zpráva.] Brno, VŠZ 1978.

KŘENEK, F. — PAVLÍN, A. — ŠINDLÁŘOVÁ, J.: Společenské uplatnění a postavení zemědělských inženýrů. [Závěrečná zpráva.] Brno, VŠZ 1969.

KŘENEK, F. a kol.: Sociologie zemědělství. Učební texty. Brno, VŠZ 1968.
MARX, K. — ENGELS, B.: Vybrané spisy II. Praha, Svoboda 1950.
PILÍŠEK, V. — HORALÍKOVÁ, M.: O studiu a profesionálním uplatnění absolventů PEF VŠZ v Praze [Zájmová publikace.] Praha, VŠZ 1977.
K současným úkolům rozvoje zemědělství a výživy. Zpráva předsednictva ÚV KSČ, přednesená tajemníkem ÚV KSČ F. Pitrou na 4. zasedání ÚV KSČ 28. 10. 1981. Svoboda, 1981, str. 10—14.
Výkaz o počtu pracovníků podle vzdělání k 31. 10. 1983. ČSÚ, ZEMĚDĚLSTVÍ, Kádr. 3 — 01.

Došlo dne 13. 9. 1984

BURIAN A., Ústav racionalizace řízení a práce, Smetanova 49, 656 01 Brno

Podmínky stabilizace pracovníků v čs. zemědělství

Zeměd. Ekon., 31, 1985, č. 7, s. 619—633. — lit. 13, res. čes., rus., angl., něm.

pracovní síly, stabilizace, podmínky pracovní, podmínky životní, řízení, organizace práce, vybavenost technická, vybavenost sociální, stimulace hmotná, stimulace nehmotná, teoretické pojednání

Stabilizace potřebného počtu kvalifikovaných pracovních sil se stává pro čs. zemědělství jednou ze základních podmínek jeho dalšího úspěšného fungování. Stabilizaci ovšem třeba chápat jako dynamický proces, v němž parametry lidského faktoru se včas přizpůsobí technickým parametřům práce, nebo je dokonce předbíhají. Všeobecným předpokladem stabilizace pracovních sil je nabídka takových pracovních a životních podmínek, jež ve svém souhrnu jsou schopny vyvažovat výhody jiných zaměstnavatelů. Aby zemědělství udrželo potřebný potenciál pracovních sil a dále mohlo zkvalitňovat jeho strukturu, musí dosáhnout v oblasti pracovních podmínek podstatného zvýšení úrovně řízení a organizace práce, zlepšení technické a sociální vybavenosti pracovišť, zdokonalení hmotné i nehmotné motivace a stimulace pracovního chování a stálého zvyšování seberealizačních parametrů práce. V oblasti životních podmínek bude nutno vyřešit zejména specifika pánevních a pohraničních oblastí a vytvářet z našeho venkova kulturní životní prostor, tzn. umožnit vhodnou bytovou výstavbu v místech, kde zemědělská výroba potřebuje pracovní síly, tato sídliště zajistit službami, obchodní sítí, kulturními, sportovními a ostatními zařízeními (nebo alespoň jejich příměšenou dostupností, která by umožnila požadovaný typ životního způsobu.

БУРИАН А., Институт рационализации управления и труда, Сметанова 49, 656 01 Брно

Условия стабилизации работников в чехословацком сельском хозяйстве

Zeměd. Ekon., 31, 1985, № 7, с. 619—633. — лит. 13, рез. чешск., русск., англ., нем.

рабочая сила, стабилизация, условия труда, условия быта, управление, организация труда, техническая вооруженность, социальная оснащенность, материальное стимулирование, нематериальное стимулирование, теоретическая трактовка

Стабилизация нужной численности рабочей силы становится для чехословацкого сельского хозяйства одной из основных предпосылок его дальнейшего успешного функционирования. Но стабилизацию надо рассматривать и как динамический процесс, в котором параметры человеческого фактора своевременно приспосабливаются к параметрам труда или даже их опережают. Общей предпосылкой для такой стабилизации является предложение таких условий труда у быта, которые в итоге способны уравнивать преимущества других работодателей. Для того чтобы сельское хозяйство сохранило свой потенциал рабочей силы и улучшило ее структуру, в области трудовых условий необходимо добиться существенно более высокого уровня управления и организации труда, улучшения технического и социального оснащения рабочих мест, материальной и нематериальной мотивировки, стимулирования трудового поведения и постоянного повышения самореализирующих параметров труда. В области бытовых условий нужно решить специфичности угольных и пограничных областей, создавая в наших селах культурную окружающую среду, т. е. жилищное строительство в тех местах, где сельское хозяйство нуждается в рабочей силе, и оснащать их предприятиями услуг, торговой сетью, культурными, спортивными и проф. объектами (или обеспечить их доступность), чтобы создать в них требуемый тип образа жизни.

BURIAN A., Institute of Management and Labour Rationalization, Smetanova 49, 656 01 Brno

The Conditions of Manpower Stabilization in Czechoslovak Agriculture

Zeměd. Ekon., 31, 1985, No. 7, pp. 619–633. — refs 13, summaries in cs, ru, en, de

manpower, stabilization, working conditions, living conditions, management, labour organization, technological equipment, social infrastructure, material stimulation, non-material stimulation, theoretical treatise

The stabilization of the needed number of qualified manpower is becoming one of the basic conditions of the successful future development of Czechoslovak agriculture. However, stabilization should be considered a dynamic process where the human factor copes with the technical parameters of work in due time, or is ahead of the technical parameters. Stabilization of manpower generally means that a farm should offer such working and living conditions that would compensate for the advantages offered by other employers. To keep its manpower and to improve its structure, agriculture should substantially improve the management and labour organization, improve technical equipment and social infrastructure at workplaces, enhance the material and non-material motivation and stimulation of labour behaviour, and constantly intensify the self-realization parameters of work. As to living conditions, the specific problems of mining areas and border regions should be solved, and the rural regions should be re-built into a cultural living space; this requires that good housing conditions should be created in places where manpower is needed for agricultural production and that these rural residential centres should have a good background of services, shopping network, cultural facilities, sport grounds and other amenities (or that all this should be adequately accessible to the inhabitants), to secure the required mode of living.

BURIAN A., Institut für Rationalisierung der Leitung und der Arbeit, Smetanova 49, 656 01 Brno

Bedingungen der Stabilisierung der Beschäftigten in der tschechoslowakischen Landwirtschaft

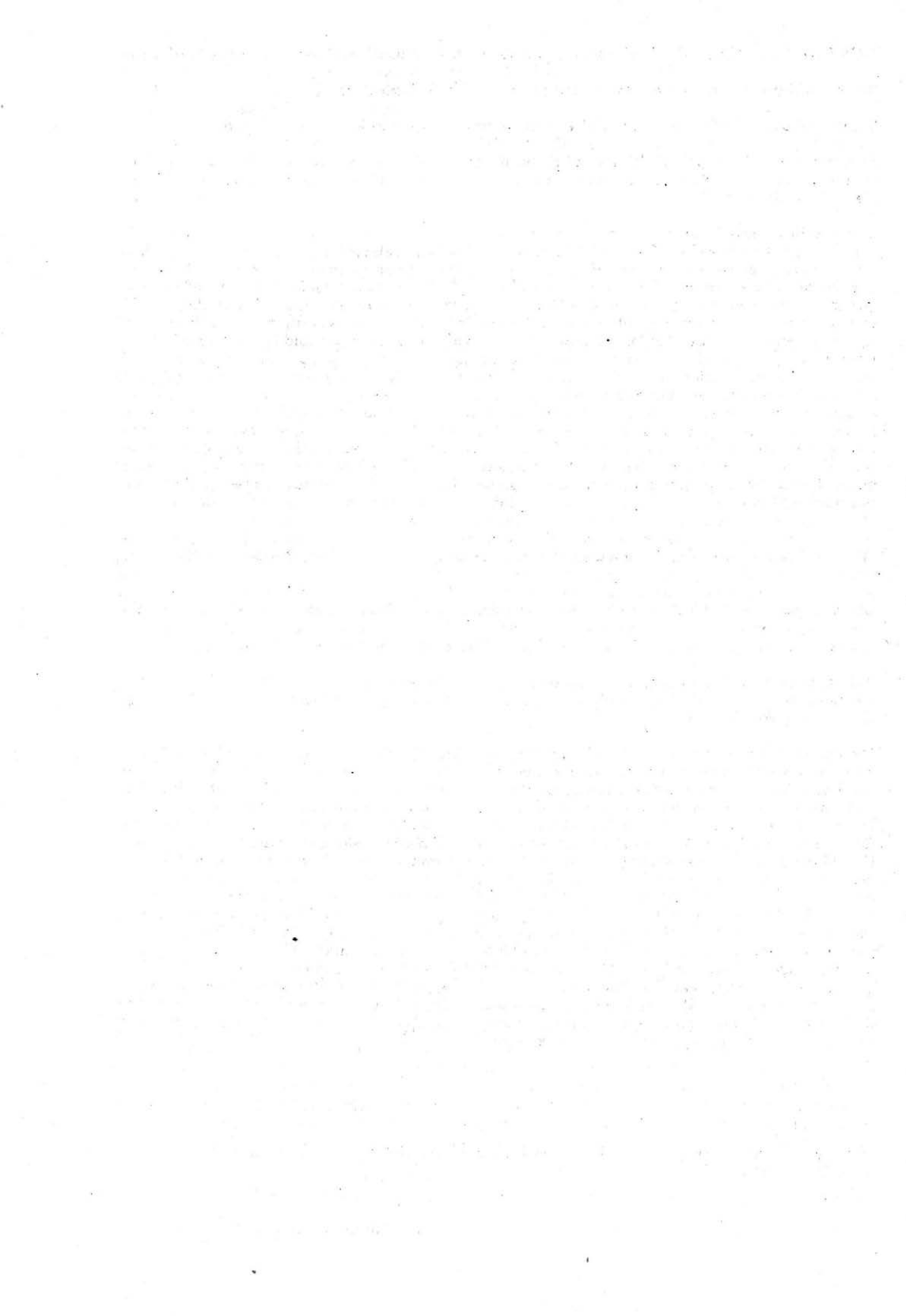
Zeměd. Ekon., 31, 1985, Nr. 7, S. 619–633. — Lit. 13, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Arbeitskräfte; Stabilisierung, Arbeitsbedingungen, Lebensbedingungen, Leitung, Arbeitsorganisation, techn. Ausstattung, soziale Ausstattung, materielle und nichtmaterielle Stimulierung, theoretische Aspekte

Die Stabilisierung der nötigen Anzahl qualifizierter AK wird für die tschechoslowakische Landwirtschaft zu einer Grundvoraussetzung ihrer weiteren erfolgreichen Funktionsweise. Sie wird als dynamischer Prozeß aufgefaßt, dessen Parameter des Faktors Mensch sich rechtzeitig den technischen Parametern der Arbeit anpassen, ja ihnen sogar vorausseilen. Allgemeine Voraussetzung dafür ist das Angebot solcher Arbeits- und Lebensbedingungen, die in ihrer Gesamtheit fähig sind, die Vorzüge anderer Branchen aufzuwiegen. Zur Stabilisierung des nötigen AK-Potentials in der Landwirtschaft und der weiterer Vervollkommen ihrer Struktur müssen im Bereich der Arbeitsbedingungen das Niveau der Leitung und der Arbeitsorganisation wesentlich erhöht, die technische und soziale Ausstattung der Arbeitsplätze verbessert, die materielle und nichtmaterielle Motivierung und Stimulierung des Arbeitsverhaltens vervollkommen werden. Die Parameter zur Selbstrealisierung in der Arbeit sind ständig zu erweitern. Was die Lebensbedingungen betrifft, so sind diese insbesondere in den Kohlezentren und in den Grenzgebieten wesentlich zu modernisieren und dem Dorf ein kulturell hochstehender Lebensraum zu geben durch geeigneten Wohnungsbau in Räumen, wo die landwirtschaftliche Produktion AK benötigt. Diese Siedlungen sind vorrangig mit Dienstleistungseinrichtungen, Handelsnetzen, kulturellen und Sportstätten auszustatten (oder diese angemessen zugänglich zu machen) damit der erforderliche angemessene Typ der Lebensweise ermöglicht wird.

Adresa autora:

Doc. dr. Antonín Burian, CSc., Ústav racionalizace řízení a práce Praha, pracoviště Smetanova 49, 656 01 Brno

Splnění náročných úkolů potravinářského průmyslu je v konečném důsledku závislé na vybavenosti pracovními silami v potřebné kvantitě a kvalitě. Odpovídající počet pracovníků a jejich kvalita podmiňují efektivní využívání výrobních prostředků, úroveň uplatnění vědeckotechnického rozvoje a další zkvalitnění řídicích procesů. Proto je v oblasti reprodukce pracovních sil kladen důraz na řešení těchto globálních problémů:

- zabezpečení kvantitativní a kvalitativní stránky procesu reprodukce pracovní síly a její optimální teritoriální rozmístění (tzn. formování žádoucí sociální struktury v podnicích potravinářského průmyslu a řešení sezónnosti práce),

- vytváření širokého komplexu podmínek pro stabilizaci pracovních sil (především pak řešení ekonomických podmínek práce a hlavních sociálních důsledků vývoje charakteru a obsahu práce, zvláštní pozornost je věnována práci v neatraktivních a ztížených podmínkách).

V článku jsou analyzovány konkrétní aktuální problémy, patřící do obou uvedených bloků (kromě problematiky odměňování).

KVANTIFIKACE PRACOVNÍCH SIL V POTRAVINÁŘSKÉM PRŮMYSLU

V nejbližším období lze v potravinářském průmyslu počítat s trendem pouze nepatrného nárůstu počtu pracovníků (z 230,4 tis. na 232,5 tis. prům. evidenčního počtu pracovníků v roce 1995), který je jednoznačně orientován na území SSR. K relativně výraznějším změnám však dojde ve vnitřní struktuře pracovníků podle zastoupení v jednotlivých výrobních oborech. Tento vývoj je závislý na předpokládaných změnách ve struktuře výroby vzhledem k požadavkům racionální výživy a inovacím ve výrobě potravin.

Potřebu pracovních sil bude i nadále ovlivňovat sezónní charakter výroby v cukrovarnickém, škrobárenském a konzervářském průmyslu, přestože se počítá se snižováním potřeby sezónních pracovníků cca o 2500 v každém pětiletém období. Toto snižování je závislé především na růstu nabídky a jakosti zpracovávaných zemědělských surovin a na rozsahu prostředků použitelných pro budování nových zpracovatelských kapacit, příp. pro modernizaci starších objektů.

Struktura pracovníků podle pohlaví, věku a základních kategorií pracovníků

O nepříznivých parametrech sociální struktury potravinářského průmyslu svědčí skutečnost, že jde o značně feminizované odvětví (počítá se s ustálením podílu žen okolo 48 % z celku pracovníků při jejich vyšším podílu mezi THP — 52 až 53 % — a nižším mezi dělníky — 47 až 48 %) s vysokým počtem pracovníků poproduktivního věku (předpokládá se snížení z 9,6 % v roce 1980 na 8,5 % do roku 2000 při 40% podílu žen). Podíl žen je v jednotlivých výrobních oborech značně rozdílný a pohybuje se cca od 75 % v čokoládovných do 35 % v masném, cukrovarnickém a škrobárenském průmyslu a ve Strojbalu. Důchodci jsou ve větším počtu zaměstnávání zejména v oborech se sezónním charakterem výroby.

Zavádění výsledků vědeckotechnického rozvoje do praxe ovlivňuje změny ve struktuře pracovníků podle hlavních kategorií povolání. Rozhodující část tvoří dělníci (72,4 %) a THP (18,4 %), jejichž poměr je v jednotlivých oborech potravinářského průmyslu značně rozdílný. Růst THP, ke kterému došlo především v období 6. pětiletky, nebyl vždy adekvátním odrazem vývoje obsahu práce a nelze jej tedy v každém případě považovat za pozitivní jev. Přírůstek THP pracujících přímo ve výrobě je velmi pozvolný. Zvyšování technické a technologické úrovně výroby nepovede v zásadě ke změnám v podílech základních kategorií pracovníků (dělníků, THP, pomocného a obslužného personálu a ostatních hospodářských pracovníků) na celkových fondech pracovních sil. Zavádění progresivních forem organizace a řízení VĤJ a podniků by však mělo umožnit snížení počtu THP v řídicím aparátě a ušetřené pracovní síly přesunout do předvýrobních etap, v nichž spočívá těžiště výsledné efektivity produkce.

Dalším faktorem charakterizujícím strukturu pracovních sil je rozdělení kategorie dělníků podle základních druhů činností. V 6. pětiletce došlo k poklesu ve skupině výrobních dělníků o 4,4 % a k růstu dělníků všech ostatních kategorií, zejména však údržbářů a seřizovačů. V dalším období se nepočítá se snižováním podílu výrobních dělníků (zůstane zachován podíl 55,9 %), předpokládá se růst údržbových (z 13,6 na 14,5 %) a dopravních dělníků (z 12,6 na 12,9 %) a pokles ostatních dělníků (ze 17,9 na 16,7 %). V členění podle výrobních oborů dochází k některým odchylkám od zmíněného trendu, především pak ve vývoji kategorií výrobních a dopravních dělníků.

Územní rozmístění pracovních sil potravinářského průmyslu

Posledním důležitým problémem kvantitativní stránky pracovních sil je jejich racionální územní rozmístění. Z tohoto hlediska je pro rozvoj potravinářského průmyslu třeba sledovat především rozsah, strukturu a úroveň výsledků zemědělské výroby v jednotlivých krajích, které mají přímou vazbu na zpracovatelské kapacity potravinářského průmyslu. Dále pak je třeba vycházet ze stavu těchto zpracovatelských kapacit, daného technickou vybaveností práce a stupněm opotřebení základních výrobních prostředků, hlavně strojů a zařízení. Bylo však zjištěno, že i nově budované kapacity nesnižují výrazně potřebu pracovních sil a hypoteticky lze tvrdit, že výrazně nezlepšují ani ekonomickou efektivnost výrobních jednotek (Klaková a kol. 1983).

V neposlední řadě je nutno sledovat hospodářskou strukturu a disponibilní

fond pracovních sil v krajovém členění, utvářející nabídku pracovních příležitostí a poptávku po pracovnících. Především v tomto kontextu vystupuje do popředí problematika stabilizace pracovníků v potravinářském průmyslu s hlavními otázkami ekonomických podmínek práce (systém hmotné zainteresovanosti) a hlavních sociálních důsledků vývoje obsahu práce (kvalifikovanost práce, kvalifikace pracovníků a hospodaření s dosaženým kvalifikačním potenciálem; pracovní podmínky a pracovní prostředí), neboť těmito faktory je nejčastěji ovlivňována volba povolání i fluktuace pracovníků.

KVALIFIKACE — ZÁKLADNÍ KVALITATIVNÍ FAKTOR ROZŠÍŘENÉ REPRODUKCE PRACOVNÍCH SIL V POTRAVINÁŘSKÉM PRŮMYSLU

Realizace rozšíření reprodukce pracovních sil v potravinářském průmyslu je podmíněna zvyšováním úrovně kvalitativních ukazatelů, zejména kvalifikace, efektivního rozmístění a využití pracovníků. Základem rozhodování v tomto směru by měla být exaktní inventarizace pracovních míst ve všech sférách činností, jež by kromě kvantifikace obsahovala charakteristiku technicko-technologické úrovně a složitosti pracovních činností s objektivizovaným nárokem na kvalifikačně vzdělanostní úroveň pracovníka. Nutný kvalifikační předstih vzhledem k připravenosti přijímat inováce přinášené vědeckotechnickým rozvojem odůvodňuje kvalifikační rezervu, která by činila 3 % skutečné potřeby v příslušné vzdělanostní kategorii pracovníků.

Vývoj složitosti a kvalifikovanosti práce

V souvislosti se zaváděním výsledků vědeckotechnického rozvoje do výroby se mění charakter a obsah vykonávané práce. Kvalifikační struktury se pak týkají především změny v kvalifikační náročnosti práce, odrážející růst složitosti práce. Potravinářský průmysl lze charakterizovat dosti vysokým počtem pracovních míst plně automatizovaných, ale i nadprůměrným podílem míst s převážně ruční prací a bez zvláštních nároků na kvalifikaci. V této skutečnosti se odráží jednak rozpornost práce na dnešní úrovni vývoje výrobních sil, zároveň však také velmi diferencovaná úroveň materiálně technické základny potravinářského průmyslu, kde vedle sebe existují vysoce moderní a velmi zaostalé provozy.

Procesy mechanizace a automatizace výrobních provozů jsou nekomplexní a tempo obnovy výrobních fondů je poměrně nízké. Dokumentuje to relativní zpomalení tempa snižování podílu dělníků na ručních pracovních místech, velké rozdíly ve složitosti práce a kvalifikaci pracovníků obsluhujících stroje a zařízení, velké fyzické zatížení i nejkvalifikovanějších z této skupiny dělníků, existence profesí resp. pracovních funkcí s namáhavou ruční prací a výkonem nejjednodušších pracovních činností, vznik nových pracovních činností s malou obsažností práce, výskytem jednoduché a monotónní práce (Hudečková a kol. 1982).

Zvýšení kvalifikační náročnosti práce lze dokumentovat vývojem počtu funkčních míst podle požadavků na vzdělání (tab. I) a změnami v zařazení pracovních činností do kvalifikačních stupňů a tarifních tříd.

Z rozboru kvalifikačních katalogů dělnických povolání potravinářského průmyslu (z roku 1973 a navrhovaného v roce 1983) vyplývají tyto změny

I. Vývoj počtu funkčních míst podle požadavků na vzdělání (ČSSR)

Funkční místa s požadavkem vzdělání	1975	1980	Index 1980/1975
VŠ	7 017	8 393	1,196
ÚSO	20 930	24 119	1,152
vyučení	59 773	67 702	1,133

Pramen: Hudečková a kol. 1982

v kvalifikačních požadavcích na výkon práce v dělnických potravinářských povoláních:

— V roce 1983 je proti roku 1973 u osmi povolání zařazena část pracovních činností do IV. kvalifikačního stupně (8. a 9. tarifní třídy) a v těchto případech je kromě absolvování tříletého učebního oboru požadováno doplňující vzdělání pro zvýšení kvalifikace nebo získání úplného středního vzdělání jinou formou.

— V posledním desetiletí došlo k výraznému posunu v zařazení pracovních činností potravinářských povolání v krajních tarifních třídách (1.—3. a 8. až 9. třída). Zatímco v roce 1973 bylo z celkového počtu příkladů prací zařazeno 17,1 % do 1.—3. tarifní třídy a 14,4 % do 7. a 8. tarifní třídy, přičemž 9. třída nebyla obsazena vůbec, v roce 1983 není obsazena 1. třída, ve 2. a 3. třídě je zařazeno 11,8 % příkladů prací a v 7.—9. třídě 20 % z celkového počtu příkladů prací.

Vývoj kvalifikační struktury pracovníků potravinářského průmyslu

Kvalifikační struktura pracovníků potravinářského průmyslu je ve srovnání s celkem ekonomicky činné populace nízká, přestože její vývoj je charakte-

II. Struktura vzdělání pracovníků potravinářského průmyslu a celé ekonomicky aktivní populace v ČSSR

Kategorie vzdělání	Potravinářský průmysl ČSSR 1980	Ek. aktivní populace 1978
základní	49,4	27,6
vyučení	31,7	35,3
střední odborné	4,4	9,0
úplné středoškolské	11,5	21,6
vysokoškolské	3,0	6,5
celkem	100,0	100,0

ristický snižováním počtu i podílu pracovníků se základním vzděláním, stagnací počtu i podílu pracovníků se středním odborným a úplným středním všeobecným vzděláním a zvýšením počtu i podílu vyučených a pracovníků s úplným středním odborným a vysokoškolským vzděláním (tab. II).

Uskutečňování záměrů pronikání VTR do potravinářských výrobníh předpokládá růst kvalifikace pracovníků všech kategorií. Přes určité výkyvy vývoj v posledních letech tuto tendenci potvrzuje (tab. III).

Celkový poměr počtu pracovníků v ČSR a SSR je zhruba 2:1. V kategoriích vzdělání žádoucích pro rozvoj kvalifikační struktury činila v období 6. pětiletky relace přírůstků mezi ČSR a SSR 3:2, je tedy příznivější pro Slovensko, kde dokonce absolutní přírůstek vysokoškoláků převyšuje údaj za české kraje. Tato skutečnost je kromě jiného i důsledkem budování nových

III. Vývoj kvalifikace pracovníků v potravinářském průmyslu podle kategorií (ČSR bez pracovníků řízených KNV)

	Stav k 31. 12. 1978	Stav k 31. 12. 1982	Index 1982/78
Dělníci — potravinářský průmysl			
Počet celkem	96 855	97 723	1,009
Z toho vyučených ve 2—3letých oborech	33 327	37 066	1,112
Ve 4letých stud. oborech	48	153	3,187
SŠP	352	405	1,406
Počet kvalif. dělníků celkem	33 727	37 714	1,118
Podíl kvalif. dělníků z dělníků celkem	34,8	38,6	—
THP — potravinářský průmysl			
Počet celkem	27 424	27 685	1,009
Z toho se vzděláním základním	4 925	4 615	0,937
SO	6 099	4 842	0,794
ÚSV	1 615	1 488	0,921
ÚSO	11 660	12 813	1,099
VŠ	3 125	3 927	1,257
Počet THP s úplným střed. a vysokoškolským vzděláním	16 400	18 228	1,111
Podíl THP s úpln. střed. a VŠ vzděl. z THP celkem	59,8	65,8	—

Pramen: Klaková a kol. 1983

závodů potravinářského průmyslu s vyšším technickým vybavením práce a lepší bilancí pracovních sil, zejména mládeže, v SSR.

Hlavním zdrojem zvyšování kvalifikační úrovně pracovníků potravinářského průmyslu je nástup učňovského dorostu a absolventů denního studia středních odborných a vysokých škol. Tímto způsobem jsou řešeny základní úkoly — zvýšit podíl vyučených ze všech pracovníků (z 31,7 % v roce 1980 na 45,7 % v roce 1995) a v kategorii THP dosáhnout ve stejném období 16,7 % středoškoláků (vzdělání s maturitou) a 4,7 % vysokoškoláků ze všech pracovníků.

Až na malé výjimky jsou v současné době výchovně vzdělávací zařízení potravinářského průmyslu a školy s potravinářským zaměřením schopné zajistit požadovaný počet pracovníků všech stupňů kvalifikační úrovně s potřebnou potravinářskou specializací. Kapacity většinou překračují skutečný počet frekventantů, resp. jejich potřebu danou pracovními místy. Kromě vnitřních problémů (materiální, finanční a kádrové zajištění výchovně vzdělávacího procesu) zůstává nevyřešenou otázkou distribuce absolventů (zejména s vyšší kvalifikační úrovní) a jejich stabilizace v podnicích potravinářského průmyslu.

Přestože plán náboru učňovského dorostu a nástupu absolventů jednotlivých kvalifikačních stupňů je vcelku plněn (nábor v učebních a studijních oborech na 105,1 a 92,0 %, nástup absolventů SOŠ na 102,4 % a VŠ na 81,9 %), u středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných odborníků není plněn zejména u skupiny odborníků s potravinářským zaměřením. Pokud jde o plnění náboru učňovského dorostu, dochází k potížím zejména v těch výrobních oborech, které nemají vlastní učební obor a tudíž ani učební zařízení (škrobárny, mražírny a tabákový průmysl).

V potravinářském průmyslu je zaměstnána i značná část pracovníků s jinou kvalifikací (nepotravinářskou), jejichž potřeba stoupá, a počet nastupujících pracovníků není vždy dostatečný. V tomto smyslu lze hovořit o pracovnících s kvalifikací v oborech strojírenství, elektrotechniky a ekonomiky. S potížemi se setkáváme především při získávání absolventů všech kvalifikačních stupňů specializovaných v oboru elektrotechniky, v případě dělnických povolání i v oborech seřizování a strojírenství a u vysokoškoláků v oborech s ekonomickým zaměřením.

Z kvantitativního hlediska znamenají naznačené proporce žádoucího vývoje kvalifikační struktury zajistit průměrný roční nábor mládeže v počtu 4900 absolventů, z toho 3400 učňů, 1000 absolventů středních a 500 absolventů vysokých škol za předpokladu zmíněného snížení podílu pracovníků poproduktivního věku na 8,5 % v roce 1995.

V současné době je jako aktuální pocítována potřeba přehodnotit celý výchovně vzdělávací systém, tedy i profesní přípravu mládeže, a to ze dvou hlavních důvodů. První je dán náročností podmínek, které na pracovní sílu klade vědeckotechnický pokrok uplatňovaný ve výrobním procesu, druhý plyne ze skutečnosti, že zvyšování kvality vzdělání a tedy i kvality pracovní síly je považováno za jednu z možných a hlavních cest zintenzívnění ekonomického růstu v době, kdy jsou jeho extenzivní zdroje vyčerpány.

Tím se dostáváme k poslednímu problému, který se dělí na dvě základní otázky — péči o kvalifikační přípravu a hospodaření s kvalifikovanou pracovní silou.

V prvním případě jde zejména o práce na stanovení odborné složky vzdělání absolventů jednotlivých stupňů škol ve smyslu souladu učiva s potřebami praxe, což je v zájmu a kompetenci resortu. V souvislosti s tím se přetváří

i systém výchovy a vzdělávání dospělých pracovníků s cílem vyrovnat se se změnami kvalifikačními požadavky na výkon jednotlivých povolání.

V druhém případě jde o problematiku plnění předepsaného a využívání dosaženého vzdělání. U dělníků má neplnění požadavku vyučení dvě polohy — absolutní (výkon práce vyžadující vyučení pracovníkem se základním vzděláním) a relativní (záměna vyučení v oboru resp. v příbuzném oboru vyučením mimo obor).

Plnění požadavku vyučení v oboru, případně v příbuzném oboru u dělníků v % (ČSR):

1975 — 75,8	1990 — 95,2
1980 — 83,3	1995 — 100,0
1985 — 89,2	

V ČSR je situace příznivější než v SSR.

Zařazování dělnických profesí do IV. kvalifikačního stupně předpokládá splnění požadavku úplného středního vzdělání, což znamená nárůst dělníků s tímto stupněm vzdělání, dosahovaným vyučením s maturitou, absolvováním střední školy pro pracující nebo denním studiem na středních školách. Všeobecně však lze říci, že pro tyto dělníky není v provozech potravinářského průmyslu připraven dostatek pracovních míst. Pokud je tedy toto vzdělání požadováno, je třeba odpovídající pracovní místa vytvořit, přestože je nutno počítat s jistým kvalifikačním předstihem.

IV. Plnění požadovaného vzdělání u THP v % (ČSR)

Požadované vzdělání	1975	1980	1985	1990	1995
Odborníci celkem					
vysokoškolské	52,7	59,6	76,0	90,0	100,0
úplné střední odborné	70,3	73,3	80,6	87,6	94,6
Vedoucí pracovníci					
vysokoškolské	38,9	44,7	64,4	79,4	91,4
úplné střední odborné	64,4	69,8	82,8	91,8	100,0

Pramen: Klaková a kol. 1981

Vývoj kvalifikační struktury THP zachoval žádoucí směr a podíl středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných pracovníků se znatelně zvýšil. Pětina středoškoláků a osmina vysokoškoláků však nepracuje na odpovídajících funkčních místech. Tato místa jsou často obsazena pracovníky se vzděláním nižším a nehospodárné zacházení s kvalifikovanou pracovní silou může být zdrojem potíží ekonomického rázu. Neplnění kvalifikačních požadavků je zvláště zřetelné u vedoucích pracovníků (tab. IV).

Pokud chceme dosáhnout maximálního omezení zaměstnávání pracovníků se základním vzděláním a vyučením na místech THP, bylo by třeba učinit větší radikální zásahy do přirozeného vývoje jeho snižování.

DALŠÍ ASPEKTY PLÁNOVÁNÍ A ŘÍZENÍ SOCIÁLNÍHO ROZVOJE PRACOVNÍCH KOLEKTIVŮ

V návaznosti na úkoly a opatření v oblasti formování sociální struktury v podnicích potravinářského průmyslu a v oblasti odměňování je zapotřebí prohloubit celý systém programování a plánování sociálního rozvoje jako dalšího nezbytného článku zkvalitňování a stabilizace pracovních sil. Ve srovnání s jinými resorty je v současné době na péči o pracovníky v resortu zemědělství a výživy vynakládáno podstatně méně prostředků.

Za jeden z hlavních úkolů řízení a plánování sociálního rozvoje v potravinářském průmyslu je třeba považovat aktivní vytváření co nejlepších pracovních podmínek a ochranu pracovního prostředí. Lepší pracovní podmínky a prostředí jsou totiž vedle úrovně odměňování nejčastějším motivem odchodu pracovníků do jiných průmyslových odvětví. S ohledem na potřebnou stabilizaci pracovních sil je třeba řešit především tyto problémy:

a) Fyzická námaha, neuropsychická zátěž a monotónnost práce. Vývoj obsahových charakteristik práce směřoval ke značnému snížení fyzicky namáhavé práce (včetně manipulačních prací, a to hlavně u žen), přestože její podíl je stále vysoký, a ke vzestupu neropsychické zátěže dané mimo jiné zvýšením hmotné odpovědnosti a vysokým pracovním tempem. Zároveň se zvýšil i podíl jednostranné, monotónní práce, vykonávané ve nuceném pracovním tempu a v nucených pracovních polohách se značnou složkou statické zátěže.

b) Fyzikální podmínky pracovního prostředí. V mikroklimatu pracovišť byly objektivně zjištěny zejména tyto negativní prvky (v pořadí): nadměrná vlhkost, chlad (nebo horko) a časté střídání teplot (jako neoddělitelná součást technologie výroby a skladování), nadměrná hluknost (která se mechanizací částečně odstraňuje) a nedostatečné osvětlení. Tyto prvky pracovního prostředí jsou současně prožívány jako nepříznivé.

c) Technická, sociální a hygienická vybavenost pracovišť. Její zdokonalování za účelem zvýšení kulturnosti práce odůvodňuje vysoká morální a fyzická opotřebenost výrobních objektů potravinářského průmyslu. Nedostatečná úroveň ovlivňuje společenskou prestiž práce a profesní sebevědomí pracovníků.

d) Bezpečnost a ochrana zdraví při práci, snižování rizikovitosti práce, úrazovitosti a výskytu nemocí z povolání, zabezpečování pracovních a ochranných pomůcek. Potravinářský průmysl se vyznačuje vysokým průměrným procentem pracovní neschopnosti pro pracovní úrazy a jednou z nejvyšších pracovních neschopností pro nemoci (na 100 pracovníků potravinářského průmyslu připadá 4,72 pracovních úrazů, v dopravě 3,9, v hornictví 3,53).

e) Časové režimy práce. Jsou ovlivněny charakterem zpracovávaných surovin, sezónním charakterem některých výrobků a navíc sezónností nebo časovou variabilitou spotřeby některých potravin, nutností pravidelného zásobování potravinami, což vyžaduje nepřetržitý provoz výroby potravin a vyvolává potíže v období dovolených. Tyto momenty, charakteristické pro potravinářský průmysl, se projevují ve značném podílu přesčasové práce a nedostatečně vyřešených otázkách směnnosti.

Výsledky výzkumu naznačují, že v praxi výrobních podniků potravinářského průmyslu bude prospěšné prohloubit přípravu změn v práci a jejich podmínkách, vyplývajících pro pracovníky ze zavádění výsledků vědeckotechnického rozvoje do praxe, a také informovanost pracovníků o sociálních důsledcích těchto změn. K tomu je možno využít všech opatření, metodických postupů a pomůcek ke zlepšování a tvorbě pracovního prostředí potravinářských závodů (Šíma a kol. 1983).

ZÁVĚR

V souvislosti s náročnými úkoly výroby potravin je žádoucí rozšířená reprodukce pracovních sil, podmíněná rozvojem tzv. intenzifikačních faktorů, a to především kvality pracovních sil a jejich optimálního využití a zajištěním podmínek jejich dalšího rozvoje.

V rámci zabezpečení reprodukční potřeby pracovních sil je třeba řešit především otázky sezónnosti práce v potravinářském průmyslu a zajištění dostatečného počtu pracovníků v potřebných strukturách — podle skupin povolání, profesí, dosaženého vzdělání, věku a pohlaví se zřetelem k jejich optimálnímu teritoriálnímu rozmístění a racionálnímu využití.

Stále větší pozornost musí být věnována vývoji složitosti a kvalifikovanosti práce, úrovně kvalifikace pracovníků, kvalitě kvalifikační přípravy a využívání kvalifikačního potenciálu pracovních sil v potravinářském průmyslu.

V návaznosti na úkoly a opatření v oblasti formování struktury pracovníků a v oblasti odměňování je zapotřebí prohloubit celý systém programování a plánování sociálního rozvoje jako dalšího nezbytného článku zkvalitňování a stabilizace pracovních sil. V jeho rámci lze v potravinářském průmyslu považovat za prioritní aktivní vytváření co nejlepších pracovních podmínek a pracovního prostředí včetně bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a řešení časových režimů práce.

Literatura

HUDEČKOVÁ, H. a kol.: Vliv změny charakteru a obsahu práce na kvalifikační strukturu pracovních sil v potravinářském průmyslu. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVz 1982.

KLAKOVÁ, M. a kol.: Racionální hospodaření pracovní sil ve vazbě na územní rozmístění výroby a charakter výroby některých oborů potravinářského průmyslu. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVz 1983.

KLAKOVÁ, M. a kol.: Vliv rozvoje organizace a řízení potravinářského průmyslu na potřebu živé práce a strukturu pracovních sil v potravinářském průmyslu. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVz 1981.

ŠÍMA, J. a kol.: Vliv vědeckotechnického rozvoje na pracovní podmínky v zemědělství a v potravinářském průmyslu. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVz 1983.

Došlo dne 13. 9. 1984

HUDEČKOVÁ H., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážďená 6, 110 00 Praha 1

Aktuální problémy reprodukce pracovních sil v potravinářském průmyslu

Zeměd. Ekon., 31, 1985, č. 7, s. 635–644. — 4 tab., lit. 4, res. čes., rus., angl., něm.

potravinářský průmysl, pracovní síly, reprodukce, vzdělání, kvalifikace, rozvoj sociální, podmínky pracovní, výsledky výzkumu

Príspevek je soustředěn na hlavní problémy kvantitativní a kvalitativní stránky reprodukce pracovních sil v potravinářském průmyslu v období 1980–1995. Jednotlivé otázky jsou charakterizovány obsahovým zaměřením a číselnou dokumentací vývojových tendencí. Vzhledem k současným podmínkám realizace rozšířené reprodukce pracovních sil v potravinářském průmyslu nabývá na významu problematika kvalifikace, které je věnována zvláštní pozornost.

ГУДЕЧКОВА Г., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Длаждена 6, 110 00 Пбара 1

Актуальные проблемы репродукции рабочей силы в пищевой промышленности

Zeměd. Ekon., 31, 1985, № 7, с. 635–644. — 4 табл., лит. 4, чешск., русск., англ. нем.

пищевая промышленность, рабочая сила, репродукция, образование, квалификация, социальное развитие, условия труда, результаты разработок

V статье рассматриваются главные проблемы качественной и количественной сторон репродукции рабочей силы в пищевой промышленности в период 1980–95 гг. Отдельные вопросы содержат и цифровую документацию трендов. Ввиду действующих условий расширенного воспроизводства рабочей силы в пищевой промышленности первоочередной становится проблематика квалификации, которой уделяется особое внимание.

HUDEČKOVÁ H., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Dlážďená 6, 110 00 Praha 1

Topical Problems of Manpower Reproduction in the Food Industry

Zeměd. Ekon., 31, 1985, No. 7, pp. 635–644. — 4 tabs, refs 4, summaries in cs, ru, en, de

food industry, manpower, reproduction, education, qualification, social development, working conditions, results of research

The main problems of the quantitative and qualitative aspects of manpower reproduction in the food industry in 1980–1985 are analyzed in the study. The problems are characterized by the contents and numerical documentation of the developmental trends. The qualification problem is discussed with special attention, owing to the present conditions of the realization of extended reproduction of manpower in the food industry.

HUDEČKOVÁ H., Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Dlážďená 6, 110 00 Praha 1

Aktuelle Probleme der Arbeitskräftereproduktion in der Nahrungsgüterindustrie

Zeměd. Ekon., 31, 1985, Nr. 7, S. 635–644. — 4 Tab., Lit. 4, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Nahrungsgüterindustrie, Arbeitskräfte, Reproduktion, Bildung, Qualifikation, Sozialentwicklung, Arbeitsbedingungen, Forschungsergebnisse

Der Beitrag ist orientiert auf die Hauptprobleme der quantitativen und qualitativen Seite der Reproduktion der AK in der Nahrungsgüterindustrie im Zeitraum 1980–1995. Die einzelnen Probleme werden inhaltlich charakterisiert und mit Zahlenreihen die Entwicklungstendenzen dokumentiert. Unter den gegenwärtigen Bedingungen der erweiterten Reproduktion der AK in der Nahrungsgüterindustrie gewinnen die Probleme der Qualifikation an Bedeutung. Ihnen ist besondere Aufmerksamkeit gewidmet.

Adresa autorů:

Helena Hudečková, prom. soc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážďená 6, 110 00 Praha 1

Úkoly rozvoje potravinářského průmyslu jako odvětví, které zabezpečuje výživu lidu především z vlastních zdrojů, závisejí zejména v období omezených intenzifikačních vkladů na zvýšené účinnosti lidské práce. Jestliže má lidský činitel sehrát v této etapě rozhodující úlohu, je třeba zvýšit i účinnost celé soustavy hmotné zainteresovanosti, podpořit principy hmotné i nehmotné stimulace pracovníků včetně zlepšení jejich pracovních podmínek a tím přispět k žádoucí stabilizaci pracovních sil v potravinářském průmyslu.

Soustavu hmotné zainteresovanosti lze definovat jako zájem jednotlivých pracovníků, pracovních kolektivů a celých organizací na výsledcích práce a rozvoji výrobních sil. Jejím ekonomickým kritériem je plánovaná závislost podnikových důhodů, zdrojů a příjmů jednotlivých pracovníků na výrobních a hospodářských výsledcích. Hmotná zainteresovanost vyjadřuje tedy širší souvislosti než pouhá zainteresovanost na individuální mzdě, protože se týká vedle tvorby důhodů jednotlivých pracovníků i tvorby důhodů podniku. Proto je třeba věnovat stejnou pozornost hmotné zainteresovanosti osobní i podnikové, protože tvoří spolu jednotnou soustavu.

Situace v jednotlivých oborech potravinářského průmyslu potvrzuje skutečnost, že celkové počty pracovních sil i jejich kvalifikační struktura jsou ovlivněny nízkou úrovní průměrných výdělků, a zpětně zase nízká úroveň kvalifikace pracovníků v potravinářském průmyslu způsobuje mimo jiné i nižší průměrné výdělky v odvětví.

Při řešení problémů stabilizace pracovních sil v potravinářském průmyslu jde především o uplatnění takových principů hmotné zainteresovanosti, které by nejen účinně podpořily stabilizaci pracovních sil, ale které by současně motivovaly pracovníky k dosažení maximálního výkonu i kvality výroby.

TVORBA A UŽITÍ MZDOVÝCH PROSTŘEDKŮ

Při řešení problémů stabilizace pracovních sil v potravinářském průmyslu se ukazuje základní otázkou uplatnění takových principů hmotné zainteresovanosti, které by účinně podporovaly nejen vlastní stabilizaci pracovních sil, ale které by současně motivovaly pracovníky jednotlivých potravinářských oborů k maximálnímu výkonu i ke kvalitě výroby. Dlouhodobé analýzy v oblasti hmotné zainteresovanosti potvrzují, že odměňování v potravinářském

průmyslu neodpovídá složitosti, náročnosti a společenskému významu práce tohoto odvětví národního hospodářství.

Srovnání průměrných odměn v potravinářském průmyslu s úrovní průměrných odměn v průmyslu celkem představuje stále a trvale se zhoršující vzájemnou relaci v neprospěch potravinářského průmyslu. Jde o to, že i po zavedení racionalizace práce a mzdových soustav vykazují pracovníci potravinářského průmyslu celkově nepříznivou pozici z hlediska poskytovaných odměn.

Relace průměrné odměny pracovníků v potravinářském průmyslu proti průmyslu celkem (= 100 %) dosahuje v současné době pouze 90,3 % a v porovnání s rokem 1970 se disproporce prohloubila o více než 5 %. Přitom je třeba vzít ještě v úvahu, že pracovníci potravinářského průmyslu odpracují o polovinu více přesčasových hodin na pracovníka než pracovníci průmyslu celkem, a to zejména při zajišťování výroby všech sezónních a kampaňových oborů.

V těchto případech se zvyšuje podíl příplatků vyplacených ke mzdě za práci přesčas, což představuje v potravinářském průmyslu cca 5 % základních mezd, zatímco ve srovnatelném období v průmyslu celkem pouze asi 3,5 %.

Navíc je třeba připomenout, že potravinářský průmysl zaujímá třetí místo mezi průmyslovými odvětvími ve využívání fondu pracovní doby, což zase zpětně způsobuje, že pořadí potravinářského průmyslu mezi odvětvími je podle hodinových výdělků horší než podle výdělků měsíčních.

Trvalé zaostávání vývoje průměrných výdělků pracovníků potravinářského průmyslu za vývojem mezd pracovníků v jiných průmyslových odvětvích a v průmyslu celkem snižuje pracovní motivaci funkce mzdy v odvětví a je jednou z hlavních příčin mimořádně vysoké fluktuace pracovníků potravinářských oborů. Jde především o takové obory, v nichž charakter práce a celkové pracovní podmínky jsou ztížené a kde tyto nepříznivé podmínky nejsou dostatečně kompenzovány finančním zvýhodněním. Je jenom logické, že v takových případech pracovníci zvažují pracovní a finanční podmínky v jiných, přitažlivějších odvětvích a mají tendenci měnit zaměstnání. Nežádoucí fluktuace pracovníků potravinářského průmyslu byla v roce 1982 nejvyšší ze všech odvětví národního hospodářství a dosáhla 10,3 % proti 7,5 % v průmyslu celkem (Kadlec, Benešová a Klapková 1984).

Následkem nízké úrovně průměrných mezd v potravinářském průmyslu je v tomto odvětví i neúnosně vysoký stupeň feminizace (cca 49 % pracovníků potravinářského průmyslu tvoří ženy). Přitom je zcela jasné, že při vyšších průměrných odměnách by celou řadu prací, které dnes vykonávají ženy často v rozporu s předpisy o manipulaci s nadlimitními břemeny, vykonávali muži. V této souvislosti je třeba se zmínit i o koeficientu směnnosti, který má v potravinářském průmyslu klesající tendenci, zatímco v ostatním průmyslu se postupně zvyšuje.

Příčiny tohoto vývoje lze spatřovat ve dvou základních faktorech — ve způsobu společenského usměrňování tvorby mzdových prostředků v potravinářském průmyslu a ve způsobu jejich užití.

Zásady společenského usměrňování tvorby mzdových prostředků, aplikované v potravinářském průmyslu, jsou při tvorbě zdrojů na mzdy v některých oborech obtížně splnitelné vzhledem ke zpracovatelskému charakteru tohoto odvětví.

Tvorba použitelného objemu mzdových prostředků v potravinářském průmyslu je závislá, tak jako v celém průmyslu, na plnění rozhodujících a podmiňujících ukazatelů, daných závaznými principy celého systému. Na rozdíl od

některých dalších průmyslových odvětví, v nichž dané principy regulace tvorby mzdových prostředků mohou v pozitivním smyslu ovlivňovat motivaci organizace prostřednictvím podnikové hmotné zainteresovanosti k co nejlepším hospodářským výsledkům, naráží často snaha potravinářských organizací na celou řadu objektivních potíží, které znemožňují plnění požadovaných ukazatelů a tím i možnost vytvořit si dostatečné zdroje na mzdy. Jedná se především o plnění upravených vlastních výkonů a plnění ukazatele rentability, podle kterých se přepočítává základní i pobídková složka mzdy.

Charakter potravinářského průmyslu jako odvětví, které je závislé na dodávkách suroviny a v důsledku toho na všech povětrnostních vlivech působících na výsledky zemědělské prvovýroby způsobuje, že plnění ukazatele upravených vlastních výkonů je často velmi rozdílné. Evidentně se však potvrdila skutečnost, že pokud mají potravinářské obory zajištěn plynulý přísun suroviny určené ke zpracování, jsou výkony nejen plněny, ale i překračovány. Znamená to zajištění zdrojů na základní mzdy.

Jiná je ovšem situace, kdy v důsledku nezajištěné suroviny není splněn objem plánované výroby. V takovém případě to znamená, že nejsou splněny rozhodující ukazatele pro použitelné mzdové prostředky organizace, není vytvořena příslušná úroveň zisku pro možnost tvorby pobídkové složky mezd. Aby tento stav nepostihoval tvrdě ty výrobní organizace, které neplní plán objemu upravených vlastních výkonů v důsledku skutečně objektivních příčin, využívají obory potravinářského průmyslu možnosti objektivizovat plnění rozhodujících ukazatelů, což umožňuje i finanční zajištění organizace. Jde však pouze o základní krytí mzdových nákladů, takže některé obory znovu zaostávají při tvorbě vyšších objemů použitelných mzdových prostředků.

Rozhodující úlohu při realizaci záměrů potravinářských oborů zvýšit si prostřednictvím soustavy usměrňování tvorby mzdových prostředků své zdroje pro odměňování má reálně postavený plán ve všech svých vazbách. Jde o vzájemnou provázanost takových opatření, která zajišťují nejen plynulou dodávku základních surovin ke zpracování, ale v návaznosti na to i plánované dodávky produkce do tržních fondů. K tomu musí sloužit rozpracovaný a koordinovaný plán ve všech člancích propojení ve spolupráci se zemědělskou prvovýrobou i s organizacemi obchodu, včetně státní komise pro zásobování obyvatelstva. Vývoj v poslední době ukazuje totiž na problémy, které potravinářským organizacím vznikají neplněním ukazatele dodávek do tržních fondů nikoliv pro nevyrobenou, ale pro neodebranou produkci, což v soustavě usměrňování tvorby mzdových prostředků představuje nevytvoření dostatečných zdrojů především pro pobídkovou složku mezd.

Celkový problém systému usměrňování tvorby mzdových prostředků je především v jeho složitosti a často i nepřehlednosti. Proto již byla zrušena řada připočítatelných a odpočítatelných položek, které vlastní regulaci ovlivňovaly jen v malé, někdy i zanedbatelné míře. Protože plnění plánu a konečný výsledek se dá vzhledem k charakteru potravinářského průmyslu těžko dopředu odhadnout a tím méně mnohdy ovlivnit, mohou výrobní hospodářské jednotky na případné odchylky reagovat až dodatečně. Toto vědomí vede často ke snaze udržet absolutní úroveň mzdových prostředků pro případ nepříznivého hospodářského roku, a z tohoto důvodu je i čerpání mzdových prostředků někdy velmi problematické.

V průběhu uplatňování systému regulace tvorby mzdových prostředků se v potravinářském průmyslu vyskytují některé tendence, které nejsou v souladu s očekávanými záměry. Především jde o takovou situaci, kdy mnohé obory mají

prostředky na základní mzdy vytvořeny, protože plán výkonů je překročen, ale vzhledem k přepočtu objemu použitelných mzdových prostředků (do 104 resp. 105 % plnění) se nedají vytvořené zdroje použít. Je to v rozporu s předpokládanou motivací k vyššímu výkonu.

Prostředky z relativní úspory jsou předávány do fondu odměn. Větší zainteresovanost na výsledcích práce však brání nedostatečně vypracované metodické pokyny, které by dovedly prosazení principů hmotné zainteresovanosti až na jednotlivé pracovní kolektivy i jednotlivce.

Při uplatňování zásad usměrňování tvorby mzdových prostředků nejsou všude stejné preference. Potravinářský průmysl stále doplácí na zvýhodnění některých jiných odvětví. Systém tvorby mzdových prostředků se vzhledem ke specifickým podmínkám výroby potravin dá jen obtížně bez výhrad aplikovat pro potravinářský průmysl. Existuje zde řada výrobků různého druhu a použití a někdy je třeba zdůvodnit, proč v rámci společenské objednávky není možné vždy naplnit plánovanou úroveň zisku. Mohlo by se totiž stát, že by se výroba zdrážela přijmout výrobky nerentabilní povahy.

Možnosti jak využít pravidel regulace ke zvětšení objemu použitelných mzdových prostředků prostřednictvím připočitatelných částek za jakost jsou do určité míry omezené. Jde o to, že ztráty z nekvalitní výroby jsou způsobeny mnohdy nekvalitní surovinou určenou ke zpracování, a navíc problém obalových materiálů, často nevyhovujících pro výrobek I. jakosti, oslabuje dobrou snahu potravinářských oborů.

Jako důvod nižšího tempa vlastního nárůstu průměrných mezd v potravinářském průmyslu ve srovnání s průmyslem celkem se uvádí, že produkce v potravinářském průmyslu roste pomaleji než produkce průmyslu celkem (proti roku 1970 průmyslová výroba v roce 1983 173,8 %, výroba potravin 144,1 % — Benešová, Klapková a Saivanský 1984). S tím souvisí i nižší tempo růstu produktivity práce v potravinářském průmyslu v hodnotě hrubé výroby na pracovníka.

Tento důvod pro zpomalování nárůstu mezd v potravinářském průmyslu je však málo přesvědčivý vzhledem k bezprostřední závislosti potravinářského průmyslu na dodávkách surovin ze zemědělství. Tyto dodávky, které jsou značně variabilní co do množství, jakosti i času, významně ovlivňují hodnotu hrubé produkce, protože z celkových nákladů v potravinářském průmyslu připadá 84 % na materiál a energii, 10 % na odpisy základních prostředků a na ostatní náklady a pouze 6 % na mzdy a odměny. Protože v průmyslu celkem je podíl mezd na nákladech asi dvojnásobný, je vliv živé práce na hodnotu hrubé produkce a tím i na vývoj produktivity práce vyjádřené v hodnotě hrubé produkce na pracovníka značně omezen.

I přes značné problémy při zajišťování surovinové základny se potravinářskému průmyslu jako celku dosud dařilo zachovávat žádaný předstih růstu produktivity práce před růstem mezd. Na 1 % růstu produktivity práce se mzdy zvyšovaly o 0,9 %. Avšak počet oborů, kde tomu tak nebylo, se v 7. pětiletce ve srovnání s 6. pětiletkou zvýšil, přestože došlo v obou pětiletkách k minimálnímu nárůstu mezd.

Z hlediska vlastního užití mzdových prostředků je situace v potravinářském průmyslu neuspokojivá. Při racionalizaci práce a mzdových soustav byla potravinářskému průmyslu přiznána nejnížší průměrná tarifní stupnice. Pokud došlo v průběhu 6. pětiletky a začátkem 7. pětiletky k některým dodatečným úpravám, týkaly se potravinářského průmyslu jen v menší míře a ke zlepšení postavení potravinářského průmyslu nepřispěly.

Priznání tarifní stupnice bylo výsledkem hodnocení mimokvalifikačních faktorů, vyjadřujících rozdíly v pracovním prostředí a společensko-sociálních podmínkách práce. Do určité míry se v nich odrážejí i rozdíly v současném chápání diferencovaného společenského významu daného odvětví. Praxe soustavně poukazuje na skutečnost, že při přípravách racionalizace práce a mzdových soustav nebyly mimokvalifikační faktory v potravinářském průmyslu adekvátně paritně hodnoceny a že by bylo třeba některé činnosti přehodnotit.

Téměř dvojnásobný vliv na průměrnou mzdu má ve srovnání s tarifními stupnicemi kvalifikační třída. Avšak i z tohoto hlediska se potravinářský průmysl pohybuje mezi průmyslovými odvětvími na místě s nejnižší průměrnou kvalifikační třídou (4,61). Ze součiny nejnižší průměrné tarifní stupnice a nejnižší průměrné kvalifikační třídy vyplynul pro potravinářský průmysl i nejnižší hodinový tarif. Pokud potravinářský průmysl předstihuje v průměrné mzdě lehký průmysl, je to způsobeno nadprůměrným stupněm využívání fondu pracovní doby a nejvyšším rozsahem práce přesčas, o sobotách, nedělích a svátcích.

Základním předpokladem ke změně dosavadního vývoje průměrných mezd v potravinářském průmyslu je zvýšení meziročního nárůstu průměrných mezd. Pokud bude v potravinářském průmyslu určován relativně nejnižší meziroční nárůst mezd ve srovnání s ostatními odvětvími, budou se rozdíly mezi průměrem mezd v potravinářském průmyslu a v průmyslu celkem nadále zvětšovat.

Omezený meziroční nárůst mezd je jedním z hlavních důvodů, proč se v potravinářském průmyslu zpožďuje zavádění některých mzdových opatření a proč se zároveň líknavě prosazují progresivní formy odměňování. Na osobní ohodnocení připadá v potravinářském průmyslu jeden z nejnižších podílů (0,8 % tarifních mezd proti 3,3 % v průmyslu celkem).

Z hlediska postavení potravinářského průmyslu vůči ostatním odvětvím a zejména vůči průmyslu celkem je soustava příplatků ke mzdě málo významná, protože rozdíly v podílech příplatků na tarifních mzdách jsou malé (7,3 % v potravinářském průmyslu proti 7,8 % v průmyslu celkem). Důležitá je však především jejich struktura, způsob používání a rozsah jednotlivých druhů, neboť ovlivňují nejen výši mezd, ale také spokojenost s prací a tím i fluktuaci pracovníků.

Malé rozdíly mezi odvětvími shledáváme i ve výši náhrad mzdy, z nichž dvě třetiny připadají na náhrady mezd za dovolenou a připadá na ně 7,8 až 10,1 % tarifní mzdy. Je pozoruhodné, že v potravinářském průmyslu připadá na náhrady mezd nejnižší podíl tarifní mzdy vůbec, což přispívá k tomu, že i celkové průměrné mzdy v potravinářském průmyslu patří mezi nejnižší.

V současné době hledají nadřízené řídicí orgány cesty k účinnému posílení celé soustavy hmotné zainteresovanosti jako základního stabilizačního faktoru v potravinářském průmyslu.

V oblasti usměrňování tvorby mzdových prostředků jde především o to, aby tato soustava využívala všech stimulů k posílení motivační funkce podnikové hmotné zainteresovanosti a podporovala žádoucí socialistické podnikání. Jestliže jde o zlepšení celkové úrovně odměňování v potravinářském průmyslu, je nutné mimo priznaný meziroční nárůst mezd hledat rezervy mzdových prostředků především ve vlastních vytvořených zdrojích. Tomu má soustava usměrňování tvorby mzdových prostředků napomáhat. Je nutné vycházet z pozitivních jevů jejího fungování a odstranit nežádoucí a zbytečně zatěžující prvky. Celou soustavu je třeba zjednodušit regulací přes upravené vlastní výkony a snížit počet podmiňujících ukazatelů.

Jako zvlášť stimulující prvek je třeba v potravinářském průmyslu důsledně uplatňovat hmotnou zainteresovanost na jakosti. Vzhledem k podmínkám výroby potravinářského průmyslu a ve snaze zajistit pro všechny potravinářské obory přibližně stejné výchozí podmínky pro přepočet použitelného objemu mzdových prostředků bude třeba i nadále umožnit objektivizovat rozhodující ukazatele regulace. Jedna z možností Souboru opatření ke zvýšení vlastních zdrojů na mzdy je ve využití vstřícného plánování, i když na druhé straně právě potravinářský průmysl má tyto možnosti značně omezené (variabilní přísun suroviny, který často způsobuje skluz ve výrobě).

V oblasti užití vytvořených zdrojů na mzdy je třeba se zaměřit na všechny faktory, které podporují stabilizaci pracovníků a zároveň důsledně prosazují odměňování pracovníků podle jejich zásluh.

Znamená to především celou řadu opatření v uplatňování mzdových forem a ve využívání daných mzdových předpisů. Jde především o to, aby byly centrálně stanoveny tarifní stupnice, které by odpovídaly reálnému stavu výrobních podmínek jednotlivých potravinářských oborů. Současně se předpokládá, že tarifní mzdy zajistí, aby zařazení činností bylo odpovídající z hlediska společenského významu i složitosti a náročnosti práce v potravinářském průmyslu.

V souvislosti s tím je nutno novelizovat příslušné kvalifikační katalogy a příplatky ke mzdě vyplývající ze zákoníku práce jako vyjádření společenského ocenění práce a v přímé návaznosti na probíhající vědeckotechnický rozvoj. Operativní a pružné uplatňování vhodných mzdových forem je podmíněno výrazným posílením pravomoci i odpovědnosti hospodářské sféry za jejich volbu. Zvýšená pravomoc podniků se předpokládá rovněž i v uplatňování mzdových forem pobídkové složky mezd.

Má-li potravinářský průmysl plnit svoje důležité úkoly v zajištění potravin pro obyvatelstvo, je nezbytné, aby i v tomto odvětví byla uplatněna některá mzdová zvýhodnění. Ze situace některých potravinářských oborů vyplývá nutnost mzdově zvýhodnit pracovníky organizací s náročnou a progresivní technologií v těch oblastech, kde je ztížený nábor pracovních sil, a současně mzdově zvýhodnit i pracovníky v sedmidenních provozních režimech, např. v mlékárenském a pekárenském průmyslu a při zásobování potravinami.

Pro zamezení neúměrně vysoké fluktuace se počítá s možností poskytovat pracovníkům potravinářského průmyslu ve velkých průmyslových aglomeracích peněžní částky ve formě stabilizační odměny.

Všechna opatření, která by vedla k zlepšení celkové úrovně odměňování v potravinářském průmyslu, je třeba prosazovat do praxe důsledně, protože jen tak lze posílit požadovaný princip zásluhovosti a prohloubení diferenciace v souvislosti s pružnějším uplatňováním mechanismu hodnocení a vlastního hmotného ocenění práce.

SOUHRN

Pro zajištění plánovaných cílů v rozvoji potravinářského průmyslu je třeba zajistit stabilizaci pracovních sil v potřebné kvalifikační i početní struktuře. K tomu musí sloužit propracovaná soustava hmotné zainteresovanosti, která vystupuje nejen jako základní faktor stabilizace pracovních sil, ale i jako základní stimul dalšího rozvoje celého odvětví.

V celém systému tvorby a užití mzdových prostředků v potravinářském

průmyslu jde především o využití současných mzdových předpisů i zásad společenského usměrňování tvorby mzdových prostředků k maximální podpoře principu zásluhovosti osobní i podnikové. Je nutno vycházet z pozitivních jevů fungování soustavy hmotné zainteresovanosti a postupně odstraňovat všechny negativní vlivy, které se v průběhu jejího uplatňování vyskytují. Je třeba postupně odstranit všechna protimotivační opatření a nahradit je takovými stimuly, které by se ve svém důsledku projevily jako maximální efekt v činnosti organizací potravinářského průmyslu a tím i jako přínos pro celé národní hospodářství.

Literatura

- BENEŠOVÁ, H. — KLAPKOVÁ, H. — SÁIVANSKÝ, I.: Návrhy na zvýšení účinnosti nástrojů hmotné a nehmotné stimulace k pracovnímu výkonu v potravinářském průmyslu v 8. pětiletce. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1984.
- KADLEC, J. — BENEŠOVÁ, H. — KLAPKOVÁ, H.: Diferenciace forem hmotné a nehmotné stimulace ve specifických podmínkách vybraných výrobních hospodářských jednotek potravinářského průmyslu. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1984.

Došlo dne 13. 9. 1984

KLAPKOVÁ H., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Tvorba a užití mzdových prostředků v soustavě hmotné zainteresovanosti potravinářského průmyslu

Zeměd. Ekon., 31, 1985, č. 7, s. 645—652. — lit. 2, res. čes., rus., angl., něm.

potravinářský průmysl, pracovní síly, zainteresovanost hmotná, prostředky mzdové, odměňování, výsledky výzkumu

Článek se zabývá problémy v uplatňování zásad hmotné zainteresovanosti ve specifických podmínkách potravinářského průmyslu. Upozorňuje na některé nedostatky v tvorbě mzdových prostředků i v jejich vlastním užití. Vychází ze skutečnosti, že soustava osobní i podnikové hmotné zainteresovanosti působí v podmínkách potravinářského průmyslu jako jeden z hlavních faktorů rozvoje celého odvětví, pokud je dostatečně motivující. Proto je cílem hospodářských řídicích orgánů i pracovníků v ekonomické teorii tuto soustavu zkvalitnit a zvýšit její ekonomickou účinnost.

КЛАПКОВА Г., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Манесова 75, 120 58 Прага 2

Образование и расходование средств на зарплаты в системе материальной заинтересованности в пищевой промышленности

Zeměd. Ekon., 31, 1985, № 7, с. 645—652. — лит. 2, рез. чешск., русск., англ., нем.

пищевая промышленность, рабочая сила, материальная заинтересованность, средства на зарплату, вознаграждение, результаты разработок

В статье рассматриваются проблемы в области правил материальной заинтересованности в специфических условиях пищевой промышленности. Указаны некоторые недостатки в образовании средств на зарплаты и в их расходовании. Данные исходят из факта, что система личной и хозяйственной материальной заинтересованности действует в данных условиях как один из главных факторов развития всей отрасли, если мотивировка достаточна сильная. Вот почему цель хозяйственных руководящих органов и работников экономической теории является улучшение этой системы, повышение ее экономической действенности.

KLAPKOVÁ H., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Formation and Use of the Wage Fund in the Material-Interest System of the Food Industry

Zeměd. Ekon., 31, 1985, No. 7, pp. 645—652. — refs 2, summaries in cs, ru, en, de

food industry, manpower, material interest, wage fund, remuneration, results of research

The problems associated with the application of the principles of material interest are discussed, as arising under the specific conditions of the food industry. Attention is drawn to some drawbacks in the formation of the wage fund and in its use. Under the conditions of the food industry, the system of personal and enterprise material interest acts as one of the main factors of the development of the industry as a whole, if its motivating effectiveness is high enough. This is the reason why managerial staff and economic theoreticians try to improve this system and to increase its economic effectiveness.

KLAPKOVÁ H., Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Schaffung und Nutzung der Lohnmittel im System der materiellen Interessiertheit in der Nahrungsgüterindustrie

Zeměd. Ekon., 31, 1985, Nr. 7, S. 645—652. — Lit. 2, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Nahrungsgüterindustrie, Arbeitskräfte, materielle Interessiertheit, Lohnmittel, Vergütung, Forschungsergebnisse

Die Arbeit befaßt sich mit Problemen der Anwendung der Grundsätze der materiellen Interessiertheit unter den spezifischen Bedingungen der Nahrungsgüterindustrie. Sie zeigt einige Mängel bei der Schaffung der Lohnmittel auf sowie bei deren eigentlicher Nutzung. Ausgehend davon, daß das System der individuellen und der betrieblichen materiellen Interessiertheit unter den Bedingungen der Nahrungsgüterindustrie als einer der Hauptfaktoren für die Entwicklung des gesamten Zweiges wirkt, sofern es genügend motivierend ist. Darum ist es Ziel der wirtschaftsleitenden Organe und auch der in der ökonomischen Theorie Tätigen, dieses System zu vervollkommen und seine ökonomische Wirksamkeit zu erhöhen.

Adresa autorů:

Ing. Hana Klapková, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Úroveň a výkonnost zemědělství představuje v poslední době uznávaný prioritní faktor intenzifikace ekonomiky nejen v ČSSR, ale i v ostatních státech RVHP. K úkolu zajistit v absolutním měřítku maximální soběstačnost v potravinách jako strategické surovině ale nelze zároveň přistupovat s vědomím, že to bude „za každou cenu“. I pro zemědělství platí nekompromisní požadavky na efektivní využívání výrobních sil, zvyšování produktivity práce a celého zhodnocovacího procesu. Zcela zřejmá je i změna posuzování efektivnosti našeho národního hospodářství, která je dnes šířeji chápána v kontextu ekonomiky světové a vazbách k ní jako vnějšímu podstatnému prostředí. V odvětví zemědělství vznikly v této souvislosti mimo jiné i požadavky na srovnání vkladu živé práce a počtu pracovníků v našem a zahraničním zemědělství ve vztahu k produkčním ukazatelům, intenzitě výroby, soběstačnosti ve výrobě potravin atd.

Srovnání dosažené úrovně těchto ukazatelů v odvětví zemědělství ČSSR a hospodářsky vyspělých států by mělo představovat užitečnou orientační pomůcku v oblasti analýzy minulé, ale zejména prognózované reprodukce pracovních sil v zemědělství a prognózy substitučního procesu. Při pokusech o realizaci tohoto záměru se však objevuje řada především metodických problémů, bez jejichž řešení nelze očekávat objektivní a nezkreslené výsledky.

ANALÝZA SOUČASNÝCH ZDROJŮ INFORMACÍ

Jediným v současné době použitelným a běžně dostupným zdrojem informací o pracovních silách ve světovém zemědělství jsou statistické přehledy Organizace pro zemědělství a výživu při OSN (FAO), a to zejména údaje o procentním podílu osob ekonomicky činných v zemědělství jednotlivých států. Z komparačně vhodných sledovaných ukazatelů je třeba zdůraznit zejména výměru orné půdy a půdy pod trvalými plodinami na 1 osobu ekonomicky činnou v zemědělství. Z našeho hlediska jsou velmi zajímavé údaje o počtu traktorů na 1000 ha orné půdy, které by měly charakterizovat stupeň mechanizace v zemědělství, ovlivňující spotřebu živé práce. Pro toto srovnání byly použity údaje vydané v roce 1983, zahrnující vývoj v letech 1975, 1980 a 1981 a průměr za období 1971–1980.

Ze srovnání vyplývá, že podíl osob ekonomicky činných v zemědělství ČSSR z celkového počtu ekonomicky činných obyvatel (tab. I), který činil v roce 1975 13,2 %, v roce 1980 10,3 % a v roce 1981 poklesl na 9,8 %, je

I. Procentní podíl osob ekonomicky činných v zemědělství (ze všech ekonomicky činných)

Země	Ø 1971—80	1975	1980	1981	Tempo růstu 80/71
Svět celkem	48,1	48,3	45,3	44,7	-1,2
Kanada	6,3	6,5	5,9	4,8	-4,7
USA	2,7	2,8	2,1	2,1	-5,6
Evropa celkem	17,6	17,8	15,2	14,7	-9,0
Rakousko	11,5	11,7	9,1	8,7	-4,6
Belgie — Lux.	3,8	3,9	3,1	2,9	-4,3
BLR	39,2	39,7	33,3	32,0	-3,5
Dánsko	8,7	8,8	7,0	6,7	-4,4
Francie	10,7	10,9	8,6	8,2	-4,3
NDR	11,0	11,1	9,5	9,3	-2,9
NSR	5,4	5,5	4,0	3,8	-5,6
MLR	19,5	19,9	15,7	14,9	-4,5
Nizozemí	6,5	6,6	5,4	5,1	-4,3
PLR	34,2	34,5	30,4	29,5	-2,5
RSR	51,2	51,6	47,2	46,3	-1,7
Anglie	2,3	2,4	2,0	1,9	-3,2
SSSR	20,1	20,5	16,4	15,8	-4,2
ČSSR	13,0	13,2	10,3	9,8	-4,8

v uvedených letech nižší než evropský průměr (v roce 1981 14,7 %). Vyšší podíl pracovníků v zemědělství z celkového počtu ekonomicky činných obyvatel vykazuje pouze BLR (v roce 1981 32 %), RSR (v roce 1981 15,8 %) a MLR (v roce 1981 14,9 %). Ze srovnatelných kapitalistických států vykazuje Rakousko v roce 1981 8,7 % pracovníků v zemědělství, Francie 8,2 % a Holandsko 5,1 %. K největšímu úbytku obyvatelstva ekonomicky činného v evropském zemědělství v letech 1971—1980 došlo v ČSR ve výši 4,8 %, zatímco průměrný evropský úbytek činil 3 %. Extrémně nízké hodnoty podílu obyvatel ekonomicky činných v zemědělství z celkového počtu ekonomicky činných vykazují některé kapitalistické státy, především USA (v roce 1981 pouze 2,1 %), Anglie (1,9 %), Belgie (2,9 %), NSR (3,8 %) a Kanada (4,8 %).

Výměrou orné půdy a půdy pod trvalými plodinami na 1 osobu ekonomicky činnou v zemědělství v roce 1980 (tab. II) se hodnotou 6,6 ha řadí ČSSR nad evropský průměr (4,3 ha). Vyšší poměr vykazuje pouze Dánsko (15,3 ha), Anglie (13,3 ha), SSSR (10,5 ha), Francie (9,4 ha) a Belgie (7,2 ha). Naopak extrémně nízké hodnoty uvádějí RSR (1,8 ha), PLR (2,5 ha), BLR

II. Orná půda pod trvalými plodinami*) na jednu osobu ekonomicky činnou v zemědělství

Země	Ø 1971—80	1975	1980	1981	Tempo růstu 80/71
Svět celkem	1,8	1,8	—	1,8	—0,2
Kanada	72,6	70,6	85,1	—	3,7
USA	73,6	71,6	85,5	—	3,6
Evropa celkem	3,9	3,8	4,3	—	2,1
Rakousko	4,5	4,2	5,4	5,6	3,8
Belgie — Lux.	6,0	5,9	7,2	—	3,4
BLR	2,3	2,3	2,7	—	2,4
Dánsko	12,9	12,5	15,3	—	3,9
Francie	8,0	7,8	9,4	—	3,6
NDR	5,3	5,2	6,0	—	3,4
NSR	5,1	4,9	6,4	—	5,0
MLR	5,9	5,3	6,5	6,8	3,6
Nizozemí	2,3	2,5	2,9	3,0	3,6
PLR	2,4	2,4	2,5	—	0,7
RSR	1,7	1,7	1,8	—	1,0
Anglie	11,7	11,3	13,3	—	2,8
SSSR	9,2	8,9	10,5	—	2,8
ČSSR	5,5	5,3	6,6	—	3,8

*) Půdou pod trvalými plodinami se rozumí plocha trvalých kultur s výjimkou luk a pastvin; v našich podmínkách by to byla plocha ovocných sadů, vinic a chmelnic. Půda pro intenzivní pěstování těchto plodin je zahrnuta do orné půdy (mezinárodní statistika tuto kategorii samostatně nesleduje).

(2,7 ha) a Holandsko (2,9 ha). USA a Kanada vykazují přes 85 ha na 1 osobu ekonomicky činnou v zemědělství.

Počet traktorů na 1000 ha orné půdy a půdy pod trvalými plodinami (tab. III) dosáhl v ČSSR v roce 1975 27,03, v roce 1980 poklesl na 26,44 a průměr za období 1971—1980 činil 26,5. Je tedy výrazně nižší než evropský průměr, který v roce 1975 činil 50,72 traktorů na 1000 ha, v roce 1980 dosáhl 59,96 a průměr za období 1971 až 1980 byl 51,59. V roce 1980 zaostávala ČSSR v relativním počtu traktorů na 1000 ha z. p. za všemi evropskými kapitalistickými státy (Anglie 230,45; Nizozemí 206,74; NSR 195,24; Rakousko 191,44; Belgie 131,98; Francie 80,66; Dánsko 71,40), ale také za PLR (41,56) a NDR (28,71). Za ČSSR zaostávají pouze RSR (13,97), SSSR (11,04) a MLR (10,40). Vezmeme-li ale v úvahu údaje za USA (v roce 1980 25,5 traktorů) a Kanady

III. Počet traktorů na 1000 ha orné půdy a půdy pod trvalými plodinami*)

Země	Ø 1971—80	1975	1980	1981	Tempo růstu 80/71
Svět celkem	13,7	12,90	14,66	.	2,77
Kanada	14,39	14,43	15,22	.	0,71
USA	25,89	26,08	25,05	.	-0,66
Evropa celkem	51,59	50,72	59,96	.	3,40
Rakousko	178,21	180,24	191,44	.	2,35
Belgie — Lux.	119,66	116,13	131,98	.	2,48
BLR	14,21	14,90	14,82	.	2,22
Dánsko	69,27	69,55	71,40	.	1,23
Francie	72,98	71,91	80,66	.	1,47
NDR	28,75	28,35	28,71	.	-0,98
NSR	189,84	188,16	195,24	.	0,69
MLR	11,18	11,31	10,40	.	-1,40
Nizozemí	186,80	186,12	206,74	.	2,27
PLR	28,12	26,60	41,56	.	10,78
RSR	12,14	11,38	13,97	.	3,08
Anglie	211,35	212,35	230,45	.	1,85
SSSR	10,09	10,05	11,04	.	2,66
ČSSR	26,54	27,03	26,44	.	0,16

*) Půdou pod trvalými plodinami se rozumí plocha trvalých kultur s výjimkou trvalých luk a pastvin), v našich podmínkách by to byla plocha ovocných sadů, vinic a chmelnic. Půda pro intenzivní pěstování těchto plodin je zahrnuta do orné půdy (mezinárodní statistika tuto kategorii samostatně nesleduje).

(15,22) s jejich uznávaně špičkovou úrovní mechanizace zemědělství, dojdeme k závěru, že samotný počet traktorů bez uvedení jejich výkonové struktury není schopen charakterizovat skutečnou úroveň mechanizace zemědělství.

Komentovat uvedená srovnání izolovaně, bez znalosti a uvedení dalších podstatných souvislostí, nutně vede k deformovaným a tudíž nepřesným závěrům.

Je zřejmé, a ostatní obdobné analýzy z jiných odvětví to potvrzují, že československé zemědělství, přes nesporné a z historického hlediska vysoce progresivní výsledky, má proti ostatním zemědělsky vyspělým zemím řadu rezerv, zejména v účinnosti vkládané živé práce, ve stupni a struktuře mechanizace, v organizaci výrobně technické základny a zejména ve stupni využití jejich potenciálních schopností — tedy obecně řečeno v míře využití disponibilních výrobních sil.

Na druhé straně je nutno zdůraznit, že údaje o pracovnících ekonomicky činných v zemědělství předních kapitalistických zemí jsou získávány na základě zcela jiných metodických přístupů, než jaké jsou známy u nás. Vede k tomu řada zcela zásadních důvodů.

1. Kromě některých výjimek, jako např. v Izraeli, kde téměř 80 % půdy je ve státním vlastnictví a půda je pronajímána zemědělským komunitám, v absolutní většině kapitalistických zemí přetrvává soukromé vlastnictví zemědělských výrobních prostředků ve formě rodinných farem. Objevují se sice tendence sdružovat v zájmu efektivnosti zemědělské výroby výrobní prostředky více soukromých zemědělců do družstev (např. v NSR až 500 ha), ale na zcela odlišném základě. Tato družstva totiž nejsou předmětem nějakého centrálního plánování, nýbrž jsou pouze usměrňována nástroji ekonomického řízení, jako např. cenovou politikou, systémem dotací apod.

2. K statistickému vykazování relativního počtu pracovníků v zemědělství vyspělých kapitalistických zemí je nutno podotknout, že v jejich počtu jsou zahrnuti pouze vlastní pracovníci farem, u nás nazývaní „přímí výrobní pracovníci“, i když ve skutečnosti často fungují pouze jako majitelé výrobních prostředků a nikoli jako vykonavatelé prací. Do počtu zemědělských pracovníků nejsou započtení pracovníci rozsáhlých služeb pro zemědělství, a to jak firem, pro něž jsou služby zemědělcům hlavní náplní činnosti, tak firem, kde služby pro zemědělce jsou pouze jednou z řady ostatních činností. Jedná se zejména o služby autodopravců, o firmy zajišťující komplexně mechanizované operace (příprava půdy, hnojení, setí, sklizeň apod.), na které si najímají sezónní pracovníky, firmy zabývající se biologickými službami, obchodními službami (vč. výkupu zemědělských produktů) atd. Tato téměř absolutní míra specializace (zejména v USA a v Kanadě), založená na tržně ekonomických vztazích, umožňuje dosažení vysoké produktivity práce, vedoucí i k výrazné úspoře pracovních sil. Počet hektarů obdělávané půdy na jednoho pracovníka v zemědělství však není sám o sobě ukazatelem objektivním, neboť nezobrazuje strukturu a intenzitu zemědělské výroby.

3. Na potřebu pracovníků v zemědělské výrobě kapitalistických zemí má nesporně vliv i dobře fungující systém servisu pro zemědělskou techniku, v podstatné míře zabezpečený firmami, které tuto techniku vyrábějí. Perfektně fungující servis je jednou ze základních podmínek úspěchu firmy v konkurenčním boji. Tím odpadá potřeba zaměstnávat pracovníky farem větším rozsahem opravárenských prací, zatímco v našich podnicích zemědělské prvovýroby z celkového počtu pracovníků 12,5 % tvoří pracovníci dílen a řemeslníci. Obdobné služby jako strojírenství poskytují zemědělství v kapitalistických zemích i jiná průmyslová odvětví. Pro ilustraci lze uvést, že podle kvalifikovaných odhadů např. 30 % kapacity chemického průmyslu USA pracuje pro potřeby zemědělství (včetně inženýrských a metodických služeb), zatímco v ČSSR podle kvalifikovaných odhadů asi 8 %. V rámci tohoto systému si pochopitelně nemohou tyto firmy dovolit např. nezajistit dostatek náhradních dílů ke svým výrobkům, případně dlouhé dodací lhůty svých služeb, což vede k úsporám pracovního času ve vlastní zemědělské výrobě, úsporám pracovních sil, ale i k vyšší intenzitě výroby, vyšší produkci i vyšší produktivitě práce.

4. Jako významný zdroj nespolehlivosti údajů o počtech pracovníků v zemědělské výrobě v kapitalistických zemích všeobecně je nutno uvést systém zdanění ekonomicky činných pracovníků. Ten vede k situaci, že na tzv. rodinných farmách, které v západních zemích převažují, jsou pro účely zdanění přiznáváni pouze 1–2 pracovníci (vč. majitele), zatímco nejen ostatní rodinní

příslušníci, ale i značná část sezónních pracovníků touto evidencí podchycena není. Nedostatečné zdroje informací v tomto směru jsou nahrazovány pouze dílčími průzkumy, které uskutečnili někteří naši autoři (Křenek 1968) spíše pro potřeby sociologické, než ekonomické. Podle těchto zdrojů je počet „pře-počtených“ pracovníků na rodinných farmách zhruba dvojnásobný.

5. Zemědělství vyspělých kapitalistických zemí není systémem uzavřeným do hranic jednoho státu. Jako ostatní odvětví kapitalistického hospodářství, je i zemědělství součástí ekonomiky, která v podmínkách volného trhu má zcela nadnárodní působnost. I když se postupně prosazují snahy vládních institucí těchto zemí i nadnárodních komisí o regulaci tržních vztahů nebo jejich nahrazování některými prvky plánovitého řízení pomocí pružnějšího systému ekonomických nástrojů, vzniká v zemědělství těchto zemí řada krizových jevů až na mezinárodní úrovni. Snaha o dosažení rentability zemědělské výroby vede majitele farem k produkci pouze těch výrobků, které v dané oblasti a klimatických podmínkách vzhledem k vysokému stupni mechanizace a perfektním službám vyžadují relativně nízkou potřebu živé práce přepočtené na jednotku produkce a v systému státních dotací k výkupním cenám jsou i nejefektivnější. Je tudíž logické, že se tak v rámci jednoho státu vytvářejí značné přebytky, které se realizují, nebo by se měly realizovat na světových trzích.

6. V kapitalistických zemích neexistuje obdoba našeho rozsáhlého středního článku, který zajišťuje centrální řízení zemědělství v jeho technicko-organizační sféře. Jistou výjimkou jsou pouze orgány metodického zaměření (např. zemské komory v Rakousku). Počet pracovníků středního článku řízení zemědělství v ČSSR představuje cca 5 tis. osob, což je asi 3,5 % z celkového počtu trvale činných pracovníků v zemědělství státního a družstevního sektoru.

Tato i další uvedená fakta výrazně ovlivňují jednak vlastní relativní počty pracovníků v zemědělství srovnávaných zemí, ale i metodické možnosti takového srovnávání.

Z uvedené analýzy vyplývá, že pro další hlubší zkoumání údajů získávaných ze zahraničních pramenů o vývoji zemědělství v hospodářsky vyspělých státech světa lze statistických přehledů FAO úspěšně použít zřejmě pouze v oblasti naturálních produkčních ukazatelů (jako např. produkce zemědělských výrobků na obdělávanou plochu). Srovnávání jakýchkoliv jiných ukazatelů, včetně počtu pracovníků v zemědělství, bez potřebné jednotné metodiky může dát výrazně zkreslený obraz skutečnosti, který by v širším kontextu mohl vést k nesprávným závěrům.

Mezinárodní srovnání a zejména srovnání se zemědělsky nejvyspělejšími státy světa je totiž stále (a bude i v budoucnu) jedním z významných aspektů řízení reprodukce pracovní síly v československém zemědělství, jak to dokazuje neustálý zájem centrálních plánovacích orgánů a zejména federálního ministerstva práce a sociálních věcí. Přesto, že problémy s metodikou takového srovnání jsou již dříve známé, argumentují tyto orgány údaji ze srovnávacích tabulek FAO ve prospěch dalšího výrazného snižování počtu pracovníků v zemědělství v ČSSR.

V poslední době se však objevují úvahy opačného charakteru, signalizující zvýšení počtu pracovníků v zemědělství po roce 1990 cca o 111 tis. osob (Kolář 1982). Výzkumná pracoviště zabývající se otázkou prognózy reprodukce pracovní síly v zemědělství ČSSR však zastávají názor (Kolář 1984), že pracovní síla jako nejvýznamnější složka výrobních sil se musí reprodukovat ve své kvalitativní i kvantitativní stránce v souladu s produkcí ostatních výrobních sil, a zejména v souladu se substitucí živé práce prací zhmotnělou.

Jde tedy o schopnost odpovědět na otázku, zda požadavky na odčerpání dalších pracovníků ze zemědělství do jiných odvětví může národní hospodářství kompenzovat zvýšenými dodávkami základních prostředků a do jaké míry, dále otázky spojené s možným zvyšováním produktivity práce na některých úsecích zemědělské výroby, zejména tam, kde již dnes nejsme schopni zajistit potřebný objem živé práce (zejména v rostlinné výrobě).

Na druhé straně se prokazuje, že např. v živočišné výrobě, zvlášť pak v chovu dojníc ve velkokapacitních provozech, se nedosahuje očekávané produktivity práce, neboť snížení počtu přímých výrobních pracovníků na 100 zvířat, resp. zvýšení počtu zvířat na 1 ošetřovatele je do značné míry kompenzováno výrazným zvýšením počtu pomocných a obslužných pracovníků, nutných k zajištění provozu těchto výrobních technologií.

Je tedy zřejmé, že při řešení těchto problémů jsme se dopouštěli v minulosti některých nepřesností (jako např. prognóz reálně dosažitelného růstu produktivity práce v zemědělské prvovýrobě). Jednou z mnoha příčin těchto nepřesností byla i poměrná izolovanost řešitelů od informací o stavu těchto aspektů zemědělské produkce v zemědělsky nejvyspělejších zemích.

Jednotná metodika zkoumání a srovnávání produktivity práce v socialistických zemích již existuje. Chybí však obdobná metodika ve srovnání s vyspělými kapitalistickými zeměmi. K objektivnímu posouzení některých nesporně pozoruhodných výsledků, kterých zemědělství vyspělých kapitalistických zemí v oblasti produkčních ukazatelů dosahuje, je pro naše potřeby vhodné zkoumat zejména množství vynaložené živé práce na tuto produkci ve vazbě na zvlášť významné aspekty ekonomické a zejména technicko-organizační.

Je třeba především získat objektivizované přepočty pracovníků v zemědělské prvovýrobě, zahrnující jak pracující rodinné příslušníky, tak sezónní dělníky. Složitější by bylo získání údajů o pracovnících započtených v jiných odvětvích, která se podílejí na přímých službách a servisu pro zemědělskou prvovýrobu, jakož i o počtu pracovníků v inženýrskometodických službách, výkupu atd.

Je pochopitelné, že bude nutno využít i kvalifikovaných odhadů, ale je možno předpokládat, že takto vzniklé chyby budou menší než při metodicky nesprávném využití oficiálních statistik. Současně bude třeba doplnit některé kvalitativní údaje, srovnatelné ke zkoumání produktivity práce v zemědělství a v zásadě charakterizující faktory, které ji ovlivňují. V tomto směru by bylo nezbytné doplnění údajů o počtu traktorů údají o jejich výkonnosti (v kW), které pak v přepočtu na jednotku plochy možno využít pro různá srovnání. Zároveň by bylo vhodné také zkoumání organizačního zabezpečení biologických, technických, inženýrskometodických, obchodních a dalších služeb pro zemědělství.

ZÁVĚR

Mezinárodní srovnávání výkonnosti národního hospodářství ČSSR a jeho odvětví lze jako pomůcku správné orientace vědeckotechnického a ekonomicko-sociálního rozvoje hodnotit jednoznačně kladně, zejména za předpokladu, že bude zaměřeno na ty státy, které v daném odvětví představují světovou špičku. Užitečnost takového srovnání je však podmíněna především metodickou slučitelností a srovnatelností získávaných informací, včetně jejich analýzy

a hodnocení v širších souvislostech. Jedině takto zpracované informace mohou sloužit jako jeden z podkladů pro strategické rozhodování v daném oboru. Pokud jde o soubory podkladů pro srovnávání zejména společenské produktivity práce v odvětví zemědělství u nás a v zahraničí, je nutno konstatovat, že tyto nezbytné podmínky splněny nejsou.

Bylo by vhodné, kdyby pod záštitou federálního ministerstva zemědělství a výživy byla vytvořena řešitelská kapacita, která by jednotnou metodiku získávání srovnatelných informací, souvisejících s produktivitou práce v zemědělství u nás a v zahraničí, zpracovala a posléze koordinovaně tento problém zkoumala, čímž by mohla výrazně přispět ke zkvalitnění informací pro řídicí sféru.

Literatura

- KOLÁŘ J.: Koncepce vývoje počtu a struktury pracovních sil v zemědělství do r. 2000. [Závěrečná zpráva.] Praha, ÚRŘP 1982.
- KOLÁŘ J.: Vliv ekonomických a sociálních aspektů na hospodaření pracovními silami a jejich potřebu do r. 2000. [Závěrečná zpráva.] Praha, ÚRŘP 1984.
- KŘENEK F. a kol.: Sociologie zemědělství. [Učební texty.] Brno, VŠZ 1968.
- PELLAR J.: Hodnocení vlivu jednotlivých faktorů vědeckotechnického rozvoje na racionalizaci pracovního procesu výrobních dělníků v živočišné výrobě. [Závěrečná zpráva.] Praha, ÚRŘP 1984.
- Zpráva k 22. konferenci FAO 1983 (výtah pro pracovníky FMZVž). Praha, FMZVž 1983.

Došlo dne 13. 9. 1984

BUDÍK V., Ústav racionalizace řízení a práce, Smetanova 49, 656 01 Brno

Metodické problémy srovnávání relativního počtu ekonomicky činných pracovníků v našem a zahraničním zemědělství

Zeměd. Ekon., 31, 1985, č. 7, s. 653–662. — 3 tab., lit. 5, res. čes., rus., angl., něm.

pracovní síly, zemědělství, podíl z ekonomicky činných, srovnávání mezinárodní, metodika, teoretické pojednání

Príspevek analyzuje dostupné informace o podílu pracovníků ekonomicky činných v zemědělství ČSSR a v ostatních hospodářsky vyspělých zemích Evropy a Severní Ameriky. Upozorňuje na některé ze zásadních problémů, které bez metodického sjednocení těchto informací a jejich hodnocení v širších souvislostech neumožňují využít takového srovnávání jako orientační pomůcky pro strategická rozhodování. Naznačuje současně, které okruhy informací je nutno doplnit k objektivnějšímu srovnávání dosahované produktivity práce v našem a zahraničním zemědělství.

БУДИК В., Институт рационализации управления и труда, Сметанова 59, 565 01 Брно

Методические проблемы при сравнении относительной численности экономически активных работников в нашем и зарубежном сельском хозяйстве

Zeměd. Ekon., 31, 1985, № 7, с. 653–662. — 3 табл., лит. 5, рез. чешск., русск., англ., нем.

рабочая сила, сельское хозяйство, доля экономически активных, международное сравнение, методика, теоретическая трактовка

В статье анализируется доступная информация о доле экономически активных работников сельского хозяйства в ЧССР и в остальных экономически развитых странах Европы и Сев. Америки. Рассматриваются некоторые основные проблемы, которые — методического подбора и оценок такой информации в широких узких — не позволяют пользоваться таким сравнением в качестве ориентировочного пособия для стратегических решений. В то же время показано, которые круги информации необходимо пополнить, чтобы можно было объективнее сопоставлять производительность труда в чехословацком и зарубежном сельском хозяйстве.

BUDÍK V., Institute of Management and Labour Rationalization, Smetanova 49, 656 01 Brno

Methodical Problems of the Comparison of the Relative Figures of Working Population in Agriculture in Czechoslovakia and Foreign Countries

Zeměd. Ekon., 31, 1985, No. 7, pp. 653–662. — 3 tabs, refs 5, summaries in cs, ru, en, de

manpower, agriculture, working population in agriculture, international comparison, method, theoretical treatise

The available information on the figures of working population in agriculture in Czechoslovakia and in the other economically advanced countries of Europe and northern America is analyzed. Attention is paid to some of the basic problems which — without methodological unification of the information and its evaluation on broader backgrounds — hamper the use of such comparisons as orientation aids for strategic decision-making. It is suggested at the same time which ranges of information have to be complemented for a more objective comparison of the labour productivity achieved in Czechoslovak and foreign agriculture.

Methodische Probleme der Vergleichs der relativen Anzahl ökonomisch Tätiger in unseren Landwirtschaft und im Ausland

Zeměd. Ekon., 31, 1985, Nr. 7, S. 653–662. — 3 Tab., Lit. 5, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Arbeitskräfte, Landwirtschaft, Anteil ökonom. Tätiger, Vergleiche internationale, Methodik, theoret. Aspekte

Der Beitrag analysiert zugängliche Informationen über den Anteil der Beschäftigten, die in der Landwirtschaft der ČSSR und in anderen wirtschaftlich entwickelten Ländern Europas und Nordamerikas ökonomisch tätig sind. Er weist auf Grundprobleme hin, die ohne methodische Vereinheitlichung dieser Informationen und deren Bewertung in breiteren Zusammenhängen es unmöglich machen, solche Vergleiche als Orientierungshilfen für strategische Entscheidungen zu nutzen. Ferner führt er an, welche Informationsbereiche zu ergänzen sind, damit objektivere Vergleiche der erreichten Arbeitsproduktivität in unserer und in der Landwirtschaft im Ausland angestellt werden können.

Adresa autora:

Ing. Vlastimil Budík, Ústav racionalizace řízení a práce Praha, pracoviště Smetanova 49, 656 01 Brno

Vědeckotechnický pokrok proniká stále více i do zemědělství. Vysoce výkonná mechanizace, moderní technologie výroby a postupné uplatňování výpočetní techniky usnadňuje, urychluje a zkvalitňuje řadu činností v zemědělské výrobě. Pracovní síla však zůstává i nadále základní a nezastupitelnou součástí výrobních sil.

Uplatňování výsledků vědeckého poznání do praxe klade stále větší požadavky na zvyšování kvalifikace pracovní síly a její využívání v každodenní činnosti. Nejobecnější definice zahrnují do pojmu kvalifikace teoretické znalosti získané školním vzděláním, praktické zkušenosti, morálně politické a různé osobní vlastnosti. Značně obtížné je stanovit metodiku výpočtu kvalifikační úrovně pracovní síly, která by zahrnovala všechny faktory, které se podílejí na její tvorbě. Stejně tak nesnadné je kvantifikovat vliv kvalifikace na výsledky výroby.

Cílem článku je přispět k řešení problematiky sledování a použití délky praxe při výpočtu kvalifikační úrovně pracovní síly v zemědělství s přihlédnutím k vlivu kvalifikační úrovně na výsledek výroby.

LITERÁRNÍ PŘEHLED A DISKUSE K DANÉ PROBLEMATICE

Problematikou sledování a vyhodnocení kvalifikace pracovní síly a jejího efektu se zabývala řada autorů. Ze zahraničních to byl např. Strumilin (1961) a Denison (1972), kteří pro výpočet vlivu kvalifikace na ekonomický růst použili koeficientů stanovených z rozdílů mezd skupin pracovníků s různým vzděláním. Sovětský autor Komarov (1972) stanovil koeficienty podle stupňů školního vzdělání. Kováč (1966) použil pro stanovení koeficientů rozdílné náklady na přípravu kvalifikovaných pracovních sil.

Z našich autorů je to především Kalinová (1979), která k analýze ekonomického efektu kvalifikace zvolila výpočet fondu práce. Základem tohoto výpočtu je teorie redukce práce složitě na jednoduchou, umožňující pomocí redukčních koeficientů vyčíslit efekt vzdělání.

Problémem stanovení koeficientů redukce práce se zabýval rovněž Kamiač (1971, 1976), který pro výpočet použil nákladů na reprodukci kvalifikovaných pracovních sil. K významu těchto otázek přispěl také Schmidt (1973), který zkoumá diferenciaci mezd ve vztahu ke kvalifikaci.

V oblasti zemědělství se otázkami využití pracovní síly ve vztahu k úrovni její kvalifikace zabýval Grolig (1980), který navrhl metodiku zjišťování kvali-

fikační úrovně dané dosaženým stupněm vzdělání a kvalifikačního efektu vyjadřujícího přínos vzdělání ve výsledcích hospodaření s použitím bodového systému.

Započítání délky praxe do kvalifikace a její efektivity je velmi nesnadné. Problematika tkví zejména v tom, že stejný druh a shodná délka praxe může mít u různých osob rozdílný efekt co do získaných znalostí, zkušeností a dovedností i např. co do množství a kvality vykonané práce. Rovněž tak pracovníci se stejným stupněm dosaženého vzdělání, nebo dokonce absolventi stejné školy, fakulty i specializace mají mnohdy rozdílné znalosti, ale i schopnosti jejich uplatnění v praxi.

Abychom mohli určitou kvalifikaci z hlediska školního vzdělání a délky praxe v oboru vůbec uznávat, musíme vzít v úvahu teoretická východiska. Obecně platí, že čím má pracovník vyšší vzdělání v daném oboru, tím má vyšší úroveň znalostí a schopností, a tedy i větší přínos pro společnost v příslušném pracovním zařazení. Pokud nepřijmeme toto teoretické východisko, potom v podstatě zpochybníme smysl zvyšování kvalifikace v systému našeho školství. Stejně tak je nutné vzít v úvahu teoretické východisko týkající se praxe v oboru a její délky ve vztahu ke zvyšování kvalifikace a jejího přínosu pro národní hospodářství. Vycházíme-li ze stanoviska, že vzdělání bez praxe se nemůže úspěšně realizovat a že získání praktických znalostí je zároveň i získáním životních zkušeností, má zjišťování délky praxe svůj racionální význam. Situace je složitá v tom, že zatímco dosažený stupeň vzdělání je přesně zjistitelný, u praxe můžeme zjistit jen její dobu trvání.

Přínos délky praxe pro zvyšování kvalifikace je však různý, zvláště podle dosaženého stupně vzdělání a pracovního zařazení. U nekvalifikované práce, zejména fyzické, získají pracovníci potřebné zkušenosti někdy již v prvním roce a v dalších letech jich přibývá již velmi málo a jejich přínos např. pro rozvoj zemědělské výroby není patrný.

Ve srovnání s fyzickou prací má v oblasti duševní práce vzdělání a délka praxe nesporně větší význam v procesu zvyšování kvalifikace. Strumilin (1961) uvádí ve své práci údaje z výzkumů, které svědčí o tom, že každý rok praxe v kvalifikovaných povoláních, jež předpokládají delší shromažďování zkušeností, přináší zvýšení kvalifikace.

Započítání délky praxe do kvalifikace předpokládá vypracování metodiky, která by zohledňovala délku praxe v současném pracovním zařazení s přihlédnutím k dosaženému stupni vzdělání.

METODIKA A MATERIÁL

Jako základ byla použita metodika pro výpočet kvalifikační úrovně a kvalifikačního efektu, vypracovaná na katedře ekonomiky zemědělství VŠZ v Brně (Grolig 1980), ve které bylo upraveno započítávání délky praxe.

Podle Groliga (1980) je zjišťování kvalifikační úrovně založeno na bodovém systému. Jednotlivé stupně vzdělání jsou ohodnoceny následujícím počtem bodů:

základní	1 bod
vyučení	5 bodů
střední odborné (SO)	10 bodů
úplné střední odborné (ÚSO) ¹⁾	14 bodů
vysokoškolské (VŠ)	20 bodů

¹⁾ včetně pracovníků s úplným středním všeobecným vzděláním, případně i vyučení s maturitou

Vzhledem k bodovému systému použité metodiky je započítávání délky praxe ohodnoceno rovněž pomocí bodů. Předpokládáme-li, že pro každé pracovní zařazení musí být dodrženo určité předepsané vzdělání, potom délka praxe musí být v souladu s narůstajícími zkušenostmi a lepším využíváním získaných vědomostí. Bodová hodnota za jeden rok praxe v jistém pracovním zařazení může být pak odstupňována vzhledem k nejvyššímu stupni dosaženého vzdělání. To proto, že čím má pracovník vyšší vzdělání, tím má zastávat odpovědnější práci, má mít větší podíl na rozhodování a také na tvůrčí činnosti a musí se také více podílet na celkovém výsledku hospodaření podniku.

Navrhujeme, aby jeden rok praxe v současném pracovním zařazení byl vzhledem k dosaženému nejvyššímu stupni vzdělání hodnocen následujícím počtem bodů:

základní	0,01 bodu
vyučení	0,15 bodu
střední odborné (SO)	0,30 bodu
úplné střední odborné (ÚSO)	0,42 bodu
vysokoškolské	0,60 bodu

Pro základní vzdělání byla určena poměrně nízká hodnota, která má vyjádřit malý vliv praxe na zvyšování kvalifikace pracovníků, kteří mají na základě tohoto dosaženého stupně vzdělání odpovídající pracovní zařazení, většinou manuálního charakteru. Pro vyučené je již stanovená bodová hodnota značně vyšší a zvyšuje se úměrně pro následující dosažené stupně vzdělání. S nárůstem let praxe dochází ke zvyšování celkové bodové hodnoty pracovníků, což je do určité míry adekvátní také postupnému zvyšování mezd, čemuž by měl odpovídat rychlejší růst objemu výroby.

Kvalifikační úroveň v zemědělském podniku, okrese, kraji či republice se potom stanoví tak, že pro každého jednotlivého pracovníka se určí počet bodů sestávající z bodového ohodnocení nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v současném pracovním zařazení v době sledování a přičte se bodová hodnota za počet let praxe v nynějším pracovním zařazení, odpovídající současnému dosaženému stupni vzdělání. Sečtením kvalifikačních bodů všech pracovníků sledovaného souboru dostaneme kvalifikační body celkem. Ty pak vydělíme celkovým počtem hektarů zemědělské půdy nebo počtem trvale činných pracovníků:

$$K\bar{U} = \frac{kvb}{\text{ha z. p.}} \quad \text{nebo} \quad K\bar{U} = \frac{kvb}{t\bar{c}p}$$

kde: $K\bar{U}$ – kvalifikační úroveň
 kvb – kvalifikační body
 $t\bar{c}p$ – trvale činní pracovníci

Kvalifikační efekt vyjadřuje vliv kvalifikace na úroveň výsledků hospodaření. V uvedené metodice je kvalifikační efekt v zemědělských podnicích zjišťován tak, že hrubá produkce celková a hrubá produkce zemědělská se dělí celkovým počtem kvalifikačních bodů. V našem případě celkový počet kvalifikačních bodů bude obsahovat i body za praxi:

$$Kef = \frac{HPZ}{kvb} \quad Kef = \frac{HPC}{kvb}$$

kde: Kef – kvalifikační efekt
 HPZ – hrubá produkce zemědělská
 HPC – hrubá produkce celková
 kvb – kvalifikační body

Na příkladu dvou JZD z okresu Blansko uvedeme způsob započítávání praxe i rozdíly v kvalifikační úrovni a kvalifikačním efektu při započítávání kvalifikačních bodů jen za vzdělání a při součtu bodů za vzdělání i za délku praxe.

VÝSLEDKY A HODNOCENÍ

Přehled o struktuře trvale činných pracovníků podle vzdělání je uveden v tab. I. V obou zkoumaných JZD převažovali pracovníci vyučení a se základním vzděláním. V JZD Velké Opatovice bylo v obou skupinách 75,68 % a v JZD Brťov 81,20 % trvale činných pracovníků. Podstatně nižší byl počet pracovníků se středním odborným vzděláním a nejméně bylo vysokoškoláků. Největší rozdíl mezi JZD byl v počtu pracovníků se základním vzděláním.

V tab. II je uveden přehled o struktuře pracovníků podle délky praxe. V obou zkoumaných JZD byla praxe nejdelší rovněž u pracovníků vyučených a se základním vzděláním a nejkratší u pracovníků se středním odborným a vysokoškolským vzděláním. Značný rozdíl mezi JZD v délce praxe je u pracovníků se základním vzděláním.

Mezi zkoumanými JZD byl výraznější rozdíl v počtu kvalifikačních bodů (tab. III). Na menší počet trvale činných pracovníků JZD Velké Opatovice připadalo více kvalifikačních bodů jak za vzdělání, tak i za praxi. Nejvýraznější rozdíl v počtu kvalifikačních bodů, a to za vzdělání i za praxi, byl u pracovníků s úplným středním odborným a středním odborným vzděláním.

Z výsledných údajů o kvalifikační úrovni a kvalifikačním efektu, ve kterých se promítá i délka praxe pracovníků vybraných družstev, je zřejmé, že vyšší kvalifikační úrovni v JZD Velké Opatovice odpovídal i vyšší kvalifikační efekt, kdežto v JZD Brťov byla kvalifikační úroveň a s ní související kvalifikační efekt nižší (tab. IV).

Rozdíl mezi uvedenými výpočty kvalifikačního efektu počítaného na počet bodů pouze za vzdělání a na počet bodů za vzdělání i praxi je samozřejmý, neboť započítáním bodů za délku praxe se celkový počet kvalifikačních bodů zvýší, ale objemy hrubé produkce zemědělské a celkové zůstávají stejné.

V současné době je zjišťování délky praxe a jejího vlivu na zvyšování objemu a kvality výroby velmi pracné, poněvadž se délka praxe a její vliv na výrobu u pracovníků zemědělských podniků běžně nesleduje. Potíže tedy vznikají z jednorázových snah tento nedostatek odstranit. Při průběžném zjišťování délky praxe a jejího vlivu na výrobu by docházelo jen k provádění záznamů u pracovníků, např. započítání let praxe v pětiletých obdobích, a s tím i spojeného hodnocení přínosu pracovníků na zlepšování úrovně výroby.

Proto by bylo vhodné zavést v kartotéčních záznamech pracovníků i zjišťování o dosavadní praxi.

Stálo by také za úvahu, z hlediska vlivu délky praxe na zvyšování objemu a kvality výroby, zjišťovat délku praxe pouze u vybraného souboru technicko-hospodářských pracovníků, majících reálné možnosti ovlivňovat úroveň výroby.

Při aplikaci uvedené metodiky v kterémkoliv zemědělském podniku je třeba brát v úvahu, že metodika nepostihuje některé významné faktory z oblasti sociologie a psychologie, které někdy mohou ovlivnit výsledky hospodaření.

Jak ukázal výzkum reprodukce pracovní síly na okresech Blansko a Vyš-

I. Struktura trvale činných pracovníků podle vzdělání ve zkoumaných JZD v roce 1983

JZD	Počet osob trv. čin. celkem	%	Dosažené vzdělání									
			základní		vyučení		SO		ÚSO		VŠ	
			počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Velké Opatovice	440	100,00	142	32,27	191	43,41	37	8,41	61	13,86	9	2,05
Brťov	484	100,00	194	40,08	199	41,12	31	6,40	49	10,12	11	2,28

II. Struktura trvale činných pracovníků podle délky praxe ve zkoumaných JZD v roce 1983

JZD	Počet trvale činných prac. a délka praxe (roky)			Délka praxe podle stupňů vzdělání									
				základní		vyučení		SO		ÚSO		VŠ	
	počet	délka praxe	%	roky	%	roky	%	roky	%	roky	%	roky	%
Velké Opatovice	440	4902	100,00	2189	44,66	1550	31,62	531	10,83	595	12,14	37	0,75
Brťov	484	5063	100,00	2792	55,14	1686	33,30	299	5,91	234	4,62	52	1,03

III. Struktura trvale činných pracovníků podle kvalifikačních bodů ve zkoumaných JZD v roce 1983

Vzdělání	JZD Velké Opatovice				JZD Brťov			
	kvalifikační body				kvalifikační body			
	za vzdělání	za praxi	celkem	%	za vzdělání	za praxi	celkem	%
Základní	142	22,18	164,18	5,14	194	28,74	222,74	7,62
Vyučení	955	232,95	1187,95	37,22	995	254,36	1249,36	42,74
SO	370	159,30	529,30	16,59	310	89,70	399,70	13,67
ÚSO	854	253,56	1107,56	34,71	686	114,38	800,38	27,38
VŠ	180	22,20	202,20	6,34	220	31,20	251,20	8,59
Celkem	2501	690,19	3191,19	100,00	2405	518,38	2923,38	100,00

IV. Kvalifikační úroveň a kvalifikační efekt ve zkoumaných JZD v roce 1983

JZD	ha z. p.	Hrubá produkce v tis. Kčs		Kvalifikační úroveň		Kvalifikační efekt			
		zemědělská (HPZ)	celková (HPC)	bez započítání praxe	s praxí	A		B	
						z HPZ	z HPC	z HPZ	z HPC
Velké Opatovice	3 573	61 160	84 531	0,699	0,893	24 454,22	33 798,88	19 165,26	26 488,86
Brťov	3 437	48 689	68 598	0,699	0,850	20 244,91	28 523,08	16 655,04	23 465,30

A — objem produkce na počet bodů jen za vzdělání

B — objem produkce na počet bodů za vzdělání i praxi

kov, byly rozdílné výsledky hospodaření do určité míry zapříčiněny také větší nebo menší snahou jednotlivců nebo skupin pracovníků přispívat svou činností ke zvyšování objemu a kvality výroby.

Mohou to být dobré, nebo naopak narušené vztahy mezi pracovníky tzv. „řídící pětky“, nebo vztahy mezi touto skupinou a ostatními technicko-hospodářskými pracovníky, mezi nimi samotnými, stejně jako mezi vedoucími pracovníky a pracovníky dělnických kategorií a mezi nimi, a to na různých pracovištích. Uvedené faktory, jejichž význam se nedá podceňovat, je však velmi obtížné objektivně kvantifikovat a zahrnovat je do metodiky.

Výsledky hodnocení kvalifikační úrovně pracovníků a její vliv na výsledky hospodaření (kvalifikační efekt) by měly vést k hlubšímu rozboru situace ve sledovaných zemědělských podnicích a ve spolupráci zejména pracovníků středního článku řízení a hodnocených zemědělských podniků zjistit faktory, které negativně ovlivňují výsledky hospodaření, zvláště v podnicích, kde je relativně velmi dobrá kvalifikační úroveň.

SOUHRN

Do zemědělské výroby stále více proniká vědeckotechnický pokrok, který klade značné požadavky na zvyšování kvalifikace pracovní síly a na její zhodnocení v ekonomickém přínosu našeho zemědělství. Nedílnou součástí zvyšování kvalifikace je i praxe v oboru. Práce se zabývá problematikou použití délky praxe při hodnocení kvalifikace pracovní síly a jejího efektu v zemědělských podnicích. V práci je navržen postup započítání délky praxe do kvalifikační úrovně a s ní souvisejícího kvalifikačního efektu s využitím bodového systému. Tato metodika byla aplikována ve dvou JZD okresu Blansko. Výsledné hodnoty potvrzují teoretický předpoklad, že vyšší kvalifikační úrovní má odpovídat vyšší kvalifikační efekt.

Dále je v práci poukázáno na řadu faktorů z oblasti sociologie a psychologie, které uvedená metodika vzhledem k obtížnosti jejich kvantifikace nazahrnuje, ale kterým je třeba rovněž věnovat pozornost při hlubším rozboru situace ve sledovaných podnicích.

Literatura

- DENISON, E.: The Sources of Economic Growth in the United States and Alternatives before US. New York, Committee for Economic Development 1972.
- GROLIG, A.: Kvalifikace pracovní síly v zemědělství a její využití. Zeměd. Ekon., 26, 1980, č. 3, s. 129–144.
- KALINOVÁ, L.: Máme nedostatek pracovních sil? Praha, Svoboda 1979.
- KAMIAČ, A.: Ekonomika vzdelania. Bratislava, Práca 1971.
- KAMIAČ, A. a kol.: Teoretické otázky vzdelania. [Sborník] Bratislava, SPN 1976.
- KLÍMA, J.: Reprodukce pracovní síly v agrochemických podnicích. Ekonomika poľnohospod., 1985, s. 214–216.
- KOMAROV, V. J.: Ekonomičeskije problemy podgotovki ispolzovanija kadrov specialistov. Moskva, Ekonomika 1972.
- KOVÁČ J.: A szakképzés és a namzeti jóvedelem. Közgazdasági Szemle, 1966, č. 4, s. 443–452.
- STRUMILIN, S. G.: Problémy ekonomiky práce. Praha, Práce 1961.
- SCHMIDT, O.: Otázky vývoje mzdové a příjmové diferenciace v československé společnosti. [Výzkumná zpráva.] Bratislava, Československý výzkumný ústav práce a sociálních věcí 1973.

Došlo dne 11. 5. 1984

KLÍMA J., Vysoká škola zemědělská, Zemědělská 5, 662 67 Brno

Oceňování praxe v procesu zvyšování úrovně kvalifikace pracovní síly v zemědělství

Zeměd. Ekon., 31, 1985, č. 7, s. 663–670. — lit. 10, res. čes., rus., angl., něm.

pracovní síly, kvalifikace, délka praxe, ukazatele, teoretické pojednání

V práci jsou shrnuty základní poznatky týkající se problematiky hodnocení kvalifikace pracovní síly a jejího ekonomického přínosu. Je řešen metodický přístup k započítání délky praxe do kvalifikace pracovní síly s použitím bodového systému. Navržená metodika byla aplikována ve dvou JZD okresu Blansko. Výsledné hodnoty potvrzují teoretický předpoklad, že vyšší kvalifikační úroveň má odpovídat vyšší kvalifikační efekt.

КЛИМА Й., Сельскохозяйственный институт, Земедельска 5, 662 67 Брно

Оценка практики в процессе повышения уровня квалификации рабочей силы в сельском хозяйстве

Zeměd. Ekon., 31, 1985, № 7, с. 663–670. — лит. 10, рез. чешск., русск., англ., нем.

рабочая сила, квалификация, продолжительность практики, показатели, теоретическая трактовка

Обобщаются основные данные, касающиеся проблематики оценивания квалификации рабочей силы и ее экономического вклада. Рассматривается методический подход к зачислению продолжительности стажа в квалификацию по балловой системе. Предлагаемая методика будет использоваться в двух ЕСХК Бланского района. Финальные величины подтверждают теоретическое предположение, что повышенному квалификационному уровню должен отвечать и повышенный квалификационный эффект.

KLÍMA J., University of Agriculture, Zemědělská 5, 662 67 Brno

The Value Assigned to Practical Experience in the Process of Manpower Qualification Improvement in Agriculture

Zeměd. Ekon., 31, 1985, No. 7, pp. 663–670. — refs 10, summaries in cs, ru, en, de

manpower, qualification, length of practice, indicators, theoretical treatise

The basic findings concerning the evaluation of manpower qualification and its economic effect are surveyed in the paper. The method of the inclusion of the length of practical experience in manpower qualification, using a score system, is described. The proposed method was applied on two co-operative farms in the Blansko district. The resultant values confirm the theoretical assumption that a higher qualification effect should correspond to a higher qualification level.

KLÍMA J., Landwirtschaftliche Hochschule, Zemědělská 5, 662 67 Brno

Bewertung der Praxis im Prozeß der Erhöhung des Qualifikationsniveaus der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft

Zeměd. Ekon., 31, 1985, Nr. 7, S. 663–670. — Lit. 10, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Arbeitskräfte, Qualifikation, Praxisdauer, Kennziffern, theoret. Aspekte

Es werden die wichtigsten Erkenntnisse über die Problematik der Bewertung der AK und deren ökonomischer Beitrag zusammengefaßt. Gelöst wird das methodische Herangehen an die Einbeziehung der Praxislänge in die Qualifikation der AK mit Hilfe eines Punktesystems. Die vorgeschlagene Methodik wurde in zwei LPG im Kreis Blansko angewandt. Die Ergebnisse bestätigen die theoretische Annahme, daß einem höheren Qualifikationsniveau ein höherer Nutzeffekt entsprechen muß.

Adresa autora:

Ing. Jan Klíma, CSc., Vysoká škola zemědělská, Zemědělská 5, 662 67 Brno

Vácha V.: Reprodukce pracovních sil v ZPoK	551
Vácha V.: Hlavní tendence vývoje pracovních sil v zemědělství ČSSR	557
Kolář J.: Koncepce vývoje počtu a struktury pracovních sil v zemědělství do roku 1995	571
Brabec F.: Analýza a vývojové tendence počtu pracovníků pomocných a obslužných provozů a činností v podnicích zemědělské prvovýroby	589
Holeček J.: Prognózy vývoje vzdělanostní struktury pracovníků v zemědělství a současná skutečnost	601
Burian A.: Podmínky stabilizace pracovníků v čs. zemědělství	619
Hudečková H.: Aktuální problémy reprodukce pracovních sil v potravinářském průmyslu	635
Klapková H.: Tvorba a užití mzdových prostředků v soustavě hmotné zainteresovanosti potravinářského průmyslu	645
Budík V.: Metodické problémy srovnávání relativního počtu ekonomicky činných pracovníků v našem a zahraničním zemědělství	653
Klíma J.: Oceňování praxe v procesu zvyšování úrovně kvalifikace pracovní síly v zemědělství	663

СОДЕРЖАНИЕ

Ваха В.: Репродукция рабочей силы в АПДК	551
Ваха В.: Главные тенденции развития рабочей силы в сельском хозяйстве ЧССР	557
Коларж Й.: О проблематике развития количества и структуры рабочей силы в сельском хозяйстве до 1995 г.	571
Брабец Ф.: Анализ и тенденции в количественном развитии работников на вспомогательных и обслуживающих рабочих местах, работы на предприятиях первичного с/х производства	589
Голечек Я.: Прогнозы развития структуры образования у работников сельского хозяйства и настоящая действительность	601
Буриан А.: Условия стабилизации работников в чехословацком сельском хозяйстве	619
Гудечкова Г.: Актуальные проблемы репродукции рабочей силы в пищевой промышленности	635
Клапкова Г.: Образование и разхождение средств на зарплаты в системе материальной заинтересованности в пищевой промышленности	645
Будик В.: Методические проблемы при сравнении относительной численности экономически активных работников в нашем и заграничном сельском хозяйстве	653
Клима Я.: Оценка практики в процессе повышения уровня квалификации рабочей силы в сельском хозяйстве	663

CONTENTS

Vácha V.: Labour Reproduction in the Agricultural and Food Production Complex	551
Vácha V.: The Prevailing Trends of Manpower Development in Czechoslovak Agriculture	557
Kolář J.: Development of Manpower Numbers and Structure in Agriculture by 1995	571
Brabec F.: The Analysis and Developmental Trends of the Numbers of Persons Engaged in the Tertiary Sphere of Farms	589
Holeček J.: Prognosis of the Development of the Education Structure of Persons Working in Agriculture and the Present State	601
Burian A.: The Conditions of Manpower Stabilization in Czechoslovak Agriculture	619
Hudečková H.: Topical Problems of Manpower Reproduction in the Food Industry	635
Klapková H.: Formation and Use of the Wage Fund in the Material-Interest System of the Food Industry	645
Budík V.: Methodical Problems of the Comparison of the Relative Figures of Working Population in Agriculture in Czechoslovakia and Foreign Countries	653
Klíma J.: The Value Assigned to Practical Experience in the Process of Manpower Qualification Improvement in Agriculture	663

INHALT

Vácha V.: Reproduktion der Arbeitskräfte	551
Vácha V.: Grundtendenzen der Entwicklung der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft der ČSSR	557
Kolář J.: Konzeption der Entwicklung der Anzahl und der Struktur der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft bis zum Jahre 1995	571
Brabec F.: Analyse und Entwicklungstendenzen der Anzahl der Beschäftigten in Hilfs- und Dienstleistungsbranchen sowie in Betrieben der landwirtschaftlichen Primärproduktion	589
Holeček J.: Prognosen der Entwicklung der Bildungsstruktur der Beschäftigten in der Landwirtschaft sowie der gegenwärtige Stand	601
Burian A.: Bedingungen der Stabilisierung der Beschäftigten in der tschechoslowakischen Landwirtschaft	619
Hudečková H.: Aktuelle Probleme der Arbeitskräftereproduktion in der Nahrungsgüterindustrie	635
Klapková H.: Schaffung und Nutzung der Lohnmittel im System der materiellen Interessiertheit in der Nahrungsgüterindustrie	645
Budík V.: Methodische Probleme der Vergleichs der relativen Anzahl ökonomisch Tätiger in unserer Landwirtschaft und im Ausland	653
Klíma J.: Bewertung der Praxis im Prozeß der Erhöhung des Qualifikationsniveaus der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft	663

Rozšiřuje PNS. Informace o předplatném podá a objednávky přijímá každá administrace PNS, pošta, doručovatel a PNS-ÚED Praha, závod 01 — AOT, Kafkova 19, 160 00 Praha 6, PNS-ÚED Praha, závod 02, Obránců míru 2, 656 07 Brno, PNS-ÚED Praha, závod 03, Kubánská 1539, 708 72 Ostrava-Poruba. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS-ústřední expedice a dovoz tisku Praha, závod 01, administrace vývozu tisku, Kafkova 19, 160 00 Praha 6. Vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 3, 737 36 Český Těšín.